

Lilith en Nealyn:

Vrije wil, determinisme en identiteit in
Vertellingen van de Ondergang.

Kirsten Groot

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de westerse literatuur

Promotor: prof. dr. Dirk De Geest

Academiejaar 2021-2022

209.151 tekens (inclusief spaties)

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de faculteit Letteren voor geloofwaardig auteurschap.

Inhoud

Introductie	4
1. Eadunakh als verhaalwereld	7
Genre en sfeer	7
Landen, flora en fauna	11
Magie	13
Religie	17
2. Moeder/dochter	23
Lilith: de moeder	23
Nealyn: de dochter	29
Intergenerationeel determinisme	36
3. Stabiliteit/fluiditeit	39
Mensen, magiërs en wisselaars	39
Nealyns fluïde lichaam	49
De reïncarnerende ziel	50
4. Mens/Godin	61
De rol van Godin	61
Gebonden aan een woord	69
Conclusie	82
Bibliografie	84

Introductie

Az-Zhara glimlachte. ‘Ik wil maar één ding: dat je trouw bent aan jezelf. Niet aan de makhma of aan de Goden. Niet aan mij of aan Niul. Ik wil dat je leert waar jouw hart ligt en dat je alleen maar daar naar luistert. Als je dat duidelijk hebt voor jezelf, dan weet ik zeker dat je alles kunt bereiken wat je voor jezelf wenst.’¹

Met deze inspirerende woorden spoort Az-Zhara, een personage van *Vertellingen van de Ondergang*, zijn dochter aan om haar eigen doelen na te streven. ‘Blijf trouw aan jezelf,’ maar wie is dat? En in hoeverre is ze vrij om haar identiteit vorm te geven en ernaar te handelen?

Vertellingen van de Ondergang (2017 – heden) is een Nederlandstalige *dark fantasy*-serie, geschreven door Kim ten Tusscher en gepubliceerd door uitgeverij Zilverespoor. De reeks vertelt het verhaal van de strijd tegen een God, genaamd Jakob, die de wereld wil verwoesten omdat niet iedereen hem als enige God erkent. Er zijn meerdere vertellende personages, die elk op hun eigen manier in deze strijd betrokken zijn en veelal met elkaar in conflict raken. Uiteindelijk draait de serie om de noodzaak van mensen om samen te komen, zodat ze hun bestaan van de ondergang kunnen redden, al maken diepe kloven tussen wereldbeeld en ideologieën dat moeilijk.

Op het moment hebben de eerste zes romans het levenslicht gezien: *Bloed* (2017); *Macht* (2018); *Vuur 1, het voeden van het vuur* (2019); *Vuur 2, de poort naar het lot* (2019); *Blind* (2020); en *Storm 1, geesten uit het verleden* (2022). Het afsluitende deel, *Storm 2, in de ziel van de storm*, volgt later dit jaar. De verhaalwereld die de setting van deze romans vormt, is er een waar Ten Tusscher al langer mee bekend is. Haar twee voorgaande series – de *Lilith*-trilogie (2010 – 2012) en het *Jager & Prooi* tweeluik (2014 – 2015) – spelen zich immers in dezelfde verhaalwereld af en bevatten ook meerdere personages die in *Vertellingen van de Ondergang* opnieuw verschijnen.

Het belangrijkste personage dat terugkeert, is Lilith, naar wie de eerste trilogie is vernoemd. Lilith is een mens die in een draak kan veranderen – een Drakenwisselaar – en ze begint de serie als de profeet van de God Jakob. In de loop van de serie raakt Lilith zwanger en baart ze een kind: Nealyn. Zij is de dochter tegen wie Az-Zhara, Liliths echtgenoot, in de bovenstaande passage spreekt. De kwestie van identiteit, die Az-Zhara met zijn woorden aankaart, is er een die in de verhaallijnen van zowel Lilith als Nealyn op de voorgrond staat, evenals het thema van vrijheid. Vrijheid (en de beperking die daarmee gepaard gaat) in het kader van identiteit is dan ook het onderwerp dat in dit onderzoek centraal staat.

¹ Kim ten Tusscher, *Blind* (Zilverespoor, 2020), 527.

Deze masterproef zal beide personages analyseren en proberen om een antwoord te formuleren op de volgende vraag: in hoeverre en op welke manier is er sprake van vrije wil of determinisme bij de identiteitsvorming van Lilith en Nealyn in *Vertellingen van de Ondergang*?

Vrije wil, in deze situatie, zou betekenen dat de personages de volledige controle over hun identiteitsvorming hebben, en determinisme zou betekenen dat de personages er helemaal geen invloed op hebben. De beperkende bron van determinisme kan verschillen, zoals bij fysisch-geografisch determinisme (natuurlijke omstandigheden zijn de bepalende kracht), biologisch determinisme (genen zijn de bepalende kracht) en sociaal determinisme (de sociale omgeving is de bepalende kracht), om een paar voorbeelden te noemen.

De term ‘identiteit’ verwijst in deze masterproef naar de persoonlijke identiteit, met als centrale vraag: ‘Wie ben ik?’ Zoals de *Stanford Encyclopedia of Philosophy* uitlegt, gebruikt men ‘persoonlijke identiteit’ doorgaans om te spreken van eigenschappen waar we een speciaal gevoel van verbintenis of eigenaarschap bij ervaren, ofwel eigenschappen die naar ons gevoel ons als persoon definiëren en onderscheiden van anderen.² Het concept gaat uit van het bestaan van een individuele essentie of fundamentele kern die karakteristiek voor onszelf zou zijn.³

In de *APA (American Psychological Association) Dictionary of Psychology* wordt de term als volgt gedefinieerd:

1. an individual’s sense of self defined by (a) a set of physical, psychological, and interpersonal characteristics that is not wholly shared with any other person and (b) a range of affiliations (e.g., ethnicity) and social roles. Identity involves a sense of continuity, or the feeling that one is the same person today that one was yesterday or last year (despite physical or other changes). Such a sense is derived from one’s body sensations; one’s body image; and the feeling that one’s memories, goals, values, expectations, and beliefs belong to the self.⁴

Deze definitie belicht de interne kant van identiteit (de lichamelijke en psychologische eigenschappen) evenals de externe en relationele kant (interpersoonlijke eigenschappen, affiliaties en sociale rollen). Ze legt de basis voor de identiteit in onder andere lichaamsbeeld en het gevoel van eigenaarschap over herinneringen, geloven, waarden, verwachtingen en doelen. Het roept een gevoel van continuïteit op dat gebroken kan worden tijdens een identiteitscrisis, ofwel een toestand waarin de identiteit als instabiel wordt ervaren.

In *Exploring Identity in Literature and Life Stories: The Elusive Self* bespreken Guri Ellen Barstad, Karen Patrick Knutsen en Elin Nesje Vestli de identiteitsvorming als een dynamisch proces, waarin identiteit het

² Stanford Encyclopedia of Philosophy, “Personal identity,” accessed on June 2, 2022, <https://plato.stanford.edu/entries/identity-personal/>.

³ Stanford Encyclopedia of Philosophy, “Personal identity,” accessed on June 2, 2022, <https://plato.stanford.edu/entries/identity-personal/>.

⁴ APA Dictionary of Psychology, “identity,” accessed on June 3, 2022, <https://dictionary.apa.org/identity>.

resultaat is van onderhandeling en sociale interactie.⁵ Mensen vestigen, onderhouden en veranderen hun identiteiten dan ook via ‘identiteitsonderhandelingsprocessen,’ en die veranderingen vinden dikwijls plaats na de confrontatie met nieuwe situaties die de status en rol van een persoon uitdagen en de noodzaak creëren om het zelfbeeld opnieuw te onderhandelen.⁶ De resulterende ongerijmdheid leidt mogelijk tot ongemak en kan een creatieve tussenruimte openen, waarin de onderhandelingen voor de nieuwe identiteit kunnen plaatsvinden en waarin de existentiële onzekerheid aanzet tot experimenteren, evenals het aftasten, uitdagen en verleggen van grenzen.⁷ Deze definities en mechanismen zullen worden meegenomen in het beantwoorden van de onderzoeksvraag.

In de bespreking van Nealyn zal de focus op het vierde deel van de reeks, *Blind*, liggen, omdat dit deel haar als een vertellend personage introduceert. Daarnaast zullen passages van de voorgaande boeken worden besproken om Liliths situatie in kaart te brengen, omdat zij daar een vertellend personage is en in *Blind* niet meer, ten gevolge van haar dood. De analyse zal via *close reading* gebeuren met een interdisciplinaire aanpak voor de interpretaties, gebruikmakend van theorieën van onder andere *gender studies* en filosofie.

Het eerste hoofdstuk zal de verhaalwereld introduceren, zodat de context waarin de personages handelen duidelijk is. Het tweede hoofdstuk zal zich bezighouden met de relationele identiteiten van Lilith en Nealyn, in het bijzonder die van ‘moeder’ en ‘dochter’, en de vraag of er intergenerationeel determinisme is dat beperkingen en mogelijkheden van identiteitsvorming over generaties doorgeeft. Het derde hoofdstuk draait om de mate van stabiliteit of fluiditeit van het lichaam en hoe dit de identiteitsvorming beïnvloedt. In het kader hiervan onderzoekt het sociaal en biologisch determinisme. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de categorieën van ‘mens’ en ‘Godin’ en de vraag of er sprake is van linguïstisch determinisme.

⁵ Guri Ellen Barstad, Karen Patrick Knutsen and Elin Nesje Vestli, ed., “Introduction,” in *Exploring Identity in Literature and Life Stories: The Elusive Self* (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2019), 4.

⁶ Barstad, Knutsen and Vestli, “Introduction,” 4.

⁷ Barstad, Knutsen and Vestli, “Introduction,” 4.

1. Eadunakh als verhaalwereld

Voordat we in het verhaal kunnen duiken om Lilith en Nealyn te analyseren, is het noodzakelijk om een beeld te schetsen van de verhaalwereld, genaamd Eadunakh, waarin deze personages leven. Marie-Laure Ryan definieert een ‘verhaalwereld’ in “From Possible Worlds to Storyworlds: On the Worldness of Narrative Representation” als een totaliteit die ruimte, tijd en individuele bestaande dingen en entiteiten, die ten gevolge van gebeurtenissen transformeren, omvat.⁸ We kunnen werelden op twee manieren beschouwen: namelijk, als een materiële ruimte, waarin entiteiten in hun fysieke vorm bestaan, én als netwerken van relaties tussen de bestaande entiteiten.⁹ Bij de eerste zienswijze vallen gebeurtenissen ook onder entiteiten, omdat ze materiële objecten aantasten en in tijd en ruimte verankerd zijn.¹⁰ Een verhaalwereld heeft dus een materiële en een immateriële laag, en bevat de beperkingen, bedreigingen en vooral de mogelijkheden van het universum van het verhaal.

Voor de constructie van een mentale representatie van de wereld is het van belang dat de wereld logisch consistent is, groot genoeg is om de verbeelding van de lezer te prikkelen, en als een geheel moet aanvoelen, ervan uitgaande dat de lezer een autonome wereld, onafhankelijk van de tekst, inbeeldt, waarvoor de tekst slechts als blauwdruk dient.¹¹ Informatie over de wereld wordt impliciet – afgeleid uit de tekst – en expliciet – via een eventuele wereldkaart of tekstuele beschrijvingen – gegeven. Dit hoofdstuk zal die informatie, waarmee ons beeld van de wereld wordt opgebouwd, in verschillende categorieën bespreken: genre en sfeer, landen, flora en fauna, magie en religie.

Genre en sfeer

Zoals in de introductie is vermeld, bestaat *Vertellingen van de Ondergang* uit zeven romans. Ze worden soms gecategoriseerd als *grimdark fantasy*. Kim ten Tusscher was dan ook een van de *Introduction to Grimdark*-panelleden bij de Worldcon Dublin in 2019. Niet alle lezers zijn het hiermee eens, omdat het karakteristieke cynisme van dat subgenre ontbreekt; de serie voedt het gevoel dat er hoop is, en ondanks de extreme omstandigheden durf je als lezer toch een goed einde te verwachten. Desalniettemin is de serie wel degelijk

⁸ Ryan, Marie-Laure, “From Possible Worlds to Storyworlds: On the Worldness of Narrative Representation,” in *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology*, ed. Alice Bell and Marie-Laure Ryan (Lincoln: University of Nebraska Press, 2019), 63.

⁹ Ryan, “From Possible Worlds to Storyworlds,” 63.

¹⁰ Ryan, “From Possible Worlds to Storyworlds,” 63.

¹¹ Ryan, “From Possible Worlds to Storyworlds,” 81-82.

dark fantasy te noemen door de moreel ambigue personages en de vreselijke dingen die sommigen van hen doen of waar ze het slachtoffer van zijn, zoals marteling, verkrachting en kindermishandeling.

De omslagen geven al een eerste indruk van de wereld waar we ons in begeven:

1. *Bloed*

2. *Macht*

3.1. *Vuur 1, het voeden van het vuur*

3.2. *Vuur 2, de poort naar het lot*

4. *Blind*

5.1. *Storm 1, geesten uit het verleden*

5.2. *Storm 2, in de ziel van de storm*

De afbeeldingen tonen draken, een ridder te paard, een troonzaal met een kind dat een vurig licht rond zijn hand heeft, een man die eveneens magie lijkt te bedrijven en een vrouw met adelaarsvleugels en hetzelfde vurig licht rond haar handen. De draken verduidelijken dat de romans tot het *fantasy*-genre horen en de ridder en troonzaal doen denken aan een soort middeleeuws Europa, waar de setting van *fantasy*-boeken meestal op gebaseerd is. Het valt dan ook binnen de verwachtingen van de gemiddelde *fantasy*-lezer.

Hoewel de omslagen doen vermoeden dat de wereld qua tijdperiode op de middeleeuwen gebaseerd is, past niet alles in dat beeld. Zo zijn er in de verhaalwereld moderne technologieën aanwezig, zoals geweren, vliegtuigen en elektriciteit:

De nieuwe geweren die Merzia had gekocht van Skogland waren lichter dan de oude modellen, maar nog steeds lastig om te laden en nog lang niet zo accuraat als wenselijk was.¹²

Hij opende de schuur en duwde zijn vliegtuig naar buiten. Hij nam plaats en bracht de trappers in beweging. Krakend klapten de vleugels op en neer. Het vliegtuig rolde over het hobbelige grasveld naar de opening in de wal. Nayaku trapte sneller. De wind kreeg vat op de vleugels en tilde hem op.¹³

Hij vond palen die nog stevig genoeg waren en koperdraden uit de vroegere elektriciteitskabels waarmee hij de constructie aan elkaar kon binden.¹⁴

¹² Kim ten Tusscher, *Bloed* (Zilverspoor, 2017), 219.

¹³ Kim ten Tusscher, *Macht* (Zilverspoor, 2018), 343.

¹⁴ Kim ten Tusscher, *Vuur 1, het voeden van het vuur* (Zilverspoor, 2019), 81.

Hoewel deze zaken nog steeds herkenbaar zijn voor de lezer, kunnen ze wel als een verrassing komen en het gecreëerde beeld bijstellen.

Degenen die de boeken hebben gelezen, weten dat de zwarte draak in de afbeeldingen Lilith moet voorstellen, een van de personages die in deze masterproef centraal staat. Nealyn, het andere personage van de analyse, is de vrouw met de adelaarsvleugels dat op het omslag van het laatste boek staat.

Alle afbeeldingen, met uitzondering van die van *Blind*, tonen strijdaferelen, wat de inhoud van het verhaal correct weerspiegelt. Het omslag van *Blind* wijkt op dit vlak af, al is de troonzaal die het weergeeft, nauw verbonden met het strijdgewoel. Het verhaal gaat niet zozeer over een oorlog om de troon te veroveren – de grotere verhaallijn draait immers om het einde van de wereld – maar er zijn zeker personages die dat ambiëren en wie er op de troon zit, heeft invloed op hoe het verhaal zich uitspeelt. De troonzaal reflecteert ook het feit dat de vertellende personages machtsposities bekleden: profeet, landvoogd en generaal, het hoofd van de Orde der Magiërs, de erfgename van de voormalige koning, enzovoort.

Het laatste noemenswaardige element van de omslagen is het kleurgebruik. *Bloed* bestaat voornamelijk uit rood en zwart. Dit verandert naar zwart met rood-oranje-lichtblauw (*Macht*) en vervolgens naar zwart met roze-oranje (*Vuur*). Bij *Blind* en *Storm* 1 en 2 worden de kleuren zwart met lichtblauw-geel-roze, lichtblauw-wit en lichtblauw-geel-bruin. De meest opvallende verandering hierin is van rood naar blauw. Dit kan gezien worden als de verandering die in de wereld plaatsvindt; in het eerste deel begint er een oorlog en in de loop van de serie overstroomt de God Jakob de wereld. Uiteindelijk is het doel om de wereld van die ondergang te redden door tegen Jakob te strijden. De kleuren kunnen echter ook een reflectie zijn van de toon van het verhaal. Alles is doem en verderf, maar de komst van Nealyn in *Blind* geeft hoop. Haar bestaan, als een wezen dat daadwerkelijk een kans maakt tegenover Jakob, is de reden dat we kunnen geloven dat er een goed einde gaat zijn.

Landen, flora en fauna

Figuur 1 De wereldkaart van Eadunakh, gemaakt door Kim ten Tusscher.

De bovenstaande afbeelding is de wereldkaart die Kim ten Tusscher van Eadunakh heeft gemaakt en die in het eerste deel, *Bloed*, geprint staat. Ik heb deze kaart eerder in een paper voor het vak verhaalttheorie geanalyseerd en de volgende zaken vermeld: Merzia en Naftalia, de landen die in de serie het meest centraal staan, staan in de afbeelding zo goed als in het midden. Hun hoofdsteden – Nadesj en Ilahidir – zijn ook de enige waar een gebouw/bergachtige-structuur bij getekend is, om hun status als hoofdstad te verduidelijken. De kaart toont de bergen die Merzia omringen en de meerdere beboste gebieden die het land rijk is. Aan de kustlijn zijn fjorden te zien die grenzen aan de Grote ocean. In *Bloed* reflecteert de man van Lilith, Az-Zhara, op het klimaat:

Hij was een Vorstdraak, zelfs het gematigde zeeklimaat van Merzia voelde nog te vaak alsof ze hem in een oven hadden gezet.¹⁵

¹⁵ Ten Tusscher, *Bloed*, 137-138.

Een gematigd zeeklimaat is onder andere in Noordwest-Europa te vinden. Az-Zhara's eigen grot staat op de kaart in het continent aan de andere kant van de oceaan, ten noordwesten van het "Inuuk Winterdorp". Het feit dat dit het thuis is van een Vorstdraak maakt al duidelijk dat het gebied een toendraklimaat heeft. De Inuuk zijn op het poolvolk de Inuit gebaseerd en het continent doet daarom aan Noord-Amerika denken. De landen die op Merzia's continent zichtbaar zijn, zijn Merzia, Naftalia, Skogland – de naam roept de associatie met Schotland op – Cornuagh en Pru. Tharandi, links van Merzia en vlak bij de kust, is achter nevelen gehuld; dit is het eiland van de magiërs. Het feit dat het verborgen is, is toepasselijk, aangezien lezers van Ten Tusschers boeken het eiland tot dusver nog niet hebben kunnen bezoeken.

Terugkerend naar Merzia, dit land staat het meest centraal in de serie, evenals in de *Lilith*-trilogie die eraan voorafging. Dit is het begin van de wereld zoals de God Jakob die gecreëerd heeft. Het ontstaan van het land Merzia vond echter wat later plaats, namelijk vierduizend jaar voordat het verhaal begint. De Nicasiërs (het linkercontinent) waren het gebied van de Hurath (het rechtercontinent) binnengedrongen, en met behulp van de "Magiemeesters" wisten de Hurath de Nicasiërs te verdrijven. Dit lukte dankzij de creatie van wisselaars, ofwel mensen die de gedaante van een dier konden aannemen. Groot-Merzia werd toen gesticht door een Drakenwisselaar, genaamd Thibauld, waardoor de Draak als wisseldier met de koninklijke familie wordt geassocieerd. Aan de vooravond van de ondergang is Groot-Merzia slechts een herinnering uit een ver verleden en is het grondgebied van Merzia gekrompen.

De flora en fauna van deze wereld zijn voor het grootste gedeelte vergelijkbaar met die van de reële wereld, zij het met de toevoeging van magische wezens zoals draken. Er zijn ook eenhoorns – althans, eenhoornwisselaars – maar die wijken aanzienlijk af van de populaire verbeelding; het zijn robuuste wezens die tunnels in de grond graven. Deze wereldbouw is goed te begrijpen vanuit het concept van *minimal departure*, zoals uitgelegd door Ryan. Het concept hoort bij het idee dat *possible worlds* mogelijke (verhaal)werelden zijn die de reële wereld gebruiken als referentiepunt.¹⁶ De afstand wordt bepaald door het aantal regels dat de ene wereld van de andere breekt.¹⁷ *Fantasy*-werelden staan dus doorgaans ver van de reële wereld af en dit vereist een vertaalslag vanuit de lezer om het onherkenbare herkenbaar te maken. Personages dienen als instrumenten die zo'n vertaalslag kunnen maken en na een tijdje zijn lezers in staat om dat zelf te doen. *Minimal departure* houdt in dat de manieren waarop een verhaalwereld van de reële afwijkt, minimaal zijn.¹⁸ Eadunakh is een *fantasy*-verhaalwereld en het valt dus te verwachten dat ze veel regels breekt. Toch blijft ze op sommige vlakken nog redelijk herkenbaar. Dit is al aan het geografische aspect van de wereldbouw te zien en sluit aan bij het feit dat Ten Tusscher inspiratie haalt uit reizen die ze heeft gemaakt en verschillende locaties

¹⁶ Ryan, "From Possible Worlds to Storyworlds," 65.

¹⁷ Ryan, "From Possible Worlds to Storyworlds," 65.

¹⁸ Ryan, "From Possible Worlds to Storyworlds," 77.

uit de boeken direct op bestaande plekken heeft gebaseerd, zoals Bryce in de Verenigde Staten.¹⁹ Ook de Europeesachtige afbeeldingen van de omslagen zijn een voorbeeld van *minimal departure*. De culturen die in Eadunakh voorkomen, halen inspiratie uit bepaalde reële culturen en daarnaast zijn er in hun onderlinge relaties duidelijke echo's te vinden.

De meest opmerkelijke relatie op dat gebied is die tussen Merzia en Naftalia, die doet denken aan de relatie tussen Europa en het Midden-Oosten. De manier waarop door Merzianen – en zelfs af en toe door Lilith, die zelf Naftaliaan is – over Naftalia wordt gesproken, doet sterk denken aan oriëntalistisch discours in onze wereld. Zo wordt Naftalia, bijvoorbeeld, neergezet als een constante dreiging, een land met veroveringszucht dat elk moment Merzia kan opslokken en de eigen cultuur wil opdringen:

[Kiril:] Al eeuwen hebben zij hun blik op Merzia gericht. Tien jaar geleden was het hen bijna gelukt om ons te onderwerpen, maar het was Lilith die hen tegenhield. En sindsdien is het Lilith die hen buiten onze grenzen houdt.²⁰

Hiertegenover staat de retoriek over Merzia als een land van vrijheid. Verder worden Naftalianen afgeschilderd als mensen die het gewend zijn om binnen hun religieuze wereldbeelden anderen te dehumaniseren en ze met wreedheid te behandelen.

Het merendeel van dit discours komt vanuit personages die logischerwijze op zo'n manier zouden denken – zoals generaal Kiril, wiens moeder voor de wrede praktijken van Naftaliaanse Jagers²¹ naar Merzia is gevlucht – en deze denkwijze zwakt in de loop van de serie af. Men zou het kunnen lezen als een personageontwikkeling vanuit Kiril, wiens wereldbeeld wordt uitgedaagd wanneer Merzia een nieuwe koning krijgt die een oorlog ontketent en Kirils idee van Merzia tegenspreekt. Er komt dus nuance door vergelijkbare negatieve kwaliteiten in Merzianen te benadrukken, maar het omgekeerde gebeurt minder. Het zou gezegd kunnen worden dat Lilith en Nigesanla voorbeelden zijn van Naftalianen die de vooroordelen actief tegenspreken, maar het is wellicht iets te makkelijk om hen als uitzonderingen te benoemen en het stereotype beeld van de Naftaliaanse veroveringszuchtige *cultuur* onaangetast te laten. Voor lezers van *Jager* en *Prooi* zal er meer nuance zijn, omdat die serie zich in Naftalia afspeelt. Desondanks blijft het opmerkelijk dat Naftalia het land is dat deze positie krijgt, in tegenstelling tot het Europeesachtige Merzia.

Magie

De mentale representatie van een verhaalwereld moet volgens Ryan aan drie voorwaarden voldoen: (1) het moet logisch samenhangend zijn; (2) het moet groot genoeg zijn om tot de verbeelding van de lezer te

¹⁹ Zilverboekenclub, "WEEK 3 - WIST JE DAT: INSPIRATIE," Facebook, 22 maart 2022, <https://www.facebook.com/groups/389613074724943/permalink/1633052567047648/>

²⁰ Ten Tusscher, *Bloed*, 120-121.

²¹ De Jagers zijn onderdeel van de religie van Margal die in het onderdeel "religie" verder wordt uitgelegd.

spreken; en (3) het moet aanvoelen als een geheel.²² Met logische samenhang wordt bedoeld dat de (on)mogelijkheden in de verhaalwereld intern consistent zijn. Ze mogen dus best praktisch onmogelijk zijn, ze moeten elkaar alleen niet tegenspreken. Dit is noodzakelijk voor de toetsbaarheid van gebeurtenissen, die niet de waarheid van de reële wereld als referentie kan gebruiken. Dit is goed terug te zien in het magiesysteem. Magie is iets wat ontoetsbaar is, totdat de tekst regels introduceert; de verhaalwereld moet vervolgens haar eigen regels volgen om de toetsbaarheid te behouden. Als de tekst zegt dat magie nooit de doden tot leven kan wekken en later in het verhaal een personage introduceert dat tot leven is gewekt, dan is hij inconsistent, tenzij hij een verklaring geeft die de tot dan toe bekende regels corrigeert.

Eadunakh kent drie vormen van magie die benoemd zijn: nephesh, makhma en genezerij. Nephesh is de standaardvorm, gebruikt door elke magiër, en daartegenover is genezerij een minder gangbare – en in Merzia zelfs verboden – magie. Het bestaan van genezerij als aparte vorm impliceert dat nephesh als beperking heeft dat het niet kan genezen. Ook genezerij kent beperkingen, zoals duidelijk wordt wanneer Lilith haar vader niet uit zijn sterfbed kan redden. De grootste beperking komt voort uit een tekort aan kennis. Lilith verbetert haar genezerij door kennis te vergaren, maar men kent niet voor alles een behandeling.

De grootste tegenstelling is die tussen de strijdende krachten nephesh, geassocieerd met water, en makhma, geassocieerd met magma en vuur. Makhma begint als een onbekende, gevaarlijke magie en wordt in de loop van de serie verder uitgewerkt. Liliths houding ertegenover is voornamelijk angstig, omdat de magie door haar emoties wordt aangedreven en zich moeilijk laat beheersen, wat meermaals resulteert in verwoesting. Er is ook een aspect van verleiding dat de makhma vertegenwoordigt. Makhma wordt vaak gepersonaliseerd en krijgt in zekere zin een stem die magiërs verleidt om haar te gebruiken, in eerste instantie bij Lilith:

Vanuit de streek net boven haar navel gloeide de makhma op, gretig om zich te laten zien.²³

De makhma had zich erbij neergelegd dat Lilith haar niet zou gebruiken²⁴

De makhma trilde vol verwachting. Ze leek tegen Lilith te spreken. Samen konden ze Az-Zhara uit Jakobs handen redden.²⁵

Ook een magiër genaamd Tokala, die na Lilith als profeet wordt gekozen, krijgt te maken met het verlangen van de makhma om gebruikt te worden:

²² Ryan, "From Possible Worlds to Storyworlds," 82.

²³ Ten Tusscher, *Macht*, 204.

²⁴ Ten Tusscher, *Macht*, 204.

²⁵ Ten Tusscher, *Macht*, 323-324.

De makhma drong zich steeds meer op en het werd alsmaar moeilijker om haar terug te dringen. Hoe meer verzwakt hij raakte, hoe krachtiger zij werd. Het was zo verleidelijk om eraan toe te geven.²⁶

Pas zodra de magiër was weggelopen, durfde hij voorzichtig naar de makhma te reiken. Ze begroette hem met enthousiasme en het kostte hem moeite om haar onder controle te houden.²⁷

Zelfs Tokala had zich uiteindelijk overgegeven aan de verleidingen van de makhma.²⁸

Hoewel de makhma “gretig” kan zijn, zich ergens bij neer kan leggen en een stem lijkt te hebben, benadrukt Jakob dat ze geen persoon is:

[Lilith:] ‘Maar waarom voelt de makhma dan aan alsof het een leven bezit?’

Jakob lachte minzaam. ‘Dat doet het niet. Je projecteert jouw gevoelens op iets dood. Een erg menselijke eigenschap, meestal onschuldig, soms ergerlijk.’²⁹

Hij onderstreept dit niet alleen in dialoog – waarin hij zou kunnen liegen – maar ook in zijn eigen gedachtegang:

Het bleef onvoorzien dat Lilith haar dochter hier ter wereld had gebracht. Het bewijs dat er toch een soort van plan achter de bedoelingen van de makhma zat, ook al was ze in feite een element, zonder bewustzijn of geest.³⁰

Het opmerkelijke van deze passage is dat ze de makhma neerzet als iets dat bedoelingen heeft, zonder een bewustzijn of geest te hebben. Dit lijkt haast op een soort cognitieve dissonantie. Het idee dat de makhma zonder bewustzijn wel bedoelingen, wensen en zelfs een geheugen kan hebben, voelt logisch inconsistent, aangezien geheugen in deze verhaalwereld wel aan bewustzijn wordt gekoppeld. Of er echt sprake is van logische inconsistentie is discutabel.

Makhma en nephesh hebben vertegenwoordigers: Nealyn voor de makhma en Jakob voor de nephesh. Gaandeweg in de serie wordt het duidelijk dat de wereld voorheen een bol makhma met een laagje nephesh was:

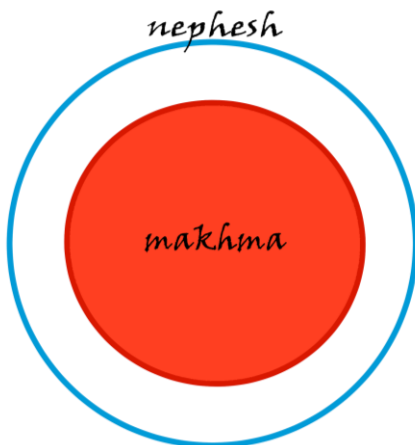
²⁶ Kim ten Tusscher, *Vuur 2, de poort naar het lot* (Zilverpoor, 2019), 227.

²⁷ Ten Tusscher, *Vuur 2*, 230.

²⁸ Ten Tusscher, *Vuur 2*, 283.

²⁹ Ten Tusscher, *Macht*, 142.

³⁰ Ten Tusscher, *Vuur 2*, 283.

Figuur 2 Schematische weergave van de oorspronkelijke wereld van makhma en nephesh.

Voordat Eadunakh een bewoonbare planeet was, was er alleen lava en vuur. De zielen waren er al wel, maar ze hadden geen besef of eigenheid. Aangetrokken door de makhma op de aarde, vielen ze als druppels naar beneden, versmolten even voor ze verdampen en dus weer opstegen. Het was een voortdurende cyclus.³¹

De God Jakob heeft die in eerste instantie geschapen door de makhma met nephesh te bedekken en alle zielen eveneens in nephesh te omhullen. Tegenover hem staat Nealyn – die meermaals door anderen een Godin wordt genoemd – en zij vertegenwoordigt de makhma. Vanuit haar eigen zelfbeeld is zij haar kind. Haar eerste missie, toen zij in de wereld terechtkwam, was om de makhma uit haar nephesh-gevangenis te bevrijden. Wat Jakob en Nealyn als

Goden van de rest afzet, is niet zozeer de vorm van magie die hun voorkeur heeft, maar de fluïditeit van hun gedaante. Anders dan wisselaars kunnen zij hun eigen gedaante kiezen en creëren. Normale mensen zitten vast in hun sterfelijke nephesh-lichaam, terwijl Jakob en Nealyn eerder ongebonden zielen zijn die zichzelf tijdelijke omhulsels kunnen geven.

Naast de vormen van magie zijn er ook verschillende soorten dragers, zowel levende entiteiten zoals magiërs, wisselaars en Goden, als objecten, elk met hun eigen regels. Een algemene regel die de boeken suggereren is dat elke vorm van magie aan fysiologie gebonden is. Iemand wordt als magiër of wisselaar geboren en kan de bijbehorende magie niet zonder de juiste genen beheersen. De enige manier waarop mensen zonder magische gaven zoiets kunnen, is door middel van magische objecten. Bijvoorbeeld, in de *Lilith*-trilogie is er een personage, genaamd Ferhdessar, dat zonder die biologische mogelijkheid door het gebruik van zijn verzameling objecten toch hofmagiër wist te worden. Voor iets als wisselen is er echter geen alternatief: je bent wel of geen wisselaar. Ook het dier waarin iemand kan veranderen is louter een kwestie van genen. Ondanks het genetische aspect van wisselaar-zijn heeft iemand een magiër nodig die een wisselamulet kan creëren. Hierbij ontstaat een sterke mentale band tussen de twee. Zonder wisselamulet en bijbehorende spreuk kan niemand wisselen. Drakenwisselaars zijn een apart geval; om te voorkomen dat mensen misbruik van hen maken, is het de bedoeling dat zij zich aan een magiërdrak binden en van hen hun amulet en spreuk krijgen.

Kennis, training en fysiek uithoudingsvermogen zijn noodzakelijk voor een magiër en hoe meer die daarover beschikt, hoe hoger hij of zij in rang kan komen te staan. Het magiërseiland, Tharandi, is namelijk

³¹ Zilverboekenclub, "WEEK 1: WIST JE DAT - BELANGRIJKE GEBEURTENISSEN," Facebook, 8 maart 2022, <https://www.facebook.com/groups/389613074724943/permalink/1633051327047772/>.

sterk hiërarchisch. Er is verder weinig over bekend, los van wat de lezer kan infereren uit de magiërs erbuiten. Zo is er in Merzia altijd een hofmagiër in een raadgevende functie:

[Kiril:] De magiërs hebben zich nog nooit echt om Merzia bekommerd. Het enige wat ze deden was een raadgever sturen. (...) Dat Nayaku zich ineens met Merzia bemoeide, baarde hem zorgen.³²

Vertellingen van de Ondergang heeft de hierboven genoemde Nayaku, het hoofd van de Orde der Magiërs, als een van de vertellende personages, waardoor het één en ander over het eiland bekend wordt gemaakt. Toch komt de lezer er zelf nooit.

Binnen het magiesysteem bestaan diverse mogelijkheden, beperkingen en associaties. Dit is in het bijzonder het geval bij de magische voorwerpen, die elk hun eigen gebruiksregels hebben. Een voorbeeld van zo'n object is het zielenkistje van de eerder genoemde Ferhdessar. Iemand kan vrijwillig diens eigen ziel in het kistje stoppen, waarna diens lichaam door de eigenaar van het kistje bestuurd kan worden. De tekst benadrukt dat dit alleen op vrijwillige basis mogelijk is. Als iemand tegen diens wil zou worden opgesloten, dan zou het logisch inconsistent zijn.

Religie

De religieuze dimensie van Eadunakh is in Ten Tusschers verhalen bijzonder belangrijk en de godsdienst die in de *Lilith*-trilogie en *Vertellingen van de Ondergang* prominent is, is die van Jakob. Het is een monotheïstische, missionaristische godsdienst, die Jakob als enige God beschouwt en wereldwijde bekering als voorwaarde ziet voor de komst van het Gouden Tijdperk, waarin Jakob met de mensen zal samenleven en alles goed zal zijn.

In de *Lilith*-trilogie maakte deze religie zijn intrede. Jakobs profeet voorspelde de ondergang van de wereld als niet iedereen zich bekeerde, en hij ontketende een oorlog. Hij had een Drakenwisselaar, Lilith, gebruikt om in Naftalia mensen tot bekering te dwingen en het conflict bereikte Merzia. Uiteindelijk werd de profeet met behulp van zijn eigen God verslagen en werd Lilith benoemd tot de nieuwe profeet. Tien jaar later, in *Vertellingen van de Ondergang*, bekleedt zij die functie nog steeds en stimuleert ze op haar eigen manier mensen om zich te bekeren. Hoewel ze de rijkdommen van haar volgers in Naftalia heeft gebruikt ten dienste van de wederopbouw van Merzia, is er nog veel armoede en ontevredenheid in het land en staan Merzia en Naftalia nog altijd op gespannen voet met elkaar. Binnenlands zijn er eveneens spanningen tussen de Jakobanen en de Merzianen, die de oorlog van tien jaar geleden niet zijn vergeten.

³² Ten Tusscher, *Bloed*, 65.

De armoede stemde Lilith droevig. Toch werkte die in haar voordeel. De belofte van een nieuw Gouden Tijdperk had hier de meeste aantrekkingskracht. Het was dan ook niet gek dat juist hier veel mensen zich hadden bekeerd. Dat verslechterde hun situatie echter alleen maar meer. De Jakobanen waren te herkennen aan de reep stof van een handbreed die ze om hun schouders droegen. De kleur van de stola vertelde hoe ver iemand was in het proces een volleerde volgeling van de Ware God te worden of welke functie hij of zij bekleedde. Zodra iemand met de stola op het werk verscheen, werd er liever een ander aangenomen. (...) Er waren bovendien genoeg Jakobaanse bouwprojecten waar de mannen alsnog werk konden vinden. Zo was er een grotere kloof ontstaan tussen de Jakobanen en Merzianen dan ze wilde³³

De lage sociaaleconomische positie is kenmerkend voor de Merziaanse Jakobanen die vanwege hun positie besluiten om zich te bekeren. Lilith observeert dat dit in de praktijk negatieve gevolgen heeft, omdat er sprake is van discriminatie. De Jakobanen kunnen wel werk vinden voor specifiek Jakobaanse projecten, maar dit zorgt voor een sociale scheiding van de Merzianen, wat het probleem slechts in de hand werkt. Het is in het verhaal ook merkwaardig dat de groep steeds als ‘Jakobanen’ wordt aangeduid, apart van de Merzianen. Hoewel ze hun nationaliteit (Merziaan) delen, ontstaat er een scheiding op basis van religie, waarbij Jakobanen in het sociaal discours buiten de groep ‘Merzianen’ worden gesloten. In het kader van identiteitsvorming reflecteert dit het idee dat (groeps)identiteit, vooral binnen de context van conflict, wordt gereduceerd tot een affiliatie (‘Jakobaan’), en dit ontnemt de leden van de groep een zekere vrijheid om hun identiteit zelf vorm te geven.

De situatie van de Merziaanse Jakobanen brengt ons terug bij het concept van *minimal departure*, aangezien hun situatie doet denken aan het jodendom en vroege christendom in de reële wereld. De meest duidelijke verwijzing hiernaar zit in de namen van Lilith en Jakob. Liliths naam is bekend vanuit het jodendom en draagt een sterke associatie met demonen, wat vrij goed past bij het beeld dat Liliths vijanden van haar hebben. Jakob heeft eveneens een associatie met het jodendom; zijn naam is afgeleid van Jacob, een Hebreeuwse naam die in het Bijbelboek Genesis 25:18 voorkomt. De vergelijking met het christendom is vooral gebaseerd op de missionaristische aard van de Jakobaanse religie en het idee dat het een ultieme waarheid bevat, die andere godsdiensten actief uitsluit omdat Jakob als enige echte God niet met het bestaan van andere Goden verzoend kan worden. Verder heerst er ook de overtuiging dat mensen een unieke creatie zijn, vooral aangezien Jakob de wereld wegens menselijke ongehoorzaamheid besluit te vernietigen.

De positie van de Merziaanse Jakobanen doet echter weer meer denken aan die van de joden, met name tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze zijn het slachtoffer van discriminatie door hun geloof, dat visueel herkenbaar is vanwege de stola, en dit uit zich eerst in geweld:

³³ Ten Tusscher, *Bloed*, 16-17.

Het was begonnen met kleine pesterijtjes. Wie zich met de stola op straat waagde, liep de kans om nageroepen te worden. Regelmatig verzamelden groepen Nadesianen zich bij de brug naar de Bron. Ze schreeuwden dat alle Jakobanen moesten oprotten. Al snel volgden vechtpartijen. Ramen werden ingegooid. De Jakobanen waren niet meer welkom in winkels.³⁴

De sudderende spanningen laten zich zien en het geweld escaleert van verbaal naar fysiek. Het winkelverbod is al een voorbode van wat daarna komt, namelijk: gedwongen isolatie en opsluiting. De nieuwe prins geeft het bevel om de Jakobanen op te pakken en in een aparte wijk op te sluiten:

[Kiril:] ‘Na vandaag is ook de zesde wijk schoon, prins Rayender. Vannacht beginnen we met de vijfde. Als daar ook alle Jakobanen bijeen zijn gedreven, is Nadesj zo goed als schoon. In de overige wijken worden al Jakobanen door de Nadesianen aangegeven en ze zullen er geen onderdak krijgen. We hebben een steeds beter overzicht waar ze zich ophouden.’³⁵

Generaal Kiril vertelt hier over de ontruiming van Jakobanen die ze per wijk uitvoeren, waarna de wijk “schoon” genoemd kan worden. Verder geven Merzianen (ofwel Nadesianen, verwijzend naar de stad Nadesj, waarin dit plaatsvindt) de locaties van overige Jakobanen door, zodat die kunnen worden opgepakt. Nadat Lilith vertrekt om hulp uit Naftalia te halen, wordt Nadesj afgesloten:

De nacht na [Liliths] vertrek had [Kiril] eerst de Bron en de zevende wijk hermetisch afgesloten. Door de bouw van Nadesj was dat niet heel moeilijk, hij hoefde alleen maar de bruggen te bezetten. Diezelfde nacht had hij ook de bewaking bij de stadspoort verscherpt. Niemand kwam Nadesj nog in of uit zonder dat iemand het doorhad. Nadat alle strategische posities zeker waren gesteld, hadden ze de eerste wijk helemaal uitgekamd en alle Jakobanen naar kampen op de zevende rotspunt gebracht. Hoewel de wijken makkelijk af te sluiten waren, nam het doorzoeken van alle gebouwen veel tijd in beslag. Vooral de ruïnes bleken geliefde verstopplekken die moeilijk te doorzoeken waren. De soldaten werden er regelmatig in de val gelokt en aangevallen.³⁶

De Jakobanen worden op hetzelfde rotspunt verzameld, van de Merzianen geïsoleerd, en opgesloten. Het gebruik van het woord “kampen” creëert ook een sterke associatie met de joden. De prins praat zelfs over genocide:

[Rayender:] ‘Als we de kampen nou in brand steken als jij klaar bent, dan zijn we in een keer van de Jakobanen af.’ Zijn stem klonk vrolijk en hij keek op naar Kiril. ‘Waarom kunnen we dat niet gewoon doen?’ [Kiril:] ‘Omdat uw plannen groter zijn dan alleen het schoonvegen van de hoofdstad, majesteit.’ Met veel moeite had hij Rayender ervan kunnen

³⁴ Ten Tusscher, *Bloed*, 159-160.

³⁵ Ten Tusscher, *Bloed*, 214.

³⁶ Ten Tusscher, *Bloed*, 215.

overtuigen dat de Jakobanen levend meer tot nut waren. (...) De Jakobanen zouden te werk worden gesteld in de mijnen, smidsen en kruitmakerijen.³⁷

Zowel genocide als dwangarbeid worden in deze passage genoemd, allebei zaken waar veel joden onder geleden hebben.

Er zijn echter wel afwijkingen, zoals het feit dat de haat jegens Jakobanen zijn oorsprong vindt in de oorlog van tien jaar terug, die veel Merzianen bewust hebben meegemaakt en waarin hun geliefde koning was vermoord. Deze oorlog was in de naam van Jakob gevoerd, waardoor de Jakobanen de schuld krijgen, ook al zijn ze recentelijk bekeerd en hebben ze niets met de oorlog te maken gehad. Dit is anders dan het antisemitisme in de reële wereld, dat geweld jegens joden motiveert, aangezien daar geen duidelijke aanleiding voor is, zoals een vroegere oorlog in het geval van de Jakobanen.

Bovendien zit het grootste verschil met de reële wereld in het bestaan van het rijke Jakobaanse Naftalia, dat agressief is tegenover Merzia. Duitsland was niet geconfronteerd met de dreiging om veroverd te worden door een joodse staat. Merzia, daarentegen, wordt gesterkt in zijn beeld van Jakobanen door Naftalia en hun gedeelde geschiedenis.

‘Lilith is niet de vijand,’ zei Kiril. ‘De Jakobanen zijn niet de vijand, het zijn de Naftalianen. Door de profeet aan te vallen, geeft u hen het excuus om ten strijde te trekken. Iets waar ze al jaren op wachten.’

‘Naftalianen, Jakobanen, wat maakt het uit?’ Nayaku maakte een wegwerpgebaar.

‘Alles. De Jakobanen zijn ook de Merzianen die hier vreedzaam leven. Lilith is een Jakobaan. Zij vormen geen bedreiging. De werkelijke vijand bevindt zich buiten onze grenzen. Het waren ooit de volgelingen van Margal, maar toen de Godin geen toekomst meer bood, lieten ze zich al te makkelijk overhalen om Jakob te volgen.’³⁸

Deze passage maakt een expliciet onderscheid tussen de Merziaanse Jakobanen en de Naftalianen, en noemt ook de voormalige Godin Margal. Naftalia kent een Margal- en post-Margal-tijdperk; in het eerste tijdperk geloofde men in Margal als de enige Godin. Het *Jager & Prooi* tweeluik speelt zich in deze periode af en gaat over de zoon van Margal, die een van haar Jagers is (met als taak magiërs en wisselaars op te sporen en te “zuiveren,” ofwel zuur over hen heen te gieten) totdat hij zelf een wisselaar blijkt te zijn. De aversie jegens magiërs en wisselaars vond zijn oorsprong in het idee dat Margal de mensheid had gecreëerd, en die was goed, maar haar tweelingbroer had de rest gemaakt en hij was slecht dus zijn creatie bracht slechts corruptie. Vanwege het bestaan van haar tweelingbroer kunnen we zeggen dat de godsdienst van Margal dualistisch is.

³⁷ Ten Tusscher, *Bloed*, 215-216.

³⁸ Ten Tusscher, *Bloed*, 120-121.

In het post-Margal-tijdperk verspreidde het geloof in Jakob als de enige God zich. Veel Naftaliaanse dorpen bekeerden echter niet uit vrije wil, maar werden met geweld gedwongen. Van de Naftaliaanse Jakobanen zien we in de verhalen voornamelijk de elite, waar Lilith zelf niet al te positief naar kijkt. Ondanks de monotheïstische aard van het Jakobanisme behouden zij een dualistisch wereldbeeld waarin Jakob goed is en niet-gelovers kwaadaardig zijn. Op deze manier laat de Jager-mentaliteit van de tijd van Margal zijn sporen na:

‘Het zijn beesten. Allemaal,’ zei de man die had gezegd dat Merzia niet meer te redden was.

Lilith voelde een rilling langs haar rug glijden. Ze zat goed met haar vermoedens over de man. De vier woorden die hij zo woest uitspuwde waren een erfenis van een eerder leven, toen hij Margal nog aanbad en niet Jakob. In dat leven zou hij haar ook verachtelijk hebben gevonden omdat ze een wisselaar was. Was het slechts de retoriek die hij kende die hij nu uitte of was de haat dieper geworteld?³⁹

De elite bestempelt de Merzianen als “beesten,” iets wat ze voorheen bij wisselaars en magiërs had gedaan. Dit doet meer denken aan het christendom met het geloof in God en de Duivel als goede en slechte machten die tegen elkaar strijden.

Naftalia heeft in beide tijdperken een godsdienst aangehangen die getekend werd door geweld, en de vluchtelingen kwamen doorgaans in Merzia terecht. Merzia wordt neergezet als een land van godsdienstvrijheid en de dominante religie is die van de twaalf Goden. Jakob is een van deze Goden, al is hij minder populair dan de rest. Hoewel de meeste Merzianen dus polytheïstisch zijn, tonen ze een houding die enigszins atypisch is voor polytheïsme:

Zonder Goden zouden er minder oorlogen zijn. Kiril was het daar maar ten dele mee eens. Ja, geloof lag vaak ten grondslag aan oorlogen, daar had hij zijn deel ook van meegekregen, maar het waren de onjuiste religies die daarvoor verantwoordelijk waren. Als iedereen in de ware Goden geloofde...⁴⁰

Doorgaans leven polytheïstische religies goed samen, omdat ze elkaar niet uitsluiten. Dit sluit aan bij Merzia als godsdienstvrij land, maar Kirils denkwijze toont dat het idee van “onjuiste religies” en “ware Goden” toch een rol speelt. Dit kan zijn oorsprong vinden in het feit dat in de reële wereld monotheïstische religies dominant zijn, of het kan binnen de verhaalwereld zelf worden verklaard als een tegenreactie, die voorkomt uit de oorlog. Het Jakobanisme beweert de waarheid te verkondigen en valt daarmee het geloof van de Merzianen aan, dus het is begrijpelijk vanuit de Merzianen dat ze dit geloof willen verdedigen.

³⁹ Ten Tusscher, *Bloed*, 193.

⁴⁰ Ten Tusscher, *Bloed*, 115.

Uiteindelijk is elk conflict binnen de verhaalwereld van Eadunkakh religieus van aard, wat het belang van religie in deze wereld onderstreept. Dit betekent echter niet dat elk land religieus is; Cornuagh is bijvoorbeeld atheïstisch. Dit vrijwaart hun helaas niet van de gevolgen van religieus conflict. De oorlog tussen Merzia en Naftalia zorgt zelfs in Cornuagh voor vluchtelingen. In een wereld, waarin Goden werkelijk bestaan, is atheïsme wellicht iets passiefs of apathisch.

De enige uitzondering op religieuze conflicten is misschien de oorlog tussen de Inuuk en de servi (amfibische wezens), waarnaar af en toe verwezen wordt en die tot dusver een mysterie blijft. De romans hebben nog niet uitgelegd met welke reden dit conflict ooit is ontstaan, maar de kans is klein dat de oorsprong in religie ligt. De Inuuk belichten Eadunakhs religieuze diversiteit door geen monotheïstische of zelfs polytheïstische godsdienst te hebben. Ze geloven alleen in een oermoeder, die aan de natuur gelijk kan worden gesteld, en in reïncarnatie. Ze lijken verder een animistisch wereldbeeld te hebben. Hiermee wijken ze af van de Merzianen en Naftalianen.

Samengevat is Eadunakh een verhaalwereld binnen het genre van *dark fantasy*. De belangrijkste landen zijn Merzia en Naftalia, die een gedeelde geschiedenis van religieus conflict hebben. Door de fantastische elementen wijkt deze wereld van de reële af en is er een zekere afstand die een vertaalslag vanuit de lezer vereist. Een van de dingen die dat mogelijk maakt, is de logische consistentie die de toetsbaarheid en daardoor de geloofwaardigheid van gebeurtenissen waarborgt. Dit is met name voor het magiesysteem van belang, aangezien de verschillende vormen van magie (makhma, nephesh, genezerij en magische objecten) en de magische wezens hun eigen mogelijkheden en beperkingen hebben. De verhaalwereld staat echter niet op elk vlak ver van de reële wereld af. Er is hier en daar sprake van *minimal departure*, zoals bij de flora en fauna, de indeling van de wereld (met het linker- en rechtercontinent dat op Eurazië en Noord-Amerika lijkt) en de culturen (Europeesachtig Merzia; Naftalia en Cornuagh, die doen denken aan Noord-Afrika en het Midden-Oosten; de Inuuk, die op de Inuit gebaseerd zijn, enzovoort). Ook op religieus vlak zijn veel zaken herkenbaar. Eadunakh kent verschillende soorten religies: het monotheïstische Jakobanisme, dat vergelijkbaar is met het jodendom en vroege christendom, de dualistische godsdienst van Margal, die een God-Duivel dynamiek heeft, het atheïsme van Cornuagh, en het animistische geloof in de oermoeder van de Inuuk. Een ander herkenbaar element is de vervolging van de Merziaanse Jakobanen, die het beeld van de jodenvervolging oproept.

2. Moeder/dochter

Dit hoofdstuk zal de verhaallijnen van Lilith en Nealyn uiteenzetten en kijken naar het relationele aspect van hun identiteit zoals dat zich uit in affiliaties en sociale rollen, met een focus op hun identiteiten als moeder en dochter. Hierbij is de voornaamste vraag of er bij hun identiteitsvorming op dit vlak sprake is van biologisch en/of sociaal determinisme. Afsluitend zal dit hoofdstuk hun gelijkenissen en het idee van intergenerationeel determinisme bespreken, met name gericht op de cyclische eigenschap van hun verhalen.

Lilith: de moeder

Lilith is het personage waarmee de uitgebreide verhaalwereld van Eadunakh een aanvang neemt. In de eerste trilogie – *Gebonden in duister*, *Verbroken in schemer* en *Geboren in licht* – evolueert zij van een jonge vrouw op de vlucht tot de nieuwe profeet van Jakob. Als kind was zij door de voorgaande profeet Kasimirh meegenomen en opgevoed. Hij maakte een wisselamulet voor haar en gebruikte haar drakenvorm om mensen te bekeren. Dorpen die bekering weigerden, werden platgebrand. Lilith ontsnapt uiteindelijk en daarmee begint de serie. Gedurende de drie boeken sprint ze door een hindernisbaan van andermans wensen om haar voor hun eigen doeleinden te gebruiken. Bij de Inuuk vindt ze een veilige haven, en ze ontmoet Az-Zhara die haar helpt om met haar meester te breken. Aan het einde van de serie neemt ze het tegen Kasimirh op en wint ze met behulp van Jakob zelf. Die wijst haar aan als nieuwe profeet. Ze wil niet, maar Az-Zhara haalt haar over omdat het de enige manier is voor haar om te blijven leven.

Vertellingen van de Ondergang speelt zich tien jaar later af. Lilith heeft als profeet geprobeerd om zoveel mogelijk anderen te helpen en het imago van de Jakobaanse religie te verbeteren, maar zodra de nieuwe prins haar de oorlog verklaart, is al die moeite tenietgedaan. Ze voert de oorlog met steun van de Jakobanen in Naftalia. Jakob merkt haar tegenzin op en probeert haar in het gelid te houden. Hij gaat zelfs zo ver om Lilith op te dragen om Az-Zhara te doden, en na haar smeekbede gebruikt hij zijn leven als chantagemiddel. Ze is gedwongen om Az-Zhara weg te sturen en haar onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan Jakob te geven.

[Lilith:] ‘Dit is het pad dat voor mij is gekozen.’

[Az-Zhara] schudde zijn hoofd. ‘Het is aan jou om je eigen pad te kiezen.’

Ze snoof. ‘Wat fijn dat jij daar nog in kunt geloven. Ik weet inmiddels dat het anders is. Ik ben niet van mezelf. Niemand is van zichzelf.’

Hij liet haar los. Hij kon niets zeggen om tot haar door te dringen, besepte hij. ‘Vergeet niet wie je bent, Lilith.’ Hij haalde haar wisselamulet uit zijn zak en spelde die op haar uniform.⁴¹

Zoals deze passage illustreert, draait deze periode van Liliths verhaallijn om het conflict tussen haar identiteit zoals Jakob die graag ziet, en de identiteit die volgens haar man bij haar hoort. Az-Zhara wil vooral dat Lilith meesterschap over zichzelf heeft, maar zij geeft haar vrijheid liever op dan dat ze zijn leven in gevaar brengt. Als gevolg daarvan geeft ze elk onderdeel van haar identiteit op waar ze zelf waarde aan hecht.

Ze overwoog zichzelf te genezen. Zo’n klein wondje kostte nauwelijks energie. Maar genezerij hoorde niet meer bij haar. Ze had een andere rol op zich genomen. Ze was een strijder, geen heiler.⁴²

Naast haar identiteit als Az-Zhara’s vrouw geeft ze eveneens haar identiteit als genezeres op, en vertelt ze zichzelf dat ze een strijder is, ook al is dat nooit geweest wie zij had willen zijn. Jakobs plan werkt echter averechts en het drijft Lilith tot een identiteitscrisis. Ze bereikt het punt waarop ze vlucht. Ze gaat uiteindelijk naar de Inuuk en leert daar de makhma beter kennen, maar Jakob laat haar niet makkelijk los en probeert haar over te halen om terug te keren. Wanneer Az-Zhara via hun mentale connectie laat weten dat Jakob bij hem is, neemt Lilith zijn lichaam over en jaagt ze Jakob met de makhma weg. Dit is de onderhandelingsperiode zoals die in de introductie was uitgelegd; Jakobs plan bracht Lilith in een situatie die haar identiteit uitdaagde en dwong haar om te onderhandelen en haar identiteit opnieuw te evalueren. Ze belandt in een identiteitscrisis omdat haar rol als profeet niet langer bij haar zelfconcept past, en ze probeert dat deel van haar identiteit los te laten, beginnend met haar fysieke verwijdering van het slagveld, gevolgd door verbale afwijzingen van de identiteiten die haar niet schikken:

‘Ik wil gewoon rust en niet meer dit gedoe. Ik wil geen magiër zijn en al helemaal geen grootse dingen doen, zoals jij denkt.’⁴³

‘Ik ben de Va’tes niet meer,’ fluisterde ze.⁴⁴

Om haar identiteitscrisis op te lossen maakt ze eerst voor zichzelf duidelijk wat ze níét is. Bij de eerste passage is dat een rol als een makhma-magiër die tegen Jakob strijdt, in de tweede is dat de profeet van Jakob; beide rollen draaien om Jakob. Daarnaast verandert Lilith de manier waarop ze naar de rol kijkt die ze wil loslaten:

⁴¹ Ten Tusscher, *Bloed*, 469.

⁴² Ten Tusscher, *Bloed*, 471.

⁴³ Ten Tusscher, *Macht*, 379.

⁴⁴ Ten Tusscher, *Macht*, 382.

‘Beter dan toen ik nog [Jakobs] slaaf was.’⁴⁵

In plaats van zijn profeet noemt ze zichzelf zijn “slaaf”, wat haar juist status en macht ontnemt. Ze was niet alleen Jakobs spreekbuis, ze was zijn marionet. Uiteindelijk voeren de Inuuk een zweethutceremonie voor Lilith uit, waarin ze haar vroegere zelf omarmt en waarna ze haar identiteitscrisis tot een einde kan brengen:

Ze kroop naar de uitgang en klom het laddertje op. De dageraad verwelkomde haar. Lilith dampte in de koude lucht. Een tinteling verspreidde zich over haar lichaam. ‘Ik ben Lilith!’

Az-Zhara liep naar haar toe. Hij legde een deken om haar schouders en trok haar tegen zich aan. Lilith legde haar hoofd tegen zijn borstkas. ‘Ik heb mezelf gevonden,’ fluisterde ze.⁴⁶

In deze passage roept ze haar nieuwe identiteit uit: “Ik ben Lilith!” Hoewel ze zegt dat ze zichzelf heeft gevonden, implicerend dat haar identiteit vaststaat en slechts verborgen was, zouden we kunnen zeggen dat ze hier een nieuwe identiteit heeft geconstrueerd. Een van de belangrijke punten van identiteit is het gevoel dat die stabiel is en dat er sprake is van continuïteit, dus het is logisch voor Lilith om aan het einde van haar identiteitscrisis haar nieuwgevonden identiteit te presenteren alsof het altijd haar identiteit was geweest.

Lilith en Az-Zhara vinden hun plek bij de Inuuk en Lilith raakt zwanger. Ze heeft een nieuw toekomstbeeld waar ze naar uitkijkt. Toch is ook bij de Inuuk geen ontsnapping te vinden. Een deel van de Inuuk wil, met Lilith als leider, tegen Jakob strijden. Lilith wenst zo ver mogelijk buiten het conflict te blijven, maar is gedwongen zich ermee te bemoeien wanneer een gevecht tegen Jakob uitbreekt en de God de dochter van Ohinde, een van Liliths dierbaren, aanvalt. Lilith schiet haar te hulp en Keirod, een van Jakobs volgelingen, vermoordt haar. Ze kan zichzelf niet genezen omdat de makhma haar ongeboren kind beschermt. Ze sterft, belandt in de dodenwereld en vindt daar de poel waarin mensen vroeger reïncarneerden. Lilith bevalt daar van Nealyn, die de poel later gebruikt om naar aarde te reizen. Voordat Lilith dit toelaat, komt ze er achter dat Jakob zich voedt met de zielen die in zijn dodenwereld ronddwalen. Dit kan pas zodra hun lichaam is vergaan, wat verklaart waarom de Jakobaanse religie crematie voorschrijft. Liliths lichaam is op dat moment beschermd, omdat Az-Zhara het heeft bevroren en de Inuuk de ijsombe met hun leven bewaken.

Lilith is een Drakenwisselaar, wat de mogelijkheden voor haar leven vanaf haar geboorte beïnvloedt. Draken worden geassocieerd met macht – ze zijn uiteraard ook machtig – en met de koninklijke familie. Wanneer Lilith aan Kasimirh ontsnapt en bij de koning van Merzia terecht komt, wil de hofmagiër Ferhdessar haar eveneens als wapen gebruiken, maar dan tegen Kasimirh. Door haar aard als Drakenwisselaar wordt ze dus

⁴⁵ Ten Tusscher, *Macht*, 381.

⁴⁶ Ten Tusscher, *Macht*, 388.

als een potentieel wapen gezien door meerdere figuren, en in *Vertellingen van de Ondergang* is dit eveneens het geval. De Jakobanen zien haar als wapen voor Jakob, en een deel van de Inuuk ziet haar als potentieel wapen tegen Jakob. Ze wordt constant in die rol geduwd.

Lilith wordt ook beperkt door haar profetschap. Ze probeert haar invloed ten goede aan te wenden, maar uiteindelijk werkt ze in de naam van Jakob en moet ze zijn bevelen opvolgen. Lilith moet meer volgers werven en ze heeft een beetje vrijheid om dat op haar eigen manier – geweldloos – te doen, maar Jakob beperkt haar handelen als hij het niet met haar koers eens is. Hij fungeert als haar baas; dus hoewel de rol haar een zekere status en macht geeft, beperkt hij de mate waarin zij als individu naar haar eigen wensen kan handelen. Haar beperkte keuzevrijheid is ook te merken wanneer Jakob haar beveelt om Az-Zhara te doden:

‘Ik doe alles wat U wilt, maar dit niet.’ [Lilith] kreunde. ‘Ik gaf mijn leven aan U, is dat nog niet genoeg?’

[Jakob:] ‘Jij gaf je leven aan mij? Ik gaf het aan jou. Ik leerde je genezen, ik gaf je de macht.’

‘Ik zal hem weggagen.’ Ze huilde. ‘Laat me dit op mijn manier doen.’⁴⁷

Ze heeft niet de optie om het bevel volledig te weigeren, aangezien ze haar God moet volgen (en Jakob anders zelf prima in staat is om Az-Zhara’s leven te nemen), dus ze onderhandelt met hem. Ze stelt een alternatief voor, waarmee Az-Zhara uit haar leven verdwijnt zonder te hoeven sterven. Dit laat zien dat Jakobs wil haar een zekere mate aan vrijheid ontnemt, ook in haar identiteitsvorming. Wanneer Jakob alle individualiteit van haar ontnemt, en zelfs haar lichaam overneemt tijdens de oorlog, stuit hij op verzet en keert Lilith zich van hem af.

Jakobs profeet en Az-Zhara’s geliefde zijn twee rollen die bij Liliths identiteit horen. Haar primaire rol verschilt naargelang de specifieke context. Voor haar volgelingen is ze een profeet, voor Az-Zhara is ze een echtgenote, voor haar vader is ze een dochter, voor Nayaku en Rayender is ze de vijand, enzovoort. De context van haar volgelingen verschilt op zijn beurt in Merzia en Naftalia:

In Naftalia voelde ze meer druk dan in Merzia. De volgelingen behandelden haar hier meer alsof ze zelf een godin was, de generaals, die nu overeind kwamen, verwachtten dingen die ze liever niet deed.⁴⁸

Deze passage onderstreept de beperkingen die de verwachtingen binnen de Naftaliaanse context haar opleggen, en de druk die ze daardoor ervaart. Zo heeft elke context invloed op haar gedrag en de mate waarin ze vrij is om naar eigen wil te handelen. Een passende term daarvoor is *reciprocal determinism*, ofwel wederkerig determinisme. Dit houdt in dat er een relatie tussen omgeving, gedrag en het individu bestaat waarin zij elkaar wederkerig beïnvloeden, in tegenstelling tot de eenzijdige beïnvloeding vanuit de omgeving die fysisch-

⁴⁷ Ten Tusscher, *Bloed*, 444.

⁴⁸ Ten Tusscher, *Bloed*, 191.

geografisch determinisme veronderstelt. Dit is terug te zien in het voorbeeld van Liliths beslissing om Jakob te verlaten, nadat hij haar te veel ontnemt. Zolang ze de vrijheid had om sommige onderdelen van haar identiteit zelf in te vullen, kon ze ermee leven om zijn gehoorzame profeet te zijn. Er moet een mogelijkheid zijn om te onderhandelen; zodra die verdwijnt, stoot Lilith die identiteit helemaal van zich af. Dit toont de invloed die zij als individu met haar gedrag kan uitoefenen.

Een van de identiteiten die vóór Liliths zwangerschap niet snel met haar verbonden zou worden en in de loop van de serie toch naar de voorgrond treedt, is die van moeder. In *Bloed* wordt wel vermeld dat ze een miskraam heeft gehad, maar ze geeft ook aan dat ze zich er niet klaar voor voelde om die identiteit van moeder te omarmen:

Lilith tastte naar de hanger die hij droeg. Het hengselkruisje stond symbool voor het kindje dat ze bijna hadden gehad. Vlak nadat Lilith de profeet werd, was ze zwanger geraakt, maar na drie maanden had ze een miskraam gehad. Voor haar was het ergens een opluchting. Het was nog onzeker wat Jakob van haar verlangde en ze twijfelde of ze wel een goede moeder zou zijn. Een goed voorbeeld had ze nooit gehad. Het was niet zo dat ze geen verdriet had gehad om het verlies, maar het was allemaal heel dubbel. Zoals zoveel dingen in haar leven dat waren.⁴⁹

Ze drukt de angst uit dat ze geen “goede” moeder zou zijn en krijgt eigenlijk nooit echt de kans om haar opvoedkunsten te laten zien. In *Macht* ontdekt ze dat ze weer een kindje draagt:

Az-Zhara zou een kindje zeker verwelkomen en Lilith begon ook langzaam te wennen aan het idee. Als ze een van de moeders van de stam zag lopen, met haar baby dicht tegen zich aan, voelde Lilith de glimlach op haar eigen gezicht. Er was nog steeds de twijfel of ze wel een goede moeder zou zijn, maar de vreugde drong die angst steeds meer naar de achtergrond.

Ze legde haar handen op haar buik, eentje boven haar navel, de andere eronder. Voelde het al een beetje gezwollen of verbeelde ze zich dat? Zouden mensen het al aan haar kunnen zien? Ze was bijna drie weken ver, maar het voelde alsof ze de zwangerschap aan alle kanten uitstraalde.⁵⁰

Ze omarmt hier het idee dat ze moeder gaat worden en heeft zelfs het gevoel dat ze haar zwangerschap “aan alle kanten” uitstraalt, wat doet vermoeden dat ze moederschap inmiddels als een sterk onderdeel van haar (toekomstige) identiteit ziet. Ook in deze passage uit ze haar twijfels over haar bekwaamheid als moeder. Voordat Nealyn geboren wordt, sterft ze echter. Sterker nog, volgens Nealyn was haar dood vereist:

⁴⁹ Ten Tusscher, *Bloed*, 177.

⁵⁰ Ten Tusscher, *Macht*, 421-422.

‘Lilith moest toch sterven, zodat ik dit kon worden.’

[Ohinde:] ‘Ik weet dat jij dat denkt, maar dat geloof ik niet. Lilith is gestorven door een samenloop van omstandigheden.’⁵¹

Hoewel Ohinde Nealyn daarin tegenspreekt, doet Liliths dood denken aan de topos van de moeder die voor haar kind sterft. Een bekende vorm ervan is tijdens de bevalling, als slechts een van de twee kan overleven, of na de bevalling, als de moeder in het kraambed sterft. Er is iets aan de dood wat sterk aanwezig is in het populaire beeld van de ‘goede’ moeder, en die dood neemt dikwijls de vorm van zelfopoffering aan. Het sluit aan bij het idee dat moeders onvoorwaardelijk van hun kinderen houden en een oerinstinct hebben dat hen ertoe aanzet het juiste te doen, wat in het geval van een bevalling – zoals in het bovenstaande voorbeeld – inhoudt dat ze haar eigen leven voor dat van het kind opoffert. Ongeacht wat werkelijk het ‘juiste’ is, wordt het als vanzelfsprekend gezien dat die keuze de voorkeur van de moeder heeft.

Vanuit die gedachtegang is het interessant om naar Liliths sterfscène te kijken. Haar omgeving spoort haar aan om zichzelf te genezen en gebruikt als argument dat de baby ook sterft als ze dat niet doet, inspelend op dat instinct om de baby te beschermen. Lilith probeert dit, maar haar makhma weerhoudt haar ervan:

Telkens als Lilith haar genezerij naar haar wonden dirigeerde, trok de makhma die terug naar de baby. Paniek overspoelde haar. De makhma had haar toch altijd geholpen? Waarom werkte ze nu tegen? (...) Lilith probeerde de makhma terug te dringen naar het plekje bij haar middenrif, maar ze had er geen zeggenschap meer over. De magie bezat een eigen wil.⁵²

Zo wordt binnen het verhaal bevestigd dat de makhma op emoties reageert; in dit geval is het overheersende gevoel dat van angst. Normaliter zou de makhma als reactie daarop Lilith beschermen, maar in dit geval gaat de bescherming naar de baby. Men zou kunnen stellen dat dit Liliths moederinstinct is, dat kiest voor zelfopoffering zonder dat Lilith zich daarvan bewust is – zij denkt immers dat de baby met haar zou sterven. Hiermee vormt een van de weinige identiteiten waarvoor Lilith vrijwillig heeft gekozen – die van moeder – en die zij nooit volledig heeft durven en kunnen belichamen, de kern van haar identiteit aan het einde van haar leven. Binnen die daad om het kind te beschermen slaagt ze er niet alleen in om succesvol de rol van moeder te spelen, ze doet datgene dat als de ultieme daad van de moeder wordt gezien. De dood is een verlies van identiteit, weerspiegeld in Liliths geheugenverlies wanneer ze net in de dodenwereld is, en met haar laatste adem was haar identiteit gereduceerd tot die van de moeder, vlak voordat het helemaal verdween. Het sluit verder aan bij het thema van kinderen die in de dood worden geboren, zoals bij kraamsterfte, en in Nealyns geval is de plek van de bevalling letterlijk in de dodenwereld.

⁵¹ Ten Tusscher, *Bloed*, 484.

⁵² Ten Tusscher, *Vuur 1*, 315-316.

Het is discutabel in hoeverre dat door zelfopoffering vanuit Lilith mogelijk is gemaakt. Dat is namelijk afhankelijk van wat of wie de makhma is. Als Liliths makhma geen eigen identiteit bezit en puur een kracht is die op haar emoties reageert, dan is het zelfopoffering te noemen, ook al was dat onbewust. Die indruk wekt het verhaal echter niet. Ondanks de beweringen in de tekst dat de makhma een element zonder bewustzijn is, is er wel sprake van personalisering, zoals besproken in hoofdstuk één. De makhma wordt in Nealyns bewoording regelmatig als aparte entiteit neergezet, een ‘moeder’ die gevangen zit en snakt naar vrijheid. Op andere momenten zegt Nealyn dat zij *zelf* de makhma is – “Ik ben de makhma en de makhma is mij.”⁵³ In dat geval heeft Lilith niet zichzelf opgeofferd vanuit een moederinstinct, maar heeft de makhma onafhankelijk van haar ervoor gekozen om Nealyn te beschermen omdat ze Nealyns bovennatuurlijke ‘moeder’ is of omdat ze Nealyn zelf is. Liliths dood als zelfbescherming vanuit Nealyn geeft ook de kans om aan het einde van *Blind* de dood van de Inuuk te zien als een soortgelijke gebeurtenis op grotere schaal, aangezien Nealyn zich ook bij hen de makhma toe-eigende.

Nealyn: de dochter

Nealyn doet haar intrede aan het begin van *Blind* wanneer ze op aarde terechtkomt.⁵⁴ Ze creëert voor zichzelf het lichaam van Lilith met de ogen van Az-Zhara en adelaarsvleugels om sneller te reizen. De ogen van Az-Zhara zijn overigens niet haar eigen creatie, maar iets waarmee ze is geboren. Ze had die als baby in het hiernamaals al, wat de vraag oproept of ze in staat is om haar ogen te veranderen. Zo ja, waarom besluit ze dan die ogen te behouden, terwijl ze van haar lichaam een replica van dat van Lilith maakt? Is het een manier om haar band met haar beide ouders toch zichtbaar te maken? Zo niet, betekent dat dan dat de ogen bijzonder en daardoor onveranderbaar zijn, wellicht vanuit de gedachte dat ze de ramen van de ziel zijn?

Na Nealyns ontmoeting met Jakob besluit ze dat ze hulp van magiërs nodig heeft om hem te verslaan en komt ze bij de Inuuk terecht die op een eiland Liliths tombe bewaken. De Inuuk ontvangen haar als Liliths dochter, maar al snel blijkt dat ze geen weet heeft van hun gewoontes en sociale etiquette. In eerste instantie ontstaat er een samenwerking tussen Nealyn en de Inuuk om een plan te bedenken om Jakob een lichaam te geven en in een kooi gevangen te zetten. Wanneer de Inuuk erachter komen dat Nealyn de wereld zoals hij nu is niet wil redden en in plaats daarvan terug wil brengen naar haar oorspronkelijke vorm, is er weerstand. Nealyn probeert het plan alsnog uit te voeren, maar Zunkan, een magiër uit Liliths voormalige lijfwacht, overmeestert haar en zet haar vast in een mensenlichaam.

Er volgt een periode waarin Nealyn gedwongen is om als mens te leven en het vertrouwen van vrijwel alle Inuuk kwijt is. Ze raakt verstrikt in onzekerheid en een identiteitscrisis en ontmoet Az-Zhara voor het

⁵³ Ten Tusscher, *Blind*, 443.

⁵⁴ Ze wordt in *Vuur 2, de poort naar het lot* al geboren, dus eigenlijk verschijnt ze daar als eerste, maar ze is daar een baby die vanuit Liliths perspectief wordt beschreven. *Blind* introduceert haar als een vertellend personage.

eerst. Ze bespreekt haar worsteling om een nieuw doel te vinden, en daarmee een nieuwe identiteit. Wat is ze, als ze niet het instrument van de makhma of Magiemeesters⁵⁵ kan zijn?

[Nealyn:] ‘Dus er waren twee verschillende routes voor me uitgestippeld. De makhma wil dat ik haar help, de Magiemeesters hadden hun eigen plan. Alleen zal ik dat plan nooit meer in werking kunnen stellen. En wat de makhma wil, is veel te radicaal. Toch?’

[Az-Zhara:] ‘Dat vind ik wel, maar het was lange tijd jouw ideaal.’

[Nealyn:] ‘En dus zijn we weer terug bij af.’⁵⁶

Vanaf haar geboorte heeft ze de missie van de bevrijding van de makhma als kernonderdeel van haar identiteit gezien; het was haar doel en de bron van haar bestaansrecht. Nu ziet ze van dat plan af, waardoor ze een nieuwe vorm van zingeving moet zoeken, die noodzakelijkerwijs haar identiteit zal aanpassen. Ze vindt een tijdelijk antwoord in de wens om de huidige wereld te redden, maar haar identiteitscrisis is daarmee niet meteen opgelost. Ze is nog steeds de grenzen aan het aftasten.

Zodra haar lichaam begint te vergaan, wacht ze gretig tot haar krachten terugkeren, ook al zijn de Inuuk minder enthousiast daarover. Door hun wantrouwen stemt Nealyn ermee in om haar magie aan Zunkan te lenen voor het plan tegen Jakob, maar wanneer Jakob aanvalt, wil Zunkan haar niet gebruiken. Ze vecht zelf met de magie die de draken haar te leen geven en krijgt uiteindelijk Zunkans magie en vertrouwen, maar het is niet genoeg. De draken sterven, Zunkan wordt door een servus de diepte in gesleurd, en Nealyn is zelf ook aan het verliezen, totdat een aanval van Jakob haar uit haar lichaam doet ontsnappen. Ze grijpt alle makhma die ze pakken kan voor de tegenaanval en slaagt er bijna in om Jakob te doden en de wereld te vernietigen. Ze weet zichzelf op tijd te stoppen en Jakob vlucht met Liliths lichaam. Nealyn ontdekt dat alle Inuuk zijn gestorven omdat zij makhma uit hen had getrokken. Met een hevig schuldgevoel achtervolgt ze Jakob en zoekt ze met Az-Zhara contact. Hier eindigt *Blind*.

In *Storm* komt Nealyn bij Az-Zhara en Kirils mensen terecht, waar ze wordt geconfronteerd met hun verwachtingen van de Godin.⁵⁷ In die omgeving zijn zowel die naam ‘Godin’ als haar afkomst beperkingen.

Nealyn heeft net als Lilith verschillende sociale rollen die hun plek in haar identiteitsvorming opeisen, zelfs als zij er zelf geen acht op wil slaan. Ze is Liliths (en Az-Zhara’s) dochter, ze is voor velen de Godin, ze is voor de Jakobanen de vijand, enzovoort. In tegenstelling tot Lilith, die waar mogelijk buiten het conflict wil blijven

⁵⁵ Met “Magiemeesters” wordt verwezen naar de elf Goden van Merzia (exclusief Jakob). Zij hadden een plan om Nealyn hun krachten te geven, maar dat is mislukt.

⁵⁶ Ten Tusscher, *Blind*, 525.

⁵⁷ Ik heb *Storm* proefgelezen en weet daardoor hoe de ontmoeting tussen Nealyn en Kiril verloopt. Het eerste deel van *Storm* is inmiddels ook gepubliceerd, maar in deze scriptie beperk ik me tot een analyse van hoe Nealyn in *Blind* is. Daarom ga ik hier niet verder op in.

en die al helemaal niet als wapen gebruikt wil worden, maar liever gewoon ergens afgezonderd een rustig leven leidt, heeft Nealyn juist behoefte aan een duidelijke rol. In eerste instantie weigert ze alle mogelijke rollen behalve degene die zij als belangrijk ziet, namelijk haar rol als wapen van de makhma. Ze moet Jakob verslaan en de wereld terugbrengen naar de oorspronkelijke staat. Dat is in haar ogen haar lotsbestemming.

In de loop van haar verhaallijn accepteert ze toch een paar andere rollen – zoals haar rol als dochter van Lilith en Az-Zhara – en verwatert haar doel. Ohinde benoemt hoe zwaar de last van haar krachten is zonder een sturend lot:

‘Je bent er nog steeds van overtuigd dat jij en de makhma één zijn?’

‘Waarom ben ik er anders, Ohinde? Waarom moest Lilith dan dood en keerde ik alleen terug? Waarom heb ik anders deze kracht? Ik weiger te geloven dat het allemaal toeval is.’

Ohinde keek haar aan. ‘Je draagt een zware last, die nog zwaarder wordt als je niet wordt gestuurd door het lot,’ stelde ze vast.

Ohinde kaart zowel Nealyns identiteit – haar relatie met de makhma – als haar handelingsvrijheid aan. Dat laatste doet ze door te benadrukken hoe zwaar Nealyns “last” is, als er geen lot is om haar te sturen. De reden hiervoor is dat de afwezigheid van een dergelijk lot de verantwoordelijkheid bij Nealyn legt. In het kader van vrije wil tegenover determinisme kunnen we stellen dat de persoonlijke verantwoordelijkheid naargelang de handelingsvrijheid toeneemt. Nealyn heeft uitzonderlijke krachten en haar acties hebben daardoor grote consequenties, waarvoor ze verantwoordelijk is als ze die naar eigen wil kan gebruiken. Zonder sturend lot moet ze zelf kiezen hoe ze die krachten gebruikt. Sterker nog, ze moet de *goede* keuze maken, een keuze waar ze geen spijt van zal krijgen, zonder te weten wat dat is. Hetzelfde geldt voor haar identiteitsvorming. Als de makhma heeft besloten dat Nealyn haar wapen is, dan hoeft Nealyn niet de moeilijke weg te nemen en zelf een identiteit te construeren. Zoals Simone de Beauvoir schreef in *The Second Sex*:

Indeed, beside every individual’s claim to assert himself as subject – an ethical claim – lies the temptation to flee freedom and to make himself into a thing: it is a pernicious path because the individual, passive, alienated, and lost, is prey to a foreign will (...) But it is an easy path: the anguish and stress of authentically assumed existence are thus avoided.⁵⁸

De verleiding om vrijheid op te geven en het bestaan als ding te verkiezen boven een met moeite verkregen authentiek bestaan als subject, is zeker iets wat bij Nealyn terug te vinden is. Ze klampt zich vanaf

⁵⁸ Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, trans. Constance Borde & Sheila Malovany-Chevalier (New York: Vintage Books, 2011), 10.

het begin vast aan de overtuiging dat ze bestaat als instrument van de makhma; dat bevrijdt haar van de last om zelf haar eigen identiteit als individu vorm te geven en de betekenis voor haar bestaan elders te zoeken. Wanneer de doelen van Nealyn en de makhma niet meer overeenkomen, wordt dat makkelijke pad onbegaanbaar en moet ze zich via haar eerste identiteitscrisis op het hobbelige pad van identiteitsvorming begeven. Ze vraagt haar vader om raad, waarna de passage volgt die deze masterproef inleidde:

Az-Zhara glimlachte. 'Ik wil maar één ding: dat je trouw bent aan jezelf. Niet aan de makhma of aan de Goden. Niet aan mij of aan Niul. Ik wil dat je leert waar jouw hart ligt en dat je alleen maar daar naar luistert. Als je dat duidelijk hebt voor jezelf, dan weet ik zeker dat je alles kunt bereiken wat je voor jezelf wenst.'⁵⁹

Hoewel Az-Zhara aangeeft dat ze in haar keuze volledige vrijheid heeft en niet moet letten op wat anderen willen, is haar keuze wel degelijk beperkt door de consequenties. Zij is de enige die een kans maakt tegen Jakob. Als zij niet wil dat de wereld vernietigd wordt, dan moet ze iets doen. Als zij niets doet, is het sowieso een verloren zaak. Haar unieke macht komt met de verantwoordelijkheid van het gebruik ervan. Op het gebied van identiteit zijn de volgende vragen van belang: is de ondergang van de wereld volgens haar waarden slecht? Is de redding van de wereld wenselijk? En ziet zij zichzelf als een goed persoon (op moreel vlak)? Als de ondergang van de wereld niet slecht is, dan is er geen reden voor Nealyn om dit tegen te houden, ook al ziet ze zichzelf als een goed persoon. Dit volgt haar eerste denkwijze waarin zij de wereld op een andere manier onder wilde laten gaan. Als zij daarentegen wel gelooft dat die ondergang slecht is, de redding wenselijk is en zij zelf een goed persoon is, dan is haar strijd tegen Jakob de enige moreel juiste keuze. Daarom kan ze de rol van redder eigenlijk niet weigeren. Deze gedachtegang zou Az-Zhara niet helemaal ongelijk geven, aangezien Nealyn de keuze dan zou maken op basis van haar eigen waardesysteem (iets wat onderdeel is van haar identiteit), in plaats van de wensen van anderen, maar haar waardesysteem is wel door haar interactie met anderen gewijzigd.

Opvallend genoeg was haar komst onderdeel van een oeroud plan en is er dus een element van determinisme dat suggereert dat Nealyn inderdaad een lotsbestemming heeft. Toch wordt die kijk slechts gedeeltelijk ondersteund door het verhaal, want puur determinisme zou vereisen dat alles volgens het goddelijk plan verloopt, wat absoluut niet het geval is. Het plan is zelfs op meerdere manieren in gevaar gebracht door mensen die er geen weet van hadden. Ohinde vestigt hier de aandacht op nadat Nealyn stelde dat Lilith voor haar moest sterven:

⁵⁹ Ten Tusscher, *Blind*, 527.

‘Eerder dacht ik net als jij dat sommige dingen vaststaan. Ik heb Lilith zelfs eens gezegd dat het haar lotsbestemming was om de makhma te krijgen en tegen Jabok te strijden. Daar heb ik nog steeds spijt van, want het duwde haar in een hoek en het ging voorbij aan wie ze was. En het klopt ook niet. Er is zoveel gebeurd waarin dingen veranderden omdat mensen, niet Goden, een bepaalde keuze maakten. Ik geloof er niet meer in dat alles is voorbestemd. Misschien dat er machten zijn die ons een duwtje in een bepaalde richting geven, maar wij mensen hebben altijd een keuze om erin mee te gaan.’⁶⁰

Er is dus een samenspel van enerzijds een soort lotsbestemming en anderzijds de vrije wil van personages die in staat zijn om het plan achter die lotsbestemming te verpesten. Hier is dus weer het wederkerig determinisme, dat we al in Liliths verhaallijn zagen, een toepasbaar begrip. Lilith kon ervoor kiezen om de makhma niet tegen Jakob te gebruiken, maar ze zou desondanks die magie hebben. Ze zou hoe dan ook een makhma-magiër zijn, net zoals ze een Drakenwisselaar is, ook als ze ervoor kiest om niet te wisselen. Op eenzelfde manier kan Nealyn zeggen wat ze wil over haar oorsprong. Iedereen zal haar alsnog als Liliths dochter beschouwen. Verder is ze naar haar idee op aarde gekomen om de makhma te bevrijden, maar ziet ze hiervan af en past ze haar identiteit aan, aangespoord door de omgeving waarin ze heeft geleefd (als mens bij de Inuuk). Op die manier is er in de identiteitsvorming een wisselwerking tussen externe factoren (sociale omgeving, genen, enzovoort) en de invloed van het individu en diens gedrag.

Nealyns identiteit als dochter is iets waar ze vanaf het begin al mee wordt geconfronteerd en waar de wisselwerking merkbaar is. Ze wijst de identiteit in eerste instantie af en beweert dat ze haar banden met haar ouders bij haar reis naar aarde heeft losgelaten:

Nealyn had Az-Zhara gezien, nadat hij haar had geroepen. Een gekwelde man, wanhopig op zoek naar iets wat zij hem niet kon geven. Voor de Inuuk was ze dan misschien zijn dochter, in werkelijkheid hadden ze net zomin een connectie als zij en de stammagiër die naast haar liep. Die banden had ze van zich afgescheurd toen ze door de poort kwam. Ze waren niet eens eenzelfde soort wezen. Maar toch... (...) Hij trok aan haar op een manier die ze niet begreep. Hij was niets van haar en ze had hem niet nodig. Waar kwam dan toch die enorme drang vandaan om hem te ontmoeten?⁶¹

Op pagina 255 ontkent ze ook haar band met Lilith. Het bovenstaande citaat laat echter zien dat ze, ondanks haar openlijke ontkenning, gevoelsmatig naar haar vader wordt getrokken. Dit roept de vraag op wat het precies inhoudt om iemands ‘dochter’ te zijn en in hoeverre die benaming biologisch en sociaal van aard is. Als een meisje is geadopteerd, is er geen biologische verwantschap, maar op sociaal vlak zijn de ouders erkend als ouders en het meisje als hun dochter. Gezinnen met twee vaders of twee moeders zijn ook een geval waarin op zijn minst een van de ouders niet biologisch aan het kind verwant is, maar in hoeverre is dat

⁶⁰ Ten Tusscher, *Bloed*, 484.

⁶¹ Ten Tusscher, *Blind*, 224-225.

echt relevant? Nealyns situatie spreekt op haar eigen manier ook de vanzelfsprekendheid van ouder-kindrelaties tegen. Zij is de biologische dochter van Lilith en Az-Zhara en anderen erkennen haar in sociale interacties ook als hun dochter, maar zij erkent ze zelf niet – zo is Lilith in haar ogen alleen de vrouw die haar heeft gebaard en op die manier haar toegewezen rol heeft vervuld – en ze voelt niet de emotionele band die ze volgens anderen zou moeten voelen. Ze ziet haar relatie met hen niet als onderdeel van haar identiteit. Haar sociale omgeving probeert om invloed op haar identiteitsvorming uit te oefenen en zij verzet zich daartegen. Zoals het citaat suggereert, is het echter niet zo dat de band helemaal van tafel is. De emotionele behoefte aan zo'n band is wel degelijk aanwezig, maar Nealyn staat zichzelf niet toe om die verder te verkennen.

In de loop van het verhaal maakt die groeiende behoefte zichzelf merkbaar. De band tussen Ohinde en haar dochter Nasuunn confronteert haar bijvoorbeeld met de veilige armen van de moeder die zij zelf is verloren:

[Nealyn] richtte zich op en wierp een blik op het andere bed. Moeder en dochter lagen nu rustig te slapen. Nasuunn lag met haar rug tegen Ohinde aan genesteld, veilig in de armen van haar moeder. De aanblik zorgde ervoor dat Nealyn zich onrustig voelde. Er trok een steek door haar buik.⁶²

Dit leidt ertoe dat ze Lilith uiteindelijk toch die erkenning geeft. In een verhit gesprek met Zunkan noemt ze zichzelf expliciet haar dochter:

Lilith heeft zichzelf opgeofferd om jullie te redden. Ze zou dit niet willen.'

Zunkan keek haar giftig aan. 'Eerst kijk je niet naar haar om en nu denk je te weten wat er in haar omging?'

'Ik heb haar notities gelezen en naar jullie verhalen geluisterd.' Waarom deed hij zo koppig? De makhma duwde tegen Nealyns binnenste. Ze moest al haar wilskracht aanwenden om haar magie niet te gebruiken. 'En ik ben haar dochter. Ik ben door haar getroost, ik weet hoe het voelt om door haar beschermd te worden. Lilith zou niet willen dat jullie hier sterven voor haar.'⁶³

Ze legt de focus op de bescherming die Lilith haar heeft geboden, wat doet denken aan de scène met Ohinde en Nasuunn. Het is mogelijk dat Nealyn vanaf het begin een band met Lilith en Az-Zhara voelde en hun rollen als haar ouders niet erkende uit noodzaak voor haar doel en omdat ze niet wist wat de band precies was. Pas nadat ze een beeld van een moeder-kindrelatie in Ohinde en Nasuunn heeft gezien, heeft ze het referentiekader om haar band met Lilith te duiden. Een deel van Nealyns ontwikkeling draait om het verkrijgen van zelfinzicht en een beter begrip van haar emoties, dus dit zou daar prima in passen.

⁶² Ten Tusscher, *Blind*, 481.

⁶³ Ten Tusscher, *Blind*, 542.

Een andere reden dat dit mogelijk is, is dat *Vertellingen van de Ondergang* wel degelijk een zeker belang aan het biologisch aspect hecht. De sociale omgeving slaagde er niet in om Nealyns identiteit op dit vlak te beïnvloeden, maar de biologische factor wel. Of wellicht was het een samenwerking van de twee, waarbij de biologische factor de mogelijkheid creëerde voor de sociale omgeving om Nealyns identiteitsvorming te beïnvloeden. Het verhaal lijkt er echter niet naar te streven om de vanzelfsprekendheid van biologische banden te onderstrepen. Er is bijvoorbeeld een vader-dochter-achtige band tussen Az-Zhara en Nighram, die niet aan elkaar verwant zijn:

[Az-Zhara:] ‘Ik droom al heel lang over haar. Toen ik merkte dat ze in paniek was, heeft de stammagiër me geholpen om haar locatie te achterhalen. Die hanger heeft me uiteindelijk de weg gewezen, als een kompas.’

Kiril balde zijn vuist om het hengselkruis. Als het ritueel goed zou zijn uitgevoerd, zorgde het voor bescherming van het koninklijke kind. Was de hanger bij toeval in Az-Zhara’s bezit gekomen en had het lot hem op die manier aan Nighram gebonden?⁶⁴

Opmerkelijk genoeg heeft daarin ook een wisselwerking plaatsgevonden. Hoewel Az-Zhara er zelf voor kiest om Nighram te zoeken en voor haar te zorgen, zijn ze door het hengselkruis dat Kiril vastheeft, aan elkaar gebonden. In zijn gedachtegang noemt Kiril zowel toeval als het lot die met elkaar samenwerken, terwijl men zou denken dat de twee elkaar uitsluiten. Az-Zhara’s band met Nighram krijgt zo een deterministische laag, maar ontkent daarmee niet de invloed van zijn eigen acties.

Eenzelfde soort band ontstaat tussen Kiril en Rayender, nadat Kiril de jongen verbrand en blind in de catacombe vindt en zich over het hulpeloze kind ontfermt. Hij wint Rayenders vertrouwen en verwijst uiteindelijk naar hem als zijn “welp”:

Kiril schoof hem wat opzij en ging naast hem liggen, met zijn arm om zijn welp heen. (...) Rayenders oppervlakkige ademhaling was telkens even warm tegen Kirils hals.

*Je bent niet meer alleen.*⁶⁵

In deze passage zijn ze een tijd van elkaar gescheiden geweest en nu eindelijk herenigd. Kiril zorgt voor Rayender alsof hij zijn eigen kind is. Beide banden groeien vanuit vertrouwen terwijl de oudere partij voor de jongere zorgt en die beschermt. Desondanks beschrijft Az-Zhara in zijn eerste echte ontmoeting met Nealyn een overweldigend gevoel van liefde voor haar dat zelfs zijn liefde voor Lilith overstijgt:

⁶⁴ Ten Tusscher, *Vuur 2*, 220-221.

⁶⁵ Ten Tusscher, *Blind*, 564.

Hij had over haar gehoord, maar het was iets anders om tegenover haar te staan. Hij voelde een oerkracht in zich opwellen en zou alles voor haar doen. Dit was sterker dan wat hij voor Lilith had gevoeld. Dit was zijn kind!⁶⁶

Hij verwijst naar een “oerkracht” en benadrukt dat de oorsprong van dit gevoel ligt in het feit dat ze “zijn kind” is. Het boek zet het biologisch aspect derhalve neer als iets wat van belang is voor de onvoorwaardelijke liefde van de ouder voor zijn of haar kind, zonder evenwel de vorming van sterke niet-biologische ouder-kindrelaties uit te sluiten. Die vorming heeft simpelweg een andere bron, meestal het verantwoordelijkheidsgevoel van de ouder als volwassene tegenover het kind.

Intergenerationeel determinisme

Het deed [Az-Zhara] pijn om [Nealyn] zo onzeker te zien. Het herinnerde hem teveel aan Lilith wanneer ze dacht dat ze alle greep op haar leven had verloren.⁶⁷

Tijdens zijn ontmoeting met Nealyn doet ze Az-Zhara aan Lilith denken. De meest opvallende gelijkenis is het uiterlijk, maar Nealyn is van haar oorspronkelijke lichaam losgekomen toen ze door de poort ging, dus er is genetisch geen band met Lilith meer. De gelijkenis die Az-Zhara hier ziet, heeft echter niets met uiterlijk te maken. Lilith heeft, zoals hij aangeeft, meerdere keren het gevoel gehad dat ze de greep op haar leven kwijt was, dat iedereen om haar heen iets van haar wilde. Ze had zelf geen ruimte meer om te kiezen, en is daardoor in een crisis beland. Toen hij zichzelf met haar nieuwe wisselamulet aan haar bond – in de *Lilith*-trilogie – gaf hij haar niet voor niets een spreuk die om identiteit draaide:

‘Qi stay qi, Lilith.’ Het was de wisselspreuk die hij haar had gegeven. De woorden betekenden: ik blijf mezelf. Zijn wens aan haar. *‘Vergeet dat niet. Qi stay qi.’*⁶⁸

Az-Zhara herinnert Lilith eraan wanneer Jakob zijn leven bedreigt om Lilith als profeet terug te krijgen. Zijn overtuiging dat er een ware Lilith is die niet verloren mag gaan, klinkt door in zijn advies aan Nealyn om haar ware zelf te ontdekken.

Men kan zich afvragen in hoeverre we bij Lilith en Nealyn kunnen spreken van een soort intergenerationeel determinisme. Hierbij zouden bepaalde zaken in de levensloop buiten hun invloed om tussen generaties terugkeren, waardoor ze deterministisch zijn. Een goed voorbeeld om dat te illustreren is wellicht *One Hundred Years of Solitude* van Gabriel García Márquez, waarin bepaalde fouten zich binnen de

⁶⁶ Ten Tusscher, *Blind*, 520.

⁶⁷ Ten Tusscher, *Blind*, 526.

⁶⁸ Ten Tusscher, *Macht*, 323.

Buendía-familie steeds opnieuw voordoen en zelfs persoonlijkheidstrekken aan nieuwe generaties worden doorgegeven. Lilith en Nealyn hebben slechts één generatieverschil en hun fouten en persoonlijkheidskenmerken lijken niet genoeg op elkaar om te spreken van herhalingen. Wat er wel cyclisch uitziet, is hun emotionele ervaring van de wereld. Ze zijn beiden geneigd om in woede te schuilen omdat het een “makkelijke” emotie is en hebben er moeite mee om zich kwetsbaar te tonen. Lilith heeft de problemen die zij als Drakenwisselaar had op een zekere manier aan Nealyn doorgegeven. Nealyn heeft zelfs sterkere krachten en wordt als enige hoop van de mensheid beschouwd. Daarnaast is de manier waarop anderen Nealyn behandelen – en daarmee de kansen die ze heeft op bondgenoten – voor een groot gedeelte afhankelijk van hoe die anderen naar Lilith kijken.

Reïncarnatie belichaamt ook het cyclische concept, in de meest pure vorm als ziel die hetzelfde traject herhaaldelijk doorloopt. Dat cyclische zit eveneens in het idee van leven en dood: Lilith gaat dood waarna Nealyn geboren wordt (op dat moment is ze niet-dood) en reïncarneert, waardoor ze als levend kan worden gezien. Lilith kan eigenlijk ook niet dood genoemd worden, omdat haar ziel nog in zekere mate handelingsvrijheid heeft, dus ze is eerder niet-levend. Na haar wedergeboorte is ze wel weer levend.⁶⁹ Lilith en Nealyn maken dus allebei een transformatie mee en hebben op hun eigen manier tussen dood en leven in gestaan. Daarnaast zijn ze allebei op een bepaalde manier verantwoordelijk voor de dood van hun moeder. Lilith heeft haar moeder onwetend verbrand en Nealyn is door de makhma beschermd – of heeft zichzelf met de makhma beschermd – waardoor Lilith zichzelf niet kon genezen.

Met dergelijke gelijkenissen en de vergelijkbare emotionele ervaring kan men zich afvragen in hoeverre identiteit cyclisch of intergenerationeel kan zijn. Waarschijnlijk ligt het meest cyclische aspect niet in de psychologische kant van identiteit, maar in de relationele kant, namelijk: de affiliaties. Zaken zoals etniciteit, nationaliteit, religie, en meer worden doorgaans binnen families doorgegeven. Hoewel deze zaken specifiek niet van belang zijn voor Nealyn – niemand ziet haar als een Naftaliaan of Jakobaan en zij zelf ook niet – lijkt de relatie met Jakob toch van cyclische aard te zijn. Lilith mag dan wel zijn profeet zijn geweest, ze heeft een lange geschiedenis van verzet tegen hem. Het begon met verzet tegen haar meester en later uitte het zich in de vorm van de onderhandelingen die ze met Jakob voerde omdat ze het oneens was met zijn plannen. Het groeide uit tot een openlijk verzet tegen Jakob en zelfs de strijd tegen hem, waarin ze het leven liet. Deze strijd is Liliths nalatenschap aan Nealyn. Hoezeer Az-Zhara het ook betreurt, de strijd van zijn vrouw is de strijd van zijn dochter geworden. Jakob heeft zijn klauwen in hun familie geboord en laat niet zomaar los.

In conclusie, Lilith en Nealyn zijn beide in hun identiteitsvorming op het gebied van affiliaties en sociale rollen beperkt. Deze beperkingen komen van zowel biologische factoren als de sociale contexten, waarin zij zich bevinden. Ze zijn echter niet bepalend genoeg om van biologisch of sociaal determinisme te spreken,

⁶⁹ Dit is een gebeurtenis uit *Storm*, maar ik noem het voor de volledigheid van de vergelijking.

waardoor de term wederkerig determinisme, die hun nog enige vrijheid toekent, beter toepasbaar is. Hun identiteiten als moeder en dochter laten deze wisselwerking zien, omdat Lilith actief haar identiteit als moeder omarmt en Nealyn haar identiteit als dochter in eerste instantie tegenspreekt en later toch accepteert. Hoewel ze er niet voor hadden kunnen kiezen om de identiteit van moeder of dochter helemaal te verstoten, aangezien er toch een onmiskenbare biologische relatie tussen hen is, kunnen ze wel kiezen in hoeverre ze zich die identiteit eigen maken en hoeveel waarde ze eraan hechten. Er is onvoldoende bewijs om intergenerationeel determinisme vast te stellen. De specifieke overeenkomsten tussen Lilith en Nealyn zijn namelijk amper beperkt tot hun familie, met uitzondering van hun familiestrijd tegen Jakob. Hun identiteitsvorming wordt beïnvloed door de relatie die ze met elkaar hebben, zowel hun zelfconcept als het beeld dat anderen van hen hebben, maar de relatie met Jakob, die het dichtst in de buurt komt van een intergenerationele affiliatie, is niet bepalend genoeg om het bestaan van intergenerationeel determinisme te bevestigen.

3. Stabiliteit/fluiditeit

Dit hoofdstuk zal zich richten op de stabiliteit of fluiditeit van het lichaam en legt dus de focus op de fysieke eigenschappen en het lichaamsbeeld, als onderdeel van de identiteit. Hierbij komt de vraag of determinisme verschilt naargelang de mate van stabiliteit of fluiditeit. Verder komt Nealyns visie van de reïncarnerende ziel ter sprake.

Mensen, magiërs en wisselaars

De wereld van *Vertellingen van de Ondergang*, zoals eerder besproken, kent verschillende soorten mensen en zelfs mensen die de grenzen van menselijkheid opzoeken. Er zijn “gewone” mensen die verder geen magische kenmerken hebben, magiërs, wisselaars en servi. Deze stabiele categorieën zijn genetisch bepaald, in de zin dat iemand niet uit vrije wil van categorie kan wisselen. Iemand is geboren als wisselaar of niet. Dit feit zorgt in de boeken van Ten Tusscher regelmatig voor problemen. In het vorige hoofdstuk was al aangegeven hoe Liliths Drakenwisselaar-zijn haar in de ogen van velen een wapen maakte. Zij is verre van de enige wiens leven op die manier door genen is beïnvloed. Het onderstaande schema geeft de wisselaars aan (met een naam) die in Ten Tusschers verhalen voorkomen, evenals hun wisseldier, geboorteland en functie:

Personage	Dier	Geboorteland	Rol/functie	Serie(s)
<i>Lilith</i>	Draak	Naftalia	Wapen	<i>Lilith</i> -trilogie, <i>Vertellingen van de Ondergang</i>
<i>Az-Zhara</i>	Draak	Noordpool / Inuuk	Beschermer	<i>Lilith</i> -trilogie, <i>Vertellingen van de Ondergang</i>
<i>Anukasan</i>	Adelaar	Merzia	Boodschapper in het leger	<i>Lilith</i> -trilogie
<i>Nadir</i> (+ anderen)	Eenhoorn	Cornuagh	Slaven (oorspronkelijk tunnelmakers)	<i>Vertellingen van de Ondergang</i>
<i>Keirod</i>	Valk	Naftalia	Verkenner / boodschapper in het leger	<i>Vertellingen van de Ondergang</i>

<i>Meaghun</i> (+ een paar broers)	Wolf	Naftalia	Verboden (tijd van Margal)	<i>Jager & Prooi</i>
<i>Kiril</i>	Wolf	Merzia	Generaal	<i>Lilith-trilogie,</i> <i>Vertellingen van de Ondergang</i>
<i>Yanna</i>	Wolf	Merzia	Priesteres	<i>Jager & Prooi,</i> <i>Vertellingen van de Ondergang</i>
<i>Ulfur</i>	Wolf	Merzia	Sluipmoordenaar in het leger (later andere rangen)	<i>Vertellingen van de Ondergang</i>
<i>Nekare</i>	Wolf	Merzia	Soldaat	<i>Vertellingen van de Ondergang</i>
<i>Thibauld (een van de eerste wisselaars)</i>	Draak	Groot-Merzia	Verzetsstrijder en later koning	Genoemd in: <i>Lilith-trilogie,</i> <i>Jager & Prooi,</i> <i>Vertellingen van de Ondergang</i>

Het schema toont enkele trends: wolven en roofvogels zijn oververtegenwoordigd in het leger. Mogelijke redenen hiervoor kunnen zijn dat de wolven elkaar vanuit hun sociale aard opzoeken en daardoor in dergelijke plekken een roedel vormen en dat roofvogels gewild zijn door hun vermogen om te vliegen, wat van hen goede verkenners en boodschappers maakt.

In *Bloed* wordt het idee van de roedel expliciet genoemd:

Kirils roedel, noemden ze het zelf vaak gekscherend, hoewel niet iedereen hier een Wolfwisselaar was. Yorben was een halfbloed. Hij stamde af van gedaantewisselaars, maar kon zelf niet veranderen.⁷⁰

Ook in *Macht* komt het terug:

De groep soldaten was zijn thuis niet meer, maar zijn Wolf begreep het voordeel van een roedel. Het verlangen naar geborgenheid had uiteindelijk de doorslag gegeven.⁷¹

Dit tweede citaat bevestigt ook de eerder genoemde reden. Het verwijst naar de wensen van de Wolf, wat impliceert dat Kiril als persoon wordt beïnvloed door het dier waarin hij kan veranderen. Het valt dus te

⁷⁰ Ten Tusscher, *Bloed*, 228.

⁷¹ Ten Tusscher, *Macht*, 87.

verwachten dat trekjes van het wisseldier in de persoonlijkheid en/of het gedrag van de wisselaar terug te vinden zijn, wat hun identiteit direct of indirect beïnvloedt. We kunnen dan in zekere mate van biologisch determinisme spreken.

Dit wordt ook onderstreept in een vergelijking die het verhaal tussen Lilith en haar echtgenoot Az-Zhara maakt:

Lilith legde haar hand over haar amulet. ‘Qi stai qi, qi becouhme a drag.’ Ze bleef zichzelf, ook al werd ze een Draak. Dat was de belofte die de spreuk deed. Maar was dat wel zo? Haar Draak was zo anders dan haar mens.

Lilith dacht terug aan wat er in de tempel was gebeurd. Hoewel ze dat nooit hardop zou durven toegeven, schaamde ze zich voor het gemak waarmee de Draak haar had overgenomen, gevoed door de woede van Jakob. Het joeg haar angst aan hoe snel ze haar zelfbeheersing verloor. Niet dat ze twijfelde over de strijd die ze moest voeren – als profeet kon ze niet anders dan gehoorzamen aan Jakobs wil – maar de waarden en normen die ze als vrouw belangrijk vond, leken de Draak niets te kunnen schelen.

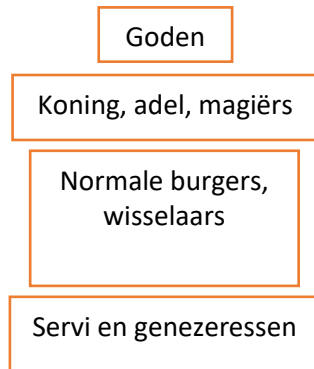
Az-Zhara was ondertussen ook gewisseld. Hij was als Draak niet zoveel anders dan hij als mens was. Misschien kwam het doordat hij een Vorstdraak was, dat maakte hem ijsig kalm en bedachtzaam. Bij Lilith nam het vuur haar over.⁷²

Het eerste relevante element van dit citaat is dat Lilith zelf twijfelt over de Draak als onderdeel van haar identiteit, zeggend dat de twee van elkaar afwijken. “Maar was dat wel zo?” trekt het gegeven dat ze als Draak nog steeds zichzelf is, in twijfel. De zinnen erna maken duidelijk dat ze haar Draak met woede en een verlies van controle associeert. Ze zet haar Draak neer als een amoreel wezen dat uit pure drift handelt zonder rem. Het contrast met Az-Zhara is gevormd op basis van het *soort* Draak dat zij zijn. Hij is een Vorstdraak en zij een Vuurdraak en hun persoonlijkheden in hun gewisselde vorm reflecteren het element waarmee zij verbonden zijn. Het ijzige is geassocieerd met kalmte en een berekende houding, met de implicatie dat Az-Zhara de volledige controle heeft, terwijl het vuur daarentegen geassocieerd is met chaos, een wild element dat alles in zijn pad verwoest. Dit versterkt het idee dat de wisselaar deels wordt gevormd door zijn of haar wisseldier, en het maakt het aannemelijk dat de psychologische eigenschappen, die bij de identiteit horen, in zekere mate biologisch bepaald zijn.

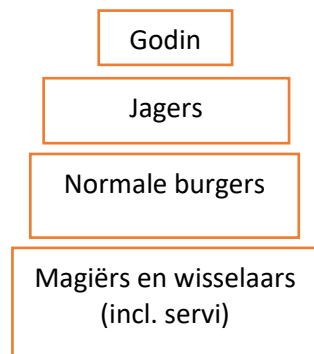
Op sociaal vlak wordt er zeker ook invloed uitgeoefend. Er wordt namelijk niet overal hetzelfde naar magiërs en wisselaars gekeken. Het grootste verschil is wellicht zichtbaar tussen Merzia en Naftalia ten tijde van Margal. De religie van Margal verbood magie en joeg op magiërs en wisselaars om die te ‘zuiveren’ door zuur over hun gezicht te gooien. In Merzia daarentegen heeft de koning zelf een magiër als adviseur. De sociale ladder zou als volgt kunnen worden weergegeven:

⁷² Ten Tusscher, *Bloed*, 164.

Merzja

Naftalia ten tijde van Margal

De plot van het *Jager & Prooi* tweeluik is dan ook dat de protagonist, Meaghun, zelf een van de wisselaars is waar hij op jaagt. Dit feit gooit zijn identiteit volledig op zijn kop en zorgt ervoor dat hij de gemarginaliseerde wisselaars opzoekt en zich bij hen aansluit, niet zonder argwaan van hun kant. De reden dat zijn wisselaar-zijn zo ingrijpend was, is dat het met een waardeoordeel verbonden is. Als zoon van Margal was hij goed en goddelijk, maar als wisselaar zou hij kwaadaardig moeten zijn. Zijn wereldbeeld klopt niet meer met zijn identiteit, dus bij een mislukte poging om die met elkaar te verzoenen, moet hij ze aanpassen.

De servi staan in beide schema's onderaan en dit is niet zonder reden. Zij zijn namelijk de groep die aan de grens van de menselijkheid staat. Hun categorie is vergelijkbaar met die van *hinin* 非人 ('niet-mensen'), een groep die in vroegmodern Japan (1600-1868) zo'n laag aanzien had dat ze effectief buiten de sociale hiërarchie stond. Zoals de naam laat zien, werden leden van deze groep niet als volwaardig menselijk beschouwd en om die reden is de vergelijking treffend. Iets wat tot dusver van alle perspectieven in Ten Tusschers verhalen is bevestigd, is dat de servi niet-mensen zijn. Ze waren ooit wisselaars, maar hebben een amfibische tussenstaat bereikt waarbij ze niet meer kunnen transformeren. Ze zijn hun menselijke vorm dus kwijtgeraakt.

Een andere groep die eveneens onderaan de sociale ladder staat en niet als volwaardige menselijk wordt beschouwd, zijn de eenhoornwisselaars, die in Kurush Kuru (de hoofdstad van Cornuagh) als slaven leven.

Omdat ze niet in Merzia en Naftalia voorkomen, staan ze niet in de schema's. Hun groep wordt opmerkelijk genoeg als 'eenhoorns' aangeduid, niet eenhoornwisselaars, waardoor hun menselijkheid is weggenomen, ook al zijn ze in staat om te wisselen. Verder is hun status als slaaf met hun eenhoornwisselaar-zijn verbonden, waardoor 'eenhoorn' en 'slaaf' haast synoniem zijn. Naast het feit dat hun sociale status biologisch bepaald is, is het feit dat alle landen een sterke sociale hiërarchie hebben – met uitzondering van de samenleving van de Inuuk – een teken van determinisme. Hierbij gaan biologisch en sociaal determinisme met elkaar gepaard.

De voorbeelden van de servi en de eenhoornwisselaars roepen de vraag op of Lilith in haar drakenvorm niet meer als mens kan worden gezien. Is ze te allen tijde een mens én een Draak, of is ze een van de twee identiteiten totdat ze weer wisselt? Is er sprake van continuïteit of zijn wisselaars gedoemd om een gefragmenteerde identiteit te hebben? Als Lilith beide identiteiten tegelijk heeft, ondanks haar huidige vorm, waarom zouden de servi dan apart moeten worden gezien? Zijn zij dan niet ook mens én visachtige ondanks het feit dat ze geen menselijke gedaante hebben? Bovendien, als ze wezenlijk van andere wisselaars verschillen omdat ze het wisselen zelf niet meer kunnen, zijn ze dan echt niet-mensen of vormen ze een nieuwe menselijke zustersoort? In hoeverre blijven ze aan mensen verwant?

Het beste antwoord op basis van de boeken die momenteel verschenen zijn, is wellicht dat ze biologisch enigszins van mensen afwijken, maar niet genoeg om de verwantschap met mensen als verloren te verklaren. Ze kunnen communiceren en zouden tot op zekere hoogte in de menselijke samenleving – bijvoorbeeld in een moerasachtig gebied – kunnen meedraaien. Met andere woorden, hoewel hun fysieke eigenschappen niet-menselijk zijn, is er reden om te geloven dat ze de interpersoonlijke eigenschappen van een mens hebben. Binnen een verhaal waarin mensen in wolven, draken en meer kunnen veranderen, is het biologisch verschil onvoldoende om hen buiten de maatschappij te plaatsen. Daarom speelt het sociale aspect ook een rol. Servi zijn niet alleen niet-mensen omdat ze hun wisselvermogen zijn verloren, maar vooral omdat anderen hen als niet-mensen beschouwen. De perceptie van anderen overstijgt hier de zelf-perceptie (een servus die zichzelf wel als mens ziet, zal weinig aan dat beeld kunnen veranderen). In hoofdstuk vier zal ik op het concept van menselijkheid terugkomen.

Lilith heeft als wisselaar zowel een fluïde als stabiel lichaam; fluïde, in de zin dat ze kan transformeren, en stabiel, in de zin dat haar gedaanteopties vaststaan. Dit is een belangrijk onderdeel van haar identiteit. Bij Lilith als Draak is er echter een botsing tussen de zelf-perceptie en de perceptie van anderen, evenals een stuk internalisering van de perceptie van anderen. Ze weet van zichzelf dat ze conflict-vermijdend is, maar anderen zien haar als bedreigend (of indrukwekkend op een intimiderende manier) en dat beeld heeft zij overgenomen, waardoor ze haar eigen Draak regelmatig als iets gevaarlijks ziet.

Lilith schommelt tussen het uit angst afstoten van haar identiteit als Draak en het verlangen om die identiteit volledig te omarmen. In de eerder geciteerde passage met het contrast tussen Lilith en Az-Zhara

betwijfelde Lilith of ze als Draak wel zichzelf was omdat ze in die vorm anders is dan in haar mensenvorm. Een paar pagina's later staat er echter het volgende:

waarom zou ze rekening houden met de mensen die haar bedreigden? Die haar uitkotsten? *Laat ze maar zien wie ik ben.*⁷³

In deze scène vliegt ze als Draak weg en suggereert ze met haar gedachte dat haar Draak juist haar identiteit is. Het wekt de indruk dat ze als mens zichzelf in een mal moet laten passen om door anderen geaccepteerd te worden – vandaar de wending “rekening houden met” die verwijst naar het feit dat ze het liefst vaker vloog maar dit niet deed omdat het de Merzianen angst zou aanjagen – en als Draak laat ze zien wie ze werkelijk is. Dit is niet per se een standpunt dat het verhaal bevestigt, aangezien ze als Draak meermaals is gestuurd door anderen en ze na het oplossen van haar identiteitscrisis in *Macht* in haar mensenvorm verklaart dat ze zichzelf heeft gevonden, maar het is opvallend dat haar denkwijze wel soms die kant op gaat.

Lilith liep naar de spiegel en controleerde of alles nog goed zat. Haar meisjes hadden de gouden punten weer in haar haren gevlochten en op haar voorhoofd waren met dikke verfpasta rode schubben geschilderd. De mouwen van haar onderjurk waren bedekt met roodkoperen plaatjes om zo nog meer van haar Draak naar voren te laten komen. Daaroverheen droeg ze een wijde, mouwloze kaftan van inktzwarte zijde. Haar stola was onderdeel van de zware cape die achter haar aan sleepte.

Lilith sloot een moment haar ogen en zocht naar de Draak in haar, zodat ze zich kon vullen met strijdbaarheid. Daarna keerde ze zich om naar Az-Zhara. ‘Ik ben er klaar voor.’⁷⁴

De bovenstaande passage laat zien dat ze “de Draak in haar” in haar uiterlijk beter naar voren laat komen en dat ze probeert dat onderdeel van haar identiteit als het ware uit te vergroten. De opmaak en extravagante kleding doen denken aan de stilering van acteurs die kostuums dragen om de identiteit van hun personage aan te nemen. Hetzelfde gebeurt al eerder wanneer Liliths positie wordt bedreigd:

Het gewaad was versierd met goud en parels. ‘Gezien de ontwikkelingen in Nadesj, lijkt het me goed dat u zich wat anders gaat presenteren, Va’tes,’ zei de vrouw. Lilith knikte en liet zich omkleden. De mouwen sloten nauw om haar armen en het kledingstuk had een hoge halslijn. Over de kaftan ging een cape die bij het minste zuchtje wind bewoog en daaroverheen werd haar stola geschikt. ‘Ook voor uw opmaak hebben we wat donkerdere kleuren in gedachten.’

‘Na al die jaren weet je precies wat ik verlang,’ antwoordde Lilith. De glimlach die ze tevoorschijn toverde was zo broos als het ijs na de eerste nachtvorst. Dat had de kleedster echter niet door. Ze gloeide van trots en begeleidde Lilith naar een stoel. Az-Zhara keek toe hoe een meisje Liliths gezicht bedekte met een lichte crème. Zodra de accenten werden

⁷³ Ten Tusscher, *Bloed*, 166.

⁷⁴ Ten Tusscher, *Bloed*, 338.

aangebracht die haar gezicht strenger maakten, klemde Lilith haar handen om de armleuningen en onder haar gesloten oogleden schoten haar ogen heen en weer.⁷⁵

Een “strenger” gezicht en dure kleding, zoals hierboven wordt beschreven, dragen bij aan het beeld van de machtige profeet. Die manier van presenteren weerspiegelt echter niet haar zelfbeeld of waar zij zich comfortabel bij voelt.

Als profeet was Lilith altijd opgedirkt, maar haar vertrekken waren niet zoveel luxer ingericht dan de kamers van de bedienden.⁷⁶

Wanneer Nayaku haar huis betreedt, merkt hij het contrast tussen haar publieke en privé persona op. Haar profetschap is gekenmerkt door spel. Lilith draagt als profeet – als het ware – het masker van haar Draak, van haar macht, en past zelfs in andere momenten dan die hierboven haar presentatie en houding aan:

Ze ergerde zich eraan dat deze mannen dachten dat ze haar moesten beschermen. Natuurlijk had ze tegenstanders, maar als profeet had ze deze wacht niet nodig, Jakob zou haar beschermen. Haar echtgenoot had haar er uiteindelijk van overtuigd dat er verschillende redenen waren om de lijfwacht wel te accepteren. Uiterlijke schijn, bijvoorbeeld. Het onderstreepte blijkbaar haar status. Lilith begreep maar half waarom. Had ze niet veel meer status als ze onbevreesd rondliep?⁷⁷

“Uiterlijke schijn” bevestigt het idee dat Liliths presentatie als profeet gedreven is door de perceptie van anderen. Ze moet de schijn hooghouden voor zowel haar tegenstanders – om te intimideren – als haar volgelingen – om bewondering op te wekken. De lijfwacht heeft meer de functie om die status te ondersteunen dan om haar werkelijk te beschermen.

Het verhaal benadrukt ook meerdere keren Liliths gezichtsuitdrukking:

Az-Zhara hoefde haar gezicht niet te zien om te weten dat ze zich de statige uitdrukking had aangemeten die ze ook in de tempel liet zien. Op momenten als deze herkende hij haar bijna niet meer, maar dat was juist iets wat hij bewonderde. Lilith speelde haar rol met verve.⁷⁸

Ze laat een “statige” uitdrukking zien die ze volgens Az-Zhara in de tempel – ofwel, tijdens het uitvoeren van haar functie als profeet – toont. Az-Zhara benadrukt de gefabriceerde aard van die uitdrukking met de woorden “speelde” en “rol”.

⁷⁵ Ten Tusscher, *Bloed*, 136.

⁷⁶ Ten Tusscher, *Macht*, 59.

⁷⁷ Ten Tusscher, *Bloed*, 12.

⁷⁸ Ten Tusscher, *Bloed*, 139.

Kiril maakte een buiging. ‘Heer Rayender, ik bracht Lilith op de hoogte van uw wensen.’

‘Wensen?’ Nayaku schudde zijn hoofd. ‘Eisen. En je had beter je tijd kunnen steken in het uitvoeren van die eisen. In plaats daarvan ga je voorbij aan de bevelen van de prins en nodig je de Draak hier uit.’

Lilith klemde haar vingers om de leuning van de stoel. Ja, ze was een Draak, maar als het zo werd gebruikt, was het een scheldwoord. Een poging om haar te beledigen. Ze kneep een tel haar ogen dicht en mat zich de uitdrukking aan die ze gebruikte als ze de tempel betrad. Een statige, maar niet te doorgronden glimlach.⁷⁹

Ook in deze passage heeft ze een “statige” glimlach, terwijl ze in de rol van profeet tegenover het hoofd van de Orde der Magiërs, Nayaku, en de erfgenaam van de troon, Rayender, staat. De tekst benadrukt nogmaals dat deze gezichtsuitdrukking kenmerkend voor haar is in de tempel. Ze is dus direct verbonden met hoe zij zich als profeet presenteert en zoals Az-Zhara in de voorgaande passage aangaf, herkent hij haar op dergelijke momenten nauwelijks als Lilith. Toch is die gezichtsuitdrukking niet alleen iets wat ze als profeet toepast:

Lilith keek naar hem op. ‘Ik kan mezelf wel beschermen. Laat me er langs.’ Ze mat zich de uitdrukking aan die haar als profeet ook vaak had geholpen. Kil en zakelijk. Niemand durfde haar dan tegen te spreken. Het werkte ook hier. De man boog zijn hoofd en zette een stap opzij.⁸⁰

In hoeverre is het dan iets wat ze zich eigen heeft gemaakt na de vele herhalingen? Als profeet speelt ze duidelijk een rol, maar men zou kunnen stellen dat haar identiteit als mens en als Drakenwisselaar eveneens een performatief aspect bevat.

Met ‘performatief’ doel ik op het concept van performativiteit zoals geformuleerd door Judith Butler. In hun “Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory” schrijft die dat gender een identiteit is die over tijd vaag wordt vormgegeven door middel van een gestileerde herhaling van gedragingen en de stilering van het lichaam, waarbij lichaamstaal, bewegingen, en verschillende soorten spel samen de illusie van een geslachtsgebonden zelf vormen.⁸¹ In plaats van slechts een lichaam te *zijn*, *doet* iemand *zijn* of haar lichaam en *doet* diegene dat anders dan anderen.⁸² Butler maakt dan ook een vergelijking met het theater waarbij een script in zijn bestaan niet afhankelijk is van de specifieke acteurs die er gebruik van maken, maar wel individuele acteurs nodig heeft om als realiteit gereproduceerd te worden.⁸³ Op eenzelfde manier is gender een handeling die gerepeteerd moet worden. Hoewel het lichaam niet een

⁷⁹ Ten Tusscher, *Bloed*, 102.

⁸⁰ Ten Tusscher, *Vuur 1*, 269.

⁸¹ Judith Butler, “Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory,” in *Theatre Journal* 40, no. 4 (December, 1988), 519.

⁸² Butler, “Performative Acts and Gender Constitution,” 521.

⁸³ Butler, “Performative Acts,” 526.

passieve ontvanger van culturele betekenissen en relaties is, is het evenmin het geval dat een belichaamd zelf reeds bestaat vóór de culturele conventies die lichamen aanduiden.⁸⁴ Binnen het kader van een optreden staan de acteurs altijd al op het podium.⁸⁵ In de wijze waarop een script op meerdere manieren kan worden gespeeld en een theaterstuk zowel tekst als interpretatie vereist, is ook het geslachtsgebonden lichaam onderdeel van een cultuurgebonden lichamelijke ruimte en wordt het geïnterpreteerd binnen de beperkingen van bestaande richtlijnen.⁸⁶

Gender is niet een rol die een interne ‘zelf’ uitdraagt of verbergt, ongeacht of dat zelf geslachtsgebonden is.⁸⁷ Zoals een optreden performatief is, zo is gender een handeling die breed geconstrueerd is en die een sociale fictie van zijn eigen psychologische interioriteit construeert.⁸⁸ Butler suggereert dat dit zelf alleen ‘buiten’ is, gevormd in sociaal discours, maar dat ook de toeschrijving van interioriteit zelf een publiek gereguleerde en bekrachtigde vorm van essentie vervaardigen is.⁸⁹ Gender is onderhevig aan een model van waarheid en valsheid dat niet alleen zijn eigen performatieve fluiditeit tegenspreekt, maar ook als een sociaal beleid voor regulering en controle fungeert.⁹⁰ Het eigen gender verkeerd spelen resulteert in duidelijke of indirecte straffen, terwijl het juist spelen ervan de bevestiging van een essentialisme van genderidentiteit biedt.⁹¹

Dit concept van performativiteit is op meer dan alleen gender toepasbaar. In Ten Tusschers boeken is het meestal het *soort* mens dat iemand is, dat hun handelingen beïnvloedt en op die wijze hun identiteit vormt. Een wisselaar wordt als zodanig geboren, maar het is de actieve handeling van het wisselen die van hem of haar een wisselaar maken. Lilith *is* niet haar wisselaarslichaam; ze *doet* het. Een wisselaarslichaam is verder niet in een cultureel vacuüm geboren en de richtlijnen op basis waarvan anderen het interpreteren verschillen naargelang afkomst en het specifieke dier waarin de wisselaar kan veranderen. In Liliths geval is haar aanwezigheid als Draak al voldoende om angst op te roepen.

Als het aan Lilith lag vloog ze vaker, maar een Draak boven de hoofdstad van Merzia lag nog steeds gevoelig, ook al was er bijna een decennium verstreken sinds de aanvallen die Kasimirh had uitgevoerd. Eigenlijk was daar niet eens een echte Draak bij betrokken, maar een combinatie van rook, vuur en magie. Een simpel trucje, maar voor de Merzianen was het levensecht geweest. Het was een schrikbeeld waar Lilith niet mee geassocieerd wilde worden. Niet in de laatste plaats omdat ze die rol ook vaak genoeg werkelijk had vervuld.⁹²

⁸⁴ Butler, “Performative Acts,” 526.

⁸⁵ Butler, “Performative Acts,” 526.

⁸⁶ Butler, “Performative Acts,” 526.

⁸⁷ Butler, “Performative Acts,” 528.

⁸⁸ Butler, “Performative Acts,” 528.

⁸⁹ Butler, “Performative Acts,” 528.

⁹⁰ Butler, “Performative Acts,” 528.

⁹¹ Butler, “Performative Acts,” 528.

⁹² Ten Tusscher, *Bloed*, 29.

Hoewel Lilith tien jaar lang ziekenhuizen heeft gebouwd en de armen heeft geholpen, zou de kleinste hint van agressie het essentialisme van de wisselaarsidentiteit in de ogen van anderen bevestigen. Die blik zou niet in zijn geheel verkeerd zijn. Zoals de tekst zelf aangeeft, heeft ze de rol van verwoester in het verleden wel degelijk vervuld. Bovendien zijn er zeker momenten waarop Liliths houding als Draak verandert:

Ze zou zich niet langer laten onderdrukken en niet langer toestaan dat de dromen van haar volgelingen hen werden ontzegd doordat een grote groep zich niet wilde schikken. Geen zwakte meer. Geen twijfels of aarzeling. De wereld zou haar in de ogen kijken en terugdeinzen in overgave.⁹³

Als Draak kan ze genot halen uit de angst van anderen; ze geniet dan van haar macht en het bevrijdende gevoel van zichzelf overgeven aan de woede; alle remmen losgooien, als het ware. Dit zou de performativiteit van haar Draak kunnen zijn en door op de verwachte manier te handelen, recreëert ze de verwachting die ze vervult. De culturele ruimte wil gesterkt worden in zijn overtuiging dat identiteit stabiel en afgebakend is. Het verwerpen van een identiteit is dan ook moeilijk. Lilith probeerde haar hele leven de identiteit van wapen en leider te weigeren en toch werd die haar telkens opgedrongen:

'Ik ben jullie leider niet en ik zal dat ook nooit worden. Dit is niet mijn strijd.' Ze keerde zich om en liep terug naar Az-Zhara. Ondertussen liet ze haar blik over de menigte gaan. Ze hoopte dat ze duidelijk genoeg was geweest. De mensen keken haar echter nog steeds vol adoratie aan.⁹⁴

Zelfs nadat ze de rol expliciet weigert, wordt ze door anderen nog steeds op die manier gezien. Hun interpretatie trekt zich niets van haar wensen aan. Dit toont dan ook het onvrijwillige aspect dat Butler in performativiteit ziet. Zoals Maggie Nelson in haar bespreking van Butlers concept in *The Argonauts* aangeeft, is performativiteit geen keuze, maar is het de herhaling van normen die vaak onderdrukkend en pijnlijk zijn.⁹⁵ Butler stelt zelf de vraag of de geconstrueerde aard van gender de implicatie van sociaal determinisme met zich meedraagt; zo ja, dan zou de mogelijkheid van handelingsvrijheid en transformatie bij voorbaat uitgesloten zijn.⁹⁶ Ten Tusschers boeken lijken handelingsvrijheid en transformatie in zekere mate wel mogelijk te maken, al zijn die door de omgeving beperkt.

⁹³ Ten Tusscher, *Bloed*, 133.

⁹⁴ Ten Tusscher, *Vuur 1*, 302.

⁹⁵ Maggie Nelson, *The Argonauts* (Minneapolis, Graywolf Press).

⁹⁶ Judith Butler, *Gender Trouble* (London: Routledge, 2007), 11.

Nealyns fluïde lichaam

In tegenstelling tot Liliths semi-fluïde lichaam – beperkt tot twee vormen – beschikt Nealyn over een ongekeerde fluïditeit. Zij kan haar lichaam elke gewenste vorm geven. Betekent dit dat zij vrij is in de constructie van haar identiteit? Ontsnapt ze hiermee aan de performativiteit waar de anderen met een vast lichaam in gevangen zitten? Nealyn is als wezen moeilijk te vatten. In hoofdstuk vier zal ik dieper ingaan op de categorisering van haar als Godin dan wel als mens, maar voor nu zal de focus liggen op het idee van lichamelijke en de manier waarop het lichaam wordt geduid.

Zodra Nealyn bij de Inuuk komt, wordt ze als Liliths dochter ontvangen. Ze heeft zichzelf immers haar moeders uiterlijk gegeven. Ohinde vraagt hiernaar:

[Ohinde:] ‘Waarom zie je eruit als Lilith?’

[Nealyn:] ‘Het is makkelijker om je te vormen naar wat je kent.’⁹⁷

Ondanks de mogelijkheid om zichzelf een ander uiterlijk te geven, maakt ze hier geen gebruik van. Het enige wat ze doet qua aanpassing is zichzelf adelaarsvleugels geven om sneller te kunnen reizen. Haar antwoord op Ohinde’s vraag onderstreept het belang van de omgeving. De vorm die Nealyn heeft gekozen is afhankelijk van waar zij aan was blootgesteld toen zij die keuze maakte. Ze is als meisje geboren en de enige mens die ze had gezien, was haar moeder, dus het was een makkelijke vorm om te kiezen. Het komt nooit in haar op om een mannelijke – of androgene – gedaante aan te nemen, zelfs niet nadat ze al een tijd op aarde is en verschillende soorten mensen heeft gezien. Waarom ze specifiek voor de gedaante van een mens heeft gekozen, heeft mogelijk ook te maken met het feit dat zij door een mens is geboort. Hoewel ze in het begin haar band met Lilith ontkent, heeft het feit dat zij van mensen afkomstig is duidelijk invloed gehad.

Het meest interessante wat betreft Nealyns lichamelijke gebeurt wanneer Zuncan haar in een mensenlichaam gevangenzet met een techniek die zij hem heeft geleerd:

Nu pas drong het echt tot haar door wat Zuncan had gedaan. Ze was een mens! Niet eens een simpele magiër, maar een zielige mens.⁹⁸

Ze had zichzelf verloren. Alles wat haar anders maakte, was tenietgedaan. Alles wat haar een kans gaf om de wereld te herstellen. Ze was nu nog slechts een miserabele mens.⁹⁹

⁹⁷ Ten Tusscher, *Blind*, 241.

⁹⁸ Ten Tusscher, *Blind*, 428.

⁹⁹ Ten Tusscher, *Blind*, 436.

De bovenstaande passages laten zien dat de verandering van haar lichaam een verandering van identiteit teweeg heeft gebracht – “zichzelf verloren” en “alles wat haar anders maakte”. Ze heeft niet alleen een vaste vorm gekregen, ze is nu werkelijk een mens. Dit steunt het idee van de mens als een materiaal wezen en dat van identiteit als conform het lichaam. Ze is een mens omdat ze een mensenlichaam heeft, net zoals de servi niet-mensen zijn omdat ze het vermogen zijn verloren om hun menselijke gedaante aan te nemen.

Wat is het lichaam precies? Butler stelt dat het debat van vrije wil en determinisme opgeroepen bij het concept van een ‘constructie’ – zoals gender – het lichaam neerzet als een passief medium waarop culturele betekenissen worden geprojecteerd of een instrument waarmee een wil zelf een culturele betekenis bepaalt.¹⁰⁰ Tegenover dit idee van het lichaam als medium of instrument plaatst Butler de overtuiging dat het lichaam zelf een constructie is.¹⁰¹ Nealyn kan haar lichaam zelfs letterlijk construeren. In de context van gender heeft het lichaam geen aantoonbaar bestaan voordat het een geslacht kan worden toegekend.¹⁰² Dit is nog duidelijker bij soorten. Een mensenlichaam bestaat niet voordat het als mens kan worden aangewezen. Zou “mens” een culturele betekenis kunnen zijn die op het lichaam wordt geprojecteerd? Vooral binnen het kader van een wereld waarin wisselaars bestaan en de grens tussen mensen en andere dieren daardoor ietwat vervaagd is, lijkt dit me mogelijk. Bovendien is in Nealyns ogen iedereen zelfs een ziel, wat de verdeling in soorten nutteloos verklaart. Sterker nog, het idee dat zielen reïncarneren suggereert dat identiteit van het lichaam is losgekoppeld. Ondanks dat beweert Nealyn een mens te zijn wanneer ze in een mensenlichaam zit. Is lichamelijke dan uiteindelijk de beperking die wordt opgelegd en biedt een bestaan als ziel de ultieme vrijheid om de eigen identiteit vorm te geven?

De reïncarnerende ziel

De ongebonden ziel als ultieme vrijheid klopt zeker binnen het wereldbeeld waarmee Nealyn op aarde terecht komt. Zij ervaart het lichaam als een gevangenis en iets dat de ziel niet alleen door zijn vorm beperkt, maar ook door zijn behoeften. De noodzaak van eten en drinken om te overleven maakt dat de ziel gedwongen is om zich met het verkrijgen daarvan bezig te houden. Nealyn noemt dat een strategie van de God Jakob om mensen af te leiden:

Nealyn sprak met steeds meer passie. ‘Jullie zielen zouden vrij moeten zijn, maar nu zijn de mensen bezig om te blijven leven en daardoor hebben ze geen tijd en geen oog voor wat hen werkelijk is aangedaan. Jakobs grip op de mensen is nog steviger dan jullie denken. De bedreigingen die hij uit, maken jullie onzeker, maar zijn niet het werkelijke noodlot.

¹⁰⁰ Butler, *Gender Trouble*, 12.

¹⁰¹ Butler, *Gender Trouble*, 13.

¹⁰² Butler, *Gender Trouble*, 13.

Het is allemaal afleiding (...) Hij zet dwaalsporen uit, zodat niemand snapt wat hij eigenlijk heeft gedaan. Hij heeft echter alles, op veel grotere schaal, kapotgemaakt.¹⁰³

In deze passage zet ze naast het voeden van het lichaam ook de oorlogen, die mensen voeren, neer als een afleidingsmethode van Jakob.

Voor mensen is het lichaam de gewoonste zaak van de wereld, maar Nealyn moet wennen aan wat anderen als vanzelfsprekend ervaren. In haar periode van gevangenschap keert ze zich onbewust tegen haar vaste vorm:

Ohinde sloeg een deken om haar hen. 'Je krabde je huid tot bloedens toe open. Daarom heb ik je handen verbonden.'¹⁰⁴

Het feit dat Nealyn in haar slaap zover gaat dat ze haar huid wil openkrabben – om te ontsnappen – onderstreept dat haar visie op het lichaam als gevangenis niet alleen een idee is dat ze gelooft, maar een beeld dat diep in haar eigen ervaring van het leven geworteld is.

Haar huidige lichaam was zo anders dan het lijf dat ze voor zichzelf had gevormd. Zunkan had haar een werkend mensenlichaam gegeven waarin de verschillende onderdelen allemaal een rol hadden om haar in stand te houden. Als daar iets van stukging, veroorzaakte dat een probleem dat meestal gepaard ging met pijn. Het hielp ook niet dat de makhma voortdurend van binnenuit tegen haar aan beukte. *Laat me vrij!*¹⁰⁵

De bovenstaand passage belicht twee zaken: (1) het mechanisme van het lichaam is beperkend – zoals eerder genoemd is het een van de redenen dat Nealyn het als een gevangenis beschouwt, omdat de behoeften van je lijf grenzen stellen aan je handelingsvrijheid – en (2) de makhma verlangt naar vrijheid. Dit laatste personaliseert de makhma wederom als een macht die niets liever wil dan vrij over de hele wereld vloeien.

Nealyn schildert met haar woorden de makhma als vrije wil af en de nephesh als een manier waarmee Jakob die wil beperkt. In zekere zin is de makhma vergelijkbaar met de ziel zoals Nealyn die ervaart en nephesh met het lichaam.

Nealyn idealiseert de oorspronkelijke wereld van vrije makhma, een schil van nephesh en zielen die als druppels stijgen en dalen (lees: reïncarneren). De mensen om haar heen zien ditzelfde beeld lang niet zo rooskleurig.

¹⁰³ Ten Tusscher, *Blind*, 230.

¹⁰⁴ Ten Tusscher, *Blind*, 437.

¹⁰⁵ Ten Tusscher, *Blind*, 476.

Niul boog zich naar voren. ‘Hoe ziet die toekomst van jou er eigenlijk uit? Makhma hier en nephesh daar?’ Hij gebaarde in de richting van het dak. Ze knikte gretig.

‘En waar is dan plek voor de mensen?’

‘Eh...’

Ze had nooit goed nagedacht over wat haar visie voor gevolgen zou hebben voor de huidige levensvormen.

‘Nou?’ drong Niul aan.

Nealyn weifelde. ‘Die is er niet,’ zei ze uiteindelijk. ‘In ieder geval niet in jullie huidige vorm. Wel voor de zielen.’¹⁰⁶

Niul, een oude magiër met veel aanzien bij de Inuuk, gaat als eerste de discussie over Nealyns visie aan. Hij maakt haar attent op de gevolgen die het vrijlaten van de makhma op mensen zal hebben. Nealyn geeft toe dat mensen in hun huidige vorm niet zouden bestaan; in plaats daarvan zouden ze als zielen leven, gelijk met de andere levensvormen. Dit stuk dipt de tenen in het vraagstuk wat het is om een mens te zijn. Later gaan ze verder op het onderwerp in:

Het was gek dat [Niul] met zoveel berusting over zijn eigen einde sprak, terwijl hij zo fel weerstand bood aan wat [Nealyn] wilde doen.

‘Je vraagt je af waarom ik niet bang ben voor het definitieve einde, terwijl ik jouw toekomstvisie afwijs.’

‘Hoe weet je dat?’

‘Je bent makkelijk te lezen, Nealyn.’

‘O.’

‘Ik ben er niet bang voor, omdat ik weet wat ik in ruil daarvoor heb gekregen. Ik heb mogen leven. Dat gun ik anderen ook.’

Nealyn keek naar het kamp. ‘Ik snap nog steeds niet waarom dit zo waardevol is. Ik zie vooral hoe zwaar jullie het hebben.’

‘Ik zie hele andere dingen als ik naar mijn mensen kijk. Liefde, saamhorigheid, trots. Een familie. Ik kan me voorstellen dat jij vooral onze worstelingen ziet, maar ik zie mensen die een doel voor ogen hebben. Iets wat hun leven zin geeft.’

‘Ik heb ook een doel. De makhma laten stromen. Dat is waarom ik besta.’

‘Wat gebeurt er met jou als je dat doel hebt bereikt?’

‘Hetzelfde als met iedereen.’¹⁰⁷

Hun gesprek over Niuls weerstand tegen Nealyns ideaal draait met name om het verschil in hun mensbeeld evenals hun beeld van wat een goed leven is. Hoewel Nealyn het mensenleven als iets armzaligs beschouwt omdat het in haar ogen gevuld is met problemen veroorzaakt door de vorm, richt Niul de aandacht op positieve gevoelens zoals saamhorigheid en liefde, die het leven zin geven. Deze zinvolheid vertaalt Nealyn naar haar eigen situatie waarin ze leeft om de makhma te bevrijden met berusting bij het idee

¹⁰⁶ Ten Tusscher, *Blind*, 232-233.

¹⁰⁷ Ten Tusscher, *Blind*, 319.

dat zij ook als ziel zal bestaan. Er is echter een verschil in de manier waarop Niul en Nealyn een zingevend doel zien. Niul onderstreept ervaringen voordat hij het woord ‘doel’ gebruikt, wat suggereert dat het soort doelen dat hij in gedachten heeft meer iets als ‘mijn familie beschermen,’ ‘mijn stam trots maken’ of iets dergelijks is. Hij bespreekt een doel als iets wat het leven zinvol maakt, iets wat een meerwaarde is, maar Nealyn ziet haar doel als haar bestaansrecht. Sterker nog, haar doel is een opdracht en die opdracht is haar leven. Haar leven draait niet om saamhorigheid, liefde of mooie ervaringen. Ze leeft als sleutel die de makhma uit haar kooi haalt, meer niet.

Nealyn probeert haar visie te verduidelijken, maar schetst nog altijd een beeld dat haar omgeving amper als een goed leven kan zien:

[Nealyn:] ‘Zielen zijn gewoon. Het maakt niet uit wat een ander doet. Ze zijn niet sterk of zwak. Ze zijn. En ze zullen altijd zijn.’

[Niul:] ‘Dat klinkt mij heel beangstigend in de oren. Als ik je hoor praten, snap ik heel goed waarom Jakob zich daaraan heeft ontworsteld. In die zin ben ik hem zelfs dankbaar dat hij de wereld heeft geschapen. Ik vind echter niet dat hij het recht heeft om ons allemaal weer te vernietigen.’ Hij staarde even in de verte, alsof hij zich geen houding wist te geven. ‘Waarin verschil jij van Jakob?’

‘Jakob heeft de wereld gevangengezet en wil haar nu verwoesten,’ antwoordde Nealyn fel. ‘Ik wil haar bevrijden, haar herstellen naar hoe ze hoort te zijn.’

‘Jullie willen allebei onze wereld wegvagen, maar jullie zien allebei over het hoofd wat wij zijn. Blijkbaar zijn die zielen waar jij het over hebt niet alleen, ze zijn zich ook bewust. Jakob was de eerste, maar na hem ontwaakte de rest. En nu, al die duizenden jaren later zijn we zoveel meer dan alleen een ziel. We zijn mens, vader, zoon, vriend, magiër... noem maar op. We zijn geen stuk speelgoed dat weggegooid kan worden, zoals Jakob denkt. Maar we zijn ook het stadium voorbij dat het zijn, zoals jij het noemt, genoeg is. Misschien is het koppig of arrogant, maar wij mensen, overal op de wereld, vinden dat wij recht hebben op onze plek. En daar zullen we voor vechten. Jij vindt ons leven een beknotting van onze vrijheid, maar wij zien in jouw ideaalbeeld juist opsluiting van wat we zijn.’

Nealyn balde haar vuisten.

‘En is het wel mogelijk om terug te gaan? Of zullen we ons altijd herinneren dat we meer hebben gehad? Zullen we iedere keer naar de makhma vallen in de hoop dat we weer echt zullen leven? Een wens die nooit meer in vervulling zal gaan. Dan zitten we gevangen in een cyclus van dromen die nimmer zullen uitkomen.’¹⁰⁸

Met deze passage komen we bij de kern van wat het zielenleven van Nealyn inhoudt: het zijn. Het is een leven dat uit niets anders bestaat dan simpelweg bestaan. Niul noemt dat idee beangstigend en bekritiseert zowel Jakob als Nealyn voor het negeren van de wensen van mensen in hun plannen. Hij benadrukt de manier waarop mensen ontwikkeld zijn en trekt in twijfel dat het überhaupt mogelijk zou zijn om naar de oorspronkelijke toestand terug te keren, waarmee hij suggereert dat de evolutie van mensen zodanig is dat,

¹⁰⁸ Ten Tusscher, *Blind*, 320-321.

zelfs nadat de makhma haar veroveringszucht heeft kunnen botvieren, het huidige leven wellicht als herinnering zijn stempel op de toekomst zal drukken. Hij schetst in zijn vraag de hypothetische situatie waarin de zielen door hun herinneringen van een rijker leven zullen worden geplaagd, eeuwig verlangend naar iets wat niet meer aan hen is toebedeeld. De situatie die Nealyn als ultieme vrijheid ziet, is in zijn ogen juist een gevangenis. Leven als een druppel die altijd op en neer gaat, zou een voorbeeld van puur determinisme zijn. Ironisch genoeg is de ziel zonder vorm in zekere zin stabiel dan de mensengedaante die zielen “vast” zou zetten, en is zo goed als tegenovergesteld aan de fluiditeit die Nealyn heeft.

Ook met Ohinde bespreekt Nealyn het zielenbestaan en die vindt het evenmin aantrekkelijk klinken:

[Ohinde:] ‘Mijn vader verloor in de laatste jaren van zijn leven zijn verstand. Hij was fysiek nog aanwezig, maar geestelijk niet echt meer. Voor die tijd hield hij ervan om herinneringen op te halen. Dan straalde hij of bulderde hij van het lachen, en soms glinsterden zijn ogen van de tranen. Op het einde was hij dat allemaal kwijt. Dan vroeg ik hem naar mijn moeder, of de dag dat hij tijdens de berenjacht in de stekelbraam viel. Hij wist het niet meer. Zelfs als ik zijn hand vasthield, voelde ik dat het hem niets deed. Het had geen betekenis meer voor mijn vader. Ík had geen betekenis meer.’ Ohinde boog haar hoofd. Haar stem werd zachter. ‘Ik moest mezelf op het laatst dwingen om te gaan. Ik vond het zo eng, zijn bestaan was zo leeg.’

(...)

‘Ik heb ook iemand gekend die verlamd raakte tijdens de bouw van het langhuis. Ze kon fysiek niets meer, maar zij was geestelijk zo scherp en bleef optimistisch. Ik heb nooit medelijden met haar gehad. Ze had haar geest en ze kon zich uitdrukken. Ze kon lachen en huilen en zingen. Ze vond zelfs een nieuwe belangrijke plek in onze gemeenschap.’

Toen keek Ohinde Nealyn aan. ‘Als ik moet kiezen, kies ik voor het leven van die laatste persoon. Wat jij me echter voorhoudt, is het leven dat mijn vader op het laatst leidde. En ik denk niet dat hij het erg vond of besepte dat er nog maar zo weinig van hem over was, maar toch...’¹⁰⁹

Ohinde maakt een fascinerende vergelijking tussen het zielenbestaan zoals Nealyn het voorschotelt en het bestaan van iemand met gevorderde dementie. Ze vertelt over haar vader die zijn herinneringen kwijtraakte en voor wie zij uiteindelijk geen betekenis meer had. Vanuit haar perspectief gezien was zijn leven leeg, al geeft ze toe dat hij het vermoedelijk niet erg vond of het zelfs maar besepte. Ze plaatst die situatie tegenover die van een lichamelijke beperkte kennis – een situatie die aansluit bij Nealyns beeld van het lichaam als een onhandig mechanisme dat vooral een last is – en het bestaan van die kennis heeft in haar ogen de voorkeur. Uiteindelijk roept deze passage, in combinatie met de voorgaande meningen van Niul, enkele vragen op, die neerkomen op: is een goed leven een begrijpelijk leven? En: is de angst voor zowel het zielenbestaan als het bestaan van Ohinde’s vader in feite de angst voor identiteitsverlies?

¹⁰⁹ Ten Tusscher, *Blind*, 485.

Om te beginnen zal ik de vraag over een goed leven bespreken. Hierbij gebruik ik Judith Butler's ideeën over *intelligible lives* (ofwel begrijpelijke levens) en Rosi Braidotti's concept van *becoming-zoe*.

In hun introductie van *Gender Trouble* schrijft Butler het volgende:

What continues to concern me most is the following kinds of questions: what will and will not constitute an intelligible life, and how do presumptions about normative gender and sexuality determine in advance what will qualify as the “human” and the “livable”?¹¹⁰

Wat is wel of niet een begrijpelijk leven? Ik vertaal hier *intelligible* als begrijpelijk, maar dat omvat niet de volledige betekenis waarmee de term wordt gebruikt. Zoals Butler in het citaat aangeeft met de kwalificatie van *livable*, gaat het niet alleen om levens die men kan begrijpen en zich kan voorstellen, maar levens die door die begrijpelijkheid leefbaar zijn.

Butler legt in het kader van gender uit dat de realiteit van gender in een crisis terechtkomt als de categorieën waarmee we lichamen “zien” en interpreteren er niet meer in slagen om met zekerheid mannen en vrouwen van elkaar te onderscheiden, ofwel als lichamen onleesbaar worden.¹¹¹ Gendernormen bepalen wat wel of niet begrijpelijk menselijk is en wat wel of niet “waar” is, en in hoeverre ze dat doen bepalen zij het ontologische veld waarin lichamen zich rechtmatig kunnen uitdrukken.¹¹² In hun eerste hoofdstuk bespreekt Butler de “culturele matrix” en zegt daarover dat het begrijpelijk maken van genderidentiteit door die matrix vereist dat bepaalde identiteiten – namelijk gender, dat niet met biologisch geslacht overeenkomt, en seksuele oriëntaties, die niet uit gender en/of sekse volgen - niet kunnen bestaan.¹¹³ Het idee dat iets – zoals een oriëntatie – uit iets anders – zoals geslacht – zou moeten volgen, is gebonden aan culturele wetten die de vorm en betekenis van seksualiteit bevestigen en reguleren.¹¹⁴ Omdat sommige genderidentiteiten niet aan de normen van culturele begrijpelijkheid voldoen, ogen ze binnen dat domein slechts als logische onmogelijkheden.¹¹⁵

Hoewel dit over gender gaat, kan het breder getrokken worden: welke identiteiten kunnen bestaan? Zou men het leven als ziel dat Nealyn idealiseert als een logische onmogelijkheid beschouwen? In de woorden van zowel Niul en Ohine klinkt het vooral als een tekortkoming, als iets dat minderwaardig is aan het leven in een vaste menselijke vorm. Op dit vlak is het gesprek met Ohinde wellicht het meest interessant, aangezien zij de situatie van de ziel vertaalt naar een waar zij zelf bekend mee is. In de vergelijking die ze maakt, plaatst ze een mentale ziekte (dementie) tegenover een fysieke beperking en ze oordeelt dat de dementie het dichtst bij het

¹¹⁰ Butler, *Gender Trouble*, xxii.

¹¹¹ Butler, *Gender Trouble*, xxiii.

¹¹² Butler, *Gender Trouble*, xxiii.

¹¹³ Butler, *Gender Trouble*, 24.

¹¹⁴ Butler, *Gender Trouble*, 24.

¹¹⁵ Butler, *Gender Trouble*, 24.

zielenbestaan zou komen. Beide voorbeelden focussen op een zeker gebrek. Door dat te doen trekt Ohinde niet alleen de begrijpelijkheid – en leefbaarheid – van het hypothetische zielenbestaan in twijfel, maar ook dat van mensen met een mentale beperking. Hoewel het fysieke gebrek nog steeds de optie openlaat voor een goed leven, maakt het mentale gebrek het leven minder begrijpelijk en daardoor minder wenselijk. Haar verhaal lijkt het idee te onderstrepen dat een mensenleven leefbaar is zolang de geest gezond is.

Stellen dat het leven van Ohinde's vader in haar ogen onleefbaar was omdat het onbegrijpelijk was, zou echter te kort door de bocht zijn. Vervlochten met die onbegrijpelijkheid/onleefbaarheid zijn de concepten van mensbegrip, individualiteit¹¹⁶ en identiteit. De wijze waarop Ohinde over het “lege” leven van haar vader spreekt en zegt dat er “zo weinig van hem over” was, wekt de indruk dat haar vader op het einde geen volwaardig persoon meer was. Hij was zijn identiteit als het ware verloren. Men zou kunnen zeggen dat Ohinde de identiteit van haar vader als een logische onmogelijkheid beschouwt. Hij herinnerde zich niets meer, hij herkende niemand die hem dierbaar was, alles wat hem de individu maakte die hij was, was verdwenen, dus: zijn identiteit kan niet meer bestaan. Nu zegt Ohinde niet dat hij werkelijk helemaal niet bestond en ze gelooft in zielen, waardoor ze vermoedelijk denkt dat er tenminste in zijn ziel nog wat van zijn identiteit over was, maar ze ziet zijn leven – en in extensie het bestaan als ziel – niet als leefbaar, omdat ze het identiteitsverlies vreest. Verlies van identiteit draait hier voornamelijk om het verlies van individualiteit, dat wat iemand onderscheidt als individu, en van continuïteit.

Wat het mensbegrip betreft, keren we terug naar de vraag wat een mens is en waar de grenzen van menselijkheid zitten. Hoe verschilt een mensenleven van leven in de brede zin van het woord? Om verder op deze vraag in te gaan en het te verbinden met Ohinde's angst voor identiteitsverlies, zal ik Braidotti's theorie hieronder uiteenzetten.

De onderdelen van Braidotti's theorie die hier het meest bruikbaar zijn, zijn haar continuïms (zoals het mens-niet-mens-continuïm) en het concept van *becoming-zoe*. Ze bespreekt antropocentrisme, ofwel het centraal plaatsen van de mens (*antropos*) in de wereld, als iets wat berust op de scheiding tussen *bios* als mensenleven en *zoe* als de levens van dieren en niet-menselijke entiteiten; het decentraal stellen van *antropos* vereist dat die scheiding wordt herzien.¹¹⁷ Op die manier ontstaat een mens-niet-mens continuïm waarin sprake is/kan zijn van technologische bemiddeling.¹¹⁸ In Eadunakh is de dominante bemiddelaar eerder magie. Het continuïm past er prima in met het oog op de wisselaars als levens die door magie tussen de uitersten in staan.

¹¹⁶ De term die het meest alomvattend is, is het Engelse *personhood*, maar ik heb hier de onderdelen mensbegrip en individualiteit apart vermeld, aangezien er geen Nederlandse vertaling van *personhood* is die de lading dekt.

¹¹⁷ Rosi Braidotti, “Four Theses on Posthuman Feminism,” in *Anthropocene Feminism*, ed. Richard Grusin (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017), 26.

¹¹⁸ Braidotti, “Four Theses on Posthuman Feminism,” 26.

Kijkend naar *zoe* als leven in de breedste zin van het woord, stelt Braidotti een interessante denkoefening voor: *becoming-zoe*. Dit betreft een oefening van vervreemding die een stap voorbij de gangbare ideeën over het loslaten van dominante modellen van subjectvorming voorgesteld in feministische theorieën gaat door de antropocentrische denkwijze uit te dagen en met de aanname van het uniek-zijn van mensen te breken.¹¹⁹ Braidotti legt uit:

Becoming-earth (geocentered) or becoming-imperceptible (*zoe*-centered) entails a radical break from established patterns of thought (naturalization) and introduces a radically immanent relational dimension.¹²⁰

Met andere woorden, het centrum verschuift naar de aarde als geheel en het leven in zijn totaliteit, en die verschuiving in denkwijze breekt met de gedachtepatronen die momenteel gevestigd en normaal zijn. “Becoming-imperceptible” gebruikt het woord *imperceptible* om aan te geven dat *zoe* ook het leven omvat waar mensen gewoonlijk geen oog voor hebben. In zekere zin zou het voorstellen van een bestaan als ziel een ultieme vorm van vervreemding kunnen zijn. De visie van Nealyn over zielen bevestigt ook het idee dat al het leven uiteindelijk een ziel met een omhulsel is; onderscheid op basis van dat omhulsel is nutteloos. Het wereldbeeld van Nealyn kan wellicht een voorbeeld van *becoming-zoe* worden genoemd. De eerdere ideeën van Butler die ik heb aangehaald, draaien om gender, maar Braidotti trekt het concept van performativiteit verder door en suggereert dat alles performatief is. Dit sluit waarschijnlijk het beste aan bij Nealyns denkwijze.

Braidotti pleit voor gelijkwaardigheid van soorten die mogelijkheden voor relaties, bondgenootschappen en wederzijdse specificatie biedt en zijn positie ontleent aan het feit dat wij allemaal als belichaamde en ingebedde entiteiten onderdeel van “de natuur” uitmaken, ondanks de beweringen dat menselijk bewustzijn daar bovenuit zou stijgen.¹²¹ Die gelijkwaardigheid plaatst het idee van een waardevol leven in een nieuw licht, aangezien momenteel “mens” of “persoon” een categorie is die levens waarde geeft. Die nauwe verbinding tussen die categorie en waarde is te merken wanneer er sprake is van ontmenselijking van bepaalde groepen mensen die daardoor niet meer als gelijkwaardig worden gezien. Het geloof dat al het leven waarde heeft en verbonden is, zoals Braidotti stelt, vereist dat we de status van “mens” niet meer als een voorwaarde voor waarde beschouwen.

Dit post-menselijke beeld verrijkt volgens Braidotti menselijke handelingsvrijheid (*agency*) en feministische politieke subjectiviteit door een uitgebreide relationele visie van het zelf te bieden als een nomadische overhoekse samenstelling voortgebracht uit het cumulatieve effect van meerdere relationele

¹¹⁹ Braidotti, “Four Theses on Posthuman Feminism,” 30.

¹²⁰ Braidotti, “Four Theses on Posthuman Feminism,” 30.

¹²¹ Braidotti, “Four Theses on Posthuman Feminism,” 32.

banden.¹²² Levende materie is intelligent en zelfsturend, juist omdat het níet van het andere organische leven is afgesloten en omdat het met dieren en de aarde verbonden is.¹²³

Braidotti's voorstel van *becoming-zoe* houdt niet in dat men de eigen soort vergeet. Ze stelt dat wij als mensen altijd belichaamd en ingebed, affectief en relationeel zijn en dit antropomorfische kader met al zijn mogelijkheden en beperkingen moeten omarmen.¹²⁴ Met deze woorden plaatst ze de focus op het lichaam, waarmee ze ook het idee tegenspreekt dat de geest erbovenuit zou kunnen stijgen. Hierin staat ze haaks tegenover Nealyn die zou zeggen dat het lichaam juist volledig losgelaten moet worden. Als we Nealyns visie van het zielenbestaan en haar kijk op iedereen als zielen zien als een vorm van *becoming-zoe*, dan zou het betekenen dat het lichaam juist moet worden afgekaatst om die toestand te bereiken.

Ook het punt over relationele wezens is iets waar Nealyn niet in mee zou gaan. Zoals zij zegt in een eerder geciteerde passage: "Zielen zijn gewoon. Het maakt niet uit wat een ander doet."¹²⁵ Relaties bestaan niet voor zielen; er is geen verbintenis met anderen. De argumenten van Niul en Ohinde tegen het zielenbestaan draaien dan ook voornamelijk om dit laatste punt.

Als het zelf het resultaat is van het cumulatieve effect van relationele banden, zoals Braidotti zegt, betekent dat dan dat Ohinde's angst voor identiteitsverlies hiermee te maken heeft? Betekent het dat zij en Niul verbinding tussen levens als een cruciaal element van identiteit zien? De woorden die Niul gebruikt om identiteiten aan te duiden hebben met sociale rollen en affiliaties te maken – "mens, vader, zoon, vriend, magiër"¹²⁶ – iets wat in het vorige hoofdstuk centraal stond.

Ohinde's voorkeur voor het leven van fysieke beperking draait vooral om de capaciteit om te communiceren en emoties te uiten, ofwel om verbindingen aan te gaan. Dit raakt aan de interpersoonlijke eigenschappen die bij de definitie van identiteit horen. Communicatie en sociaal contact zijn niet alleen belangrijk bij identiteitsvorming, maar ook bij identiteitsbevestiging. De manier waarop anderen met je omgaan en de positie die je in een bepaalde groep inneemt, bevestigen bij elke interactie de identiteit die je jouw eigen noemt. Als identiteit kan worden gezien als een constructie, dan kan sociale interactie de context worden genoemd waarin die geconstrueerd en telkens gereconstrueerd wordt, teruggrijpend naar Butlers *performance*.

De essentie van identiteit in de ziel is niet voldoende als het nooit in aanraking komt met anderen en door die interactie verrijkt kan worden. Meer dan onze fysieke eigenschappen zijn wij onze banden; dat is een idee dat Ohinde waarschijnlijk zou aanhangen en waardoor het bestaan van haar vader zo meelijwekkend was in haar ogen.

¹²² Braidotti, "Four Theses on Posthuman Feminism," 33.

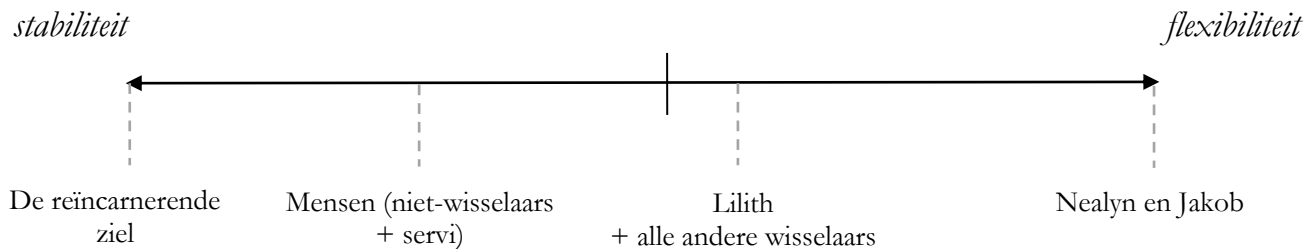
¹²³ Braidotti, "Four Theses on Posthuman Feminism," 33.

¹²⁴ Braidotti, "Four Theses on Posthuman Feminism," 35.

¹²⁵ Ten Tusscher, *Blind*, 320-321.

¹²⁶ Ten Tusscher, *Blind*, 320-321.

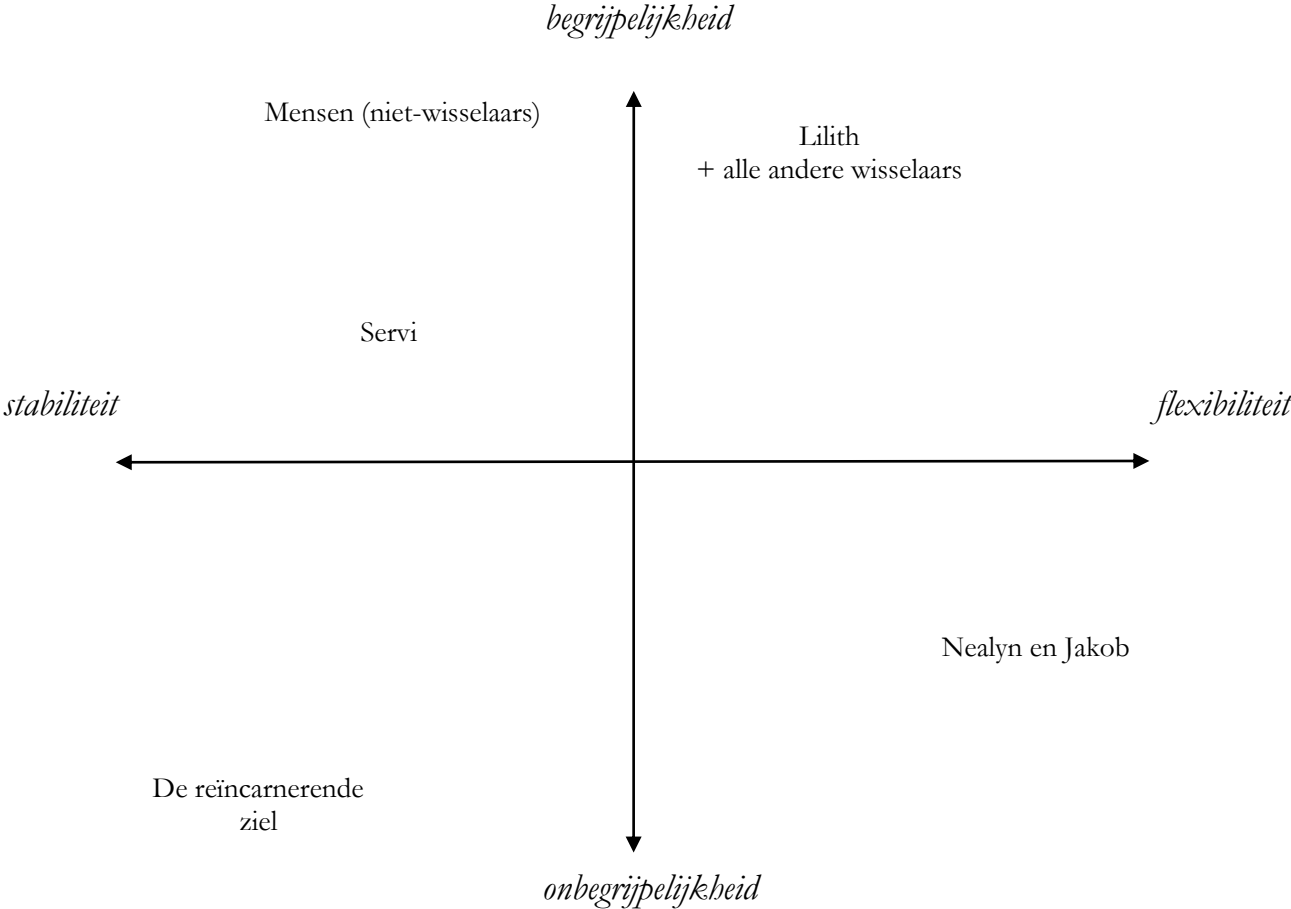
Kortom, de mate van stabiliteit en flexibiliteit van het lichaam beïnvloedt de mogelijkheden en beperkingen van het lichaam, evenals de manier waarop anderen naar het lichaam en de bijbehorende persoon kijken. We kunnen stabiliteit-flexibiliteit daarom als een spectrum weergeven:

Aan de rechterkant staan Nealyn en Jakob, omdat zij elke gedaante kunnen aannemen. Verder hebben zij geen lichaam nodig om te overleven, waardoor ze nog vrijer zijn in het kiezen van hun vorm. Dit betekent niet dat er helemaal geen beperkingen of sturende krachten zijn, maar relatief gezien zijn zij het meest flexibel. Aan de linkerkant heb ik de ziel gezet, omdat dit eigenlijk de meest vaste vorm is die in de serie wordt besproken. De reïncarnerende ziel is niet alleen het meest deterministisch van alle vormen, het is ook het enige bestaan waarbij het de bedoeling is dat de vorm onveranderlijk is. Het lichaam van een mens wordt geboren, blijft het hele leven lang veranderen en vergaat uiteindelijk na de dood. Onze lichamelijke is inherent veranderlijk en vergankelijk. Dit maakt dat ze niet stabiel is, ondanks het feit dat we geen andere vorm kunnen kiezen. Het idee van het lichaam als constructie, zoals besproken op pagina 50, zou hetzelfde spectrum kunnen volgen met aan de kant van stabiliteit ‘niet-geconstrueerd’ en aan de kant van flexibiliteit ‘geconstrueerd’. Dit toont impliciet dat de mate van vrijheid verschilt.

Toch is zelfs Nealyn, met haar flexibele, geconstrueerde lichaam, onderhevig aan sociale beperkingen en de noodzaak van performativiteit. Haar lichaam wordt door anderen gezien en ‘gelezen’ op basis van het bestaande cultureel bepaalde referentiekader. Hoewel Nealyns bestaan in de ogen van anderen kan worden geduid als goddelijk, ongeacht of deze categorisering klopt, is het bestaan dat zij aan hen voorschrijft minder goed te verteren. De onbegrijpelijkheid van het zielenbestaan maakt dat het onleefbaar wordt geacht. Het spreekt het beeld van het lichamelijke, relationele zelf tegen en Ohinde vergelijkt het met een mentaal beperkt leven.

Met het begrip van begrijpelijkheid (*intelligibility*) kunnen we het stabiliteit-flexibiliteit spectrum een extra dimensie geven:

4. Mens/Godin

Dit laatste hoofdstuk zal dieper ingaan op de categorisering die ten grondslag ligt aan de identiteitsvorming, met name in de scheiding van soorten en de beperkingen en mogelijkheden van de taal. Zodoende zoekt het een antwoord op de vraag of – en zo ja, in welke mate – identiteit onderhevig is aan linguïstisch determinisme in de wereld van *Vertellingen van de Ondergang*. Het toont op dit vlak de spanning tussen zelfconcept en de identiteit zoals die in sociaal discours wordt vormgegeven, dat in het vorige hoofdstuk ook genoemd is.

De rol van Godin

In hoofdstuk drie is het concept van performativiteit al aan bod gekomen. Hier zal ik verder ingaan op het idee van Nealyn als Godin en de mythologische laag die met die benaming aan haar leven wordt gegeven. Zodra Nealyn op aarde belandt, wordt de makhma sterker en komen de draken bijeen om de nieuwe entiteit te bespreken:

De waterdraak zwom een stukje naar voren. ‘Er is een nieuwe entiteit in de wereld. Ze voelt verwant aan ons, maar ik krijg nog geen duidelijk beeld van haar. Ik weet alleen dat de makhma sterker is geworden, gelijktijdig met haar... laten we het maar een geboorte noemen.’

Een onaangename rilling trok langs Az-Zhara’s rug. De droom sprong in zijn gedachten. Er gebeurden ineens te veel vreemde dingen tegelijkertijd.

‘Ik vroeg me af of jullie ook zoiets hebben gemerkt,’ nam Ari-Hagnè het woord weer over. ‘Of misschien zijn jullie zelfs met deze entiteit in contact gekomen? Is er iets vreemd gezien of gebeurd in jullie omgeving?’

De draken keken elkaar aan.

‘Een nieuwe draak?’ vroeg Eth-Leos.

‘Nee, geen draak zoals wij of een wisselaar zoals Az-Zhara. Ze heeft echter wel veel gemeen met ons.’

‘Ik heb niets gemerkt,’ zei de vorstdraak.

‘Ik wel,’ zei Az-Zhara. Iedereen keek meteen zijn kant op.

‘Vannacht gebeurde er boven Mistas iets onheilspellends. Er was een rood licht aan de hemel dat vanuit het noordwesten kwam. Boven de stad knalde dat op een ongewone onweersbui. Ik vermoed dat die door Jakob werd gevormd om de strijd aan te gaan met die andere macht.’

De bruine draak knikte. ‘Wij hebben die rode gloed ook gezien.’

Meer draken vielen hem bij. Iedereen deed beurtelings verslag.

‘Als ze tegen Jakob vocht, zoals Az-Zhara suggereerde,’ zei het bruine vrouwtje, ‘wat zegt dat dan over haar identiteit? Is zij dan ook een God?’

Nee! Dat mag niet. Az-Zhara merkte dat hij zijn handen tot vuisten balde en probeerde ze weer te ontspannen. Het is toeval.

‘Az-Zhara, alles goed?’ Hluth-Anner zocht via gedachtespraak contact.

Az-Zhara speurde naar hem tussen de andere draken. Zodra hij hem had gevonden, knikte hij. *‘Niets aan de hand.’* De droom had niets met het rode licht te maken. Het was gewoon toeval. Zijn dochter was geen Godin, zijn gezin had niets meer met de strijd tegen Jakob te maken. Hij schudde met zijn handen, maar raakte de spanning niet kwijt.¹²⁷

Deze passage is de eerste waarin Nealyns potentiële goddelijkheid wordt benoemd. Ze is geen draak en evenmin een wisselaar, en Jakob viel haar vermoedelijk aan, dus ze zou wellicht zelf ook een godheid zijn. Az-Zhara is oncomfortabel tijdens het gesprek, omdat hij hiervoor een droom heeft gehad waarin Lilith hem hun dochter overhandigde en haar naam vertelde.

‘Het is nog allemaal zoals je het hebt achtergelaten. En sinds vannacht is de kracht van de magiërs sterker geworden. De makbma is makkelijker te hanteren. Lilith is veilig.’

‘Is Jakob nog teruggekeerd?’

‘We hebben niets meer van hem vernomen.’

Az-Zhara zuchtte opgelucht. *‘Misschien beseft hij dat hij Lilith met rust moet laten.’*

‘Wie weet. Of hij is elders druk nu er een nieuwe entiteit in de wereld is. Hij zal wel geschrokken zijn door deze nieuwe Godin.’

Az-Zhara’s schouders verkrampten. *‘Je weet niet eens wat ze is, laat staan of ze een Godin is. Er is vast een hele andere verklaring.’*¹²⁸

Zodra Hluth-Anner naar Nealyn verwijst als Godin, trekt Az-Zhara dit in twijfel. Hij verzet zich tegen het idee van goddelijkheid, omdat hij niet wil dat zijn dochter in dezelfde rol als Lilith wordt geduwd. Dit wordt opnieuw benadrukt wanneer Az-Zhara de Merziaanse generaal Kiril over Nealyn vertelt:

Kiril had een paar tellen nodig om dit allemaal te verwerken. Az-Zhara had verteld dat Lilith zwanger was toen ze stierf. Geloofde hij dat zijn kind uit de dood was opgestaan? *‘Dat is onmogelijk.’* Maar er waren de laatste tijd wel meer vreemde dingen gebeurd. ‘Was zij het rode licht waar iedereen het over heeft?’ vroeg hij voorzichtig.

‘Misschien. Ik denk het.’

Kiril schudde vol ongeloof zijn hoofd. Een glimlach krulde zijn lippen. ‘Ze klinkt als een soort God!’

Az-Zhara haalde diep adem. ‘Dat hebben de draken ook geopperd.’

¹²⁷ Ten Tusscher, *Blind*, 65-66.

¹²⁸ Ten Tusscher, *Blind*, 68.

Kiril was verrast door de sombere klank in Az-Zhara's stem. 'En wat denk jij?'

'Als ze mijn dochter is, wil ik niet dat ze een Godin is. Dan wil ik niet dat ze tegen Jakob zal vechten.'

Kiril begreep waar Az-Zhara mee zat. Zijn gezin had telkens offers gebracht. Maar het idee dat er iemand was gezonden om het tegen Jakob op te nemen, was zulk goed nieuws. Hij had niet voor niets aan een toekomst gebouwd. Merzia was nog niet verloren. Iemand bekommerde zich om de mensen.

Hulp was onderweg.¹²⁹

Kiril heeft binnen de kortste keren het mythologisch narratief in zijn hoofd zitten en ziet Nealyn als de goddelijke rivaal die tegen Jakob zal strijden om de wereld te redden. Wanneer Kiril met Hyldar – een Jakobaan – praat over een potentieel bondgenootschap, komt Nealyn ter sprake:

'Er is mij ter ore gekomen dat er een nieuwe macht is opgestaan. Een Godin, hier gekomen om tegen Jakob te vechten. Ik wil me voorbereiden om aan haar zijde te strijden door manschappen te verzamelen en te zorgen dat zij goed gevoed en getraind klaarstaan. Ik heb voedsel, wapens en vervoer nodig.'

'Drie zaken die ik kan regelen. Maar vertel eens meer over die Godin. Wie is ze? Waar komt ze vandaan? Wat wil ze?'

'Ik weet het niet. Ik weet alleen dat ze bestaat. Dat is genoeg.'

'En als ze erger is dan Jakob?'

'U voorspelde net zelf dat hij de wereld zal vernietigen. Hoe kan zij iets ergers willen dan dat?'

Hyldar haalde zijn schouders op. Hij ging iets verzitten. De veren in de zitting van zijn stoel kraakten. Het bleef lang stil.

'U brengt me in een lastige positie, heer Kiril, maar dat weet u zelf ook. Mijn naam is bijgeschreven op Jakobs lijst, dat kan niet ongedaan gemaakt worden, ook niet als ik dat zou willen. De wereld is aan het vergaan, Heer Jakob is zelfs gezien. Hij is een ware God. Ik heb zijn geschriften bestudeerd en ik kan zelfs begrijpen waarom wij zijn toorn hebben verdiend.' Hij streek over zijn stola. 'Maar mijn leven is me lief, net als deze wereld. Ik voel de behoefte om Heer Jakob te stoppen en te beschermen wat ik als mijn thuis beschouw. Heb ik dat recht?' Hij viel weer stil.

Toen Hyldar verderging, was zijn stem zacht. 'Nee, dat recht heb ik niet.'

Kiril beseftte dat zijn komst tevergeefs was. Hij kwam overeind.

'Maar dat betekent niet dat ik mijn vaderland ten onder laat gaan zonder het te hulp te schieten. Het is mijn plicht aan de prinses om Merzia te helpen op het gebied van voedsel en onderdak, zoals Va'tes Lilith ons heeft geleerd. Ik zal u deze zaken leveren, heer Kiril. Ook zweer ik dat ik nooit de wapens zal opnemen tegen de prinses, en ik zal nooit iemand steunen die de wapens wil opnemen tegen haar. Ik kan u echter niet bijstaan in uw directe strijd tegen Heer Jakob. Dat zou de ergste zonde zijn.'

Kiril keek op Hyldar neer. De eerbied voor Lilith klonk nog steeds door in zijn stem. 'Wat als ik u vertel dat deze Godin Liliths dochter is?'

'Wat?'

Kiril ging weer zitten. Hij plaatste zijn ellebogen op zijn knieën en leunde naar voren. 'Zou dat iets voor u veranderen?'

Lilith stond op tegen háár en úw God. Helaas moest ze dat met de dood bekopen, maar...'

'De Va'tes is dood?' stamelde Hyldar.

¹²⁹ Ten Tusscher, *Blind*, 141.

‘U wist dit niet?’

‘Verdwenen, ja. Maar gestorven?’

‘Helaas wel.’

Hyldar schonk met trillende handen de kopjes weer vol. De koffie gutste over de rand. ‘Terwijl ze tegen Jakob vocht?’

‘Dat klopt.’

Kiril gaf Hyldar de tijd om daarover na te denken. Hij hoopte dat de edelman tot de conclusie zou komen dat hij, net als de door hem geliefde profeet, in verzet kon komen tegen Jakob.

Hyldar nam een paar slokken. Hij schudde zijn hoofd. Vervolgens wreef hij langs zijn ogen en keek hij Kiril aan. ‘Maar ze had geen dochter.’

‘Lilith was zwanger toen ze stierf. Haar dochter werd in het hiernamaals geboren en is onlangs naar deze wereld gekomen. Heeft u het rode licht gezien, die nacht van de aardbevingen?’

Hyldar knikte.

‘Dat was haar geboorte in onze wereld.’¹³⁰

Wellicht het belangrijkste punt om uit deze passage te halen, is het belang van mythologie bij de toebedeling van de categorie Godin. De rol van Godin is er inderdaad een binnen een mythologisch narratief. In de loop van de geschiedenis hebben heersers hiervan vaker gebruikgemaakt om hun eigen machtspositie te legitimeren. Een mooi voorbeeld is de mythologische oorsprong die de Egyptische farao Hatsjepsoet (ca. 1507-1458 v. Chr.) zichzelf heeft gegeven. Ze heeft veel middelen gebruikt om haar positie als vrouwelijke farao te legitimeren en liet zichzelf meestal als man afbeelden, maar haar belangrijkste propagandamiddel om hier te bespreken, is het verhaal van haar geboorte. In haar tempel in Deir el-Bahari in de Vallei der Koningen heeft ze reliëfs laten maken die laten zien dat de oppergod Amon haar moeder had bezocht en Hatsjepsoet bij haar had verwekt.¹³¹

Ook staan er beloften van Amon aan haar geschreven:

Utterance of Amon-Re, lord of Thebes: "Welcome! my sweet daughter, my favorite, the King of Upper and Lower Egypt, Makere (Hatshepsut) ... Thou art the king, taking possession of the Two Lands, Khnemet-Amon, Hatshepsut ... Thou satisfiest my heart at all times; I have given thee all life and satisfaction from me, all stability from me, all health from me, all joys from me, I have given to thee all lands and all countries, wherein thy heart is glad. I have long intended them for thee ... I have given to thee all Punt as far as the lands of the gods of God's-Land."¹³²

¹³⁰ Ten Tusscher, *Blind*, 214-215.

¹³¹ Brooklyn Museum, "Hatshepsut," accessed on May 27, 2022, https://www.brooklynmuseum.org/eascaf/dinner_party/place_settings/hatshepsut.

¹³² James Henry Breasted, *Ancient Records of Egypt: Historical Documents from the Earliest Times to the Persian Conquest*, vol. 2 (The University of Chicago Press, 1906), 116-117. <http://etana.org/sites/default/files/coretexts/14897.pdf>.

Deze beloften onderstrepen dat Hatsjepsoet de landen van Amon heeft gekregen, waardoor haar heerschappij rechtmatig is, en dat Amon haar in het bijzonder liefheeft. Hij noemt haar zijn favoriet en zegt dat zij hem altijd tevreden stelt.

De reden dat ik dit voorbeeld erbij haal, is dat het op twee vlakken overeenkomt met het narratief dat over Nealyn wordt verspreid: (1) het betreft een uitzonderlijke, mythologische geboorte; en (2) de identiteit van Hatsjepsoet/Nealyn is sterk verbonden met hun afkomst. Het belang van de twee vlakken verschilt. In Hatsjepsoets geval is het tweede vlak het belangrijkste, aangezien haar identiteit als dochter van Amon hetgeen is dat haar geboorte mythologisch maakt.

In Nealyns geval zijn de twee vlakken minder nauw met elkaar vervlochten, maar ze spelen beide een grote rol. Zoals de passages over haar als Godin duidelijk maken, wordt het bijzondere fenomeen van het rode licht en de “nacht van aardbevingen” met haar verbonden samen met het feit dat ze in het hiernamaals is geboren. Het is een “onmogelijkheid” die haar geboorte uitzonderlijk maakt. Daarnaast is het vlak van afkomst terug te zien in haar identiteit als Liliths dochter, wat voor iedereen behalve haar niet los te koppelen is. Ze is niet zomaar iemands dochter; ze is de nazaat van de profeet en gevreesde Drakenwisselaar. Als men over Lilith praat, is er al de neiging om haar leven in een mythologisch narratief om te zetten en in hoofdstuk één staat een passage geciteerd over hoe Naftalia haar als een goddelijk persoon behandelde. Zoals in hoofdstuk twee werd besproken, is ‘dochter’ een identiteit die Nealyn zich later pas eigen maakt, maar die toch vanaf het begin al invloed op haar uitoefent door de manier waarop anderen naar haar kijken als gevolg van haar afkomst. Kiril speelt hier heel bewust op in tijdens zijn gesprek met Hyldar, wanneer hij verduidelijkt dat de Godin niet zomaar een anti-Jakob Godin is, maar de dochter van Lilith. Die afkomst is cruciaal voor Nealyns narratief. Het is evengoed onderdeel van haar mythologische oorsprong als het feit dat haar geboorte in het hiernamaals plaatsvond en het rode licht bij haar komst op aarde. De twee vlakken versterken elkaar.

Hoewel Kiril Nealyn nooit heeft ontmoet, heeft hij een beeld van haar gekregen op basis van deze mythologische oorsprong en de informatie dat ze als doel heeft om Jakob te verslaan. Dit beeld krijgt momenteel weinig weerstand te verduren en wortelt zich in het beetje hoop dat Kiril restte:

Jakob kwam steeds dichterbij. Hij had de woestijn al onder laten lopen en Hyldar berichtte telkens over nieuwe overstromingen. Kiril had zich de afgelopen dagen vaak afgevraagd of de mensheid nog wel een kans had. Als hij niet wist van de nieuwe Godin die naar de wereld was gekomen, had hij zeker de moed verloren.¹³³

Oog in oog met het einde grijpt hij naar het beste houvast dat hij kan vinden. Hij gelooft zijn eigen beeld van Nealyn, ondanks het feit dat dit beeld nooit is bevestigd, omdat hij anders de moed verliest. Dit beeld en zijn hoop zijn dusdanig vervlochten dat hij vreest dat het een met het ander tenonder zou gaan. Hij is zich

¹³³ Ten Tusscher, *Blind*, 301.

hiervan wellicht niet volledig bewust, maar hij heeft zichzelf wijsgemaakt dat de Godin hen zal helpen – en dat zij zijn hulp kan gebruiken – omdat het alternatief te deprimerend is. Alleen al de aanname dat ze zich om de mensheid bekommert, heeft geen enkele fundering. Nealyns bestaan, en het narratief dat zich over haar heeft verspreid, geeft hoop, lang voordat de mensen aan deze kant van de oceaan haar te zien krijgen.

Nadat de magiër Nayaku – die voor zichzelf een mythologisch narratief heeft gecreëerd en beweert de redder te zijn – de troon heeft opgeëist, zoekt Kiril een manier om naar de stad Mistas terug te keren en vraagt hij zich uiteindelijk af in hoeverre dat de moeite waard is:

Moest hij dit dan maar op zijn beloop laten? In principe had Mistas geen waarde in de plannen die Kiril eerder had gemaakt. Hij kon de stad links laten liggen en verder gaan met het verzamelen van zijn troepen, zodat alles klaarstond als Nealyn opdook. Optrekken met de nieuwe Godin zou zijn naam uiteindelijk ook wel zuiveren.¹³⁴

Hij besluit er toch voor om te gaan, omdat er meerdere mensen in de stad zijn die waarschijnlijk door Nayaku zullen worden gedood, onder wie Liliths man Az-Zhara en de kroonprinses, Nighram. Kiril ziet de mogelijkheid om zijn naam te zuiveren door zich bij Nealyn aan te sluiten en haar met mankracht te helpen. Wie zou geloven dat hij stiekem met de Jakobanen optrekt en zijn land heeft verraden, als hij de grote redder steunt? Sterker nog, als hij een actieve rol heeft gespeeld in de ondergang van Jakob? Het versterkt ook een zwart-wit-narratief waarin Jakob de slechterik is die de wereld wil vernietigen en Nealyn de heldin die gekomen is om de mensheid van de ondergang te redden. Hierbij ziet Kiril zichzelf aan de goede kant staan.

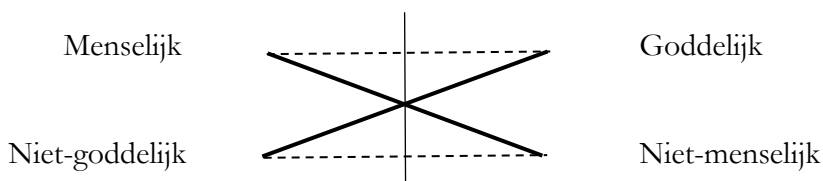
Wat ik vooral wil benadrukken met de passages van de verhaallijn van Kiril is de beeldvorming rond Nealyn en haar identiteit op basis van betrekkelijk weinig informatie en de kracht van het geloof in goddelijkheid op afstand. Kiril kent Nealyn niet en weet niet wat haar plannen zijn, waar ze toe in staat is, enzovoort. Juist omdat zij ver van hem verwijderd is, kan hij alle gaten zelf invullen totdat hij een mooi verhaal in zijn hoofd heeft en zijn keuzes op basis daarvan maakt. De Inuuk waren teleurgesteld toen bleek dat Nealyn hun wereld niet wilde redden en van plan was een ander soort ondergang teweeg te brengen. Zij hebben haar echter vanaf het begin van dichtbij meegemaakt en hun narratief over haar goddelijkheid heeft niet de intensiteit van dat van Kiril bereikt. Daarnaast hebben de Inuuk haar altijd meer gezien als Liliths dochter en ze noemen haar nooit expliciet een Godin, ook al erkennen ze dat ze een ander soort wezen is. In hun ogen is het tweede vlak (afkomst) belangrijker dan het eerste (mythologische geboorte). Zij hebben vóór Nealyn ook Jakob in menselijke vorm gezien, dus beide figuren die Goden worden genoemd, zijn voor hen verschenen in een tastbare vorm. Voor iemand als Kiril zijn ze beiden een idee, een naam die nooit een gezicht heeft gekregen. Dit maakt het makkelijk om de categorie van God(in) in stand te houden. Zodra

¹³⁴ Ten Tusscher, *Blind*, 382-383.

Nealyn wel Kiril ontmoet, zal zijn beeld zichzelf met de werkelijkheid moeten toetsen en zal hij met de verschillen geconfronteerd worden.¹³⁵

De kijkwijze van de Inuuk wijkt niet alleen af door hun nabijheid tot Nealyn. Wat ook een rol speelt, is hun huidige religie. De Inuuk hebben geen tempels waarin ze Goden vereren. Ze geloven in een oermoeder en een reïncarnatiecyclus. Daarnaast eren ze figuren zoals Az-Zhara die hen in oorlogen tegen de servi heeft geholpen, maar meer als een held, niet een God. De Merzianen zoals Kiril, evenals de Naftalianen, hebben wel een lange traditie van godsdienst waarin een of meerdere Goden worden vereerd. Merzia heeft het pantheon van de twaalf Goden, onder wie Jakob, en Naftalia had vroeger het geloof in de Godin Margal (die overigens in tastbare vorm in de hoofdstad Ilahidir woonde met haar kinderen) en nu in de God Jakob. In hun wereldbeeld is het zo goed als vanzelfsprekend dat er Goden bestaan wier macht mensen ver te boven gaat.

Met andere woorden, als we menselijk tegenover goddelijk zouden plaatsen, dan zouden de Inuuk Nealyn eerder als niet-menselijk beschouwen dan goddelijk.

De mensen aan de andere kant van de oceaan, zoals Kiril, maken van ‘niet-menselijk’ al snel ‘goddelijk’. Welke criteria ze daarvoor gebruiken, is onduidelijk. Nealyn is sterfelijk en heeft een menselijke oorsprong. De aspecten aan haar die afwijken, zoals haar fluïde vorm, worden nergens als een teken van goddelijkheid benoemd. Toen Kiril van Az-Zhara’s dochter hoorde, zei hij letterlijk: ‘Ze *klinkt* als een soort God!’ (nadruk toegevoegd)¹³⁶ De enige informatie waarop Kiril zijn oordeel over Nealyn als goddelijk baseert, zijn de uitzonderlijke omstandigheden van haar komst en het feit dat ze zich aan Jakob kan meten. Jakob is al een erkende God, dus iemand die zijn kracht evenaart, moet ook goddelijk zijn. Uiteindelijk draait het concept van God(in) dat hier wordt gehanteerd om magisch vermogen. Wezens die op magisch vlak dingen kunnen klaarspelen die ver boven de vermogens van normale mensen uitstijgen, verdienen de status van God(in). De Goden heetten dan ook oorspronkelijk Magiemeesters:

Nayaku hief zijn hand. Hij had in Ledo’s geschriften gelezen dat de elf Goden in het verleden ook wel Magiemeesters werden genoemd.¹³⁷

¹³⁵ Zoals vermeld in hoofdstuk twee is dit een gebeurtenis uit *Storm*.

¹³⁶ Ten Tusscher, *Blind*, 141.

¹³⁷ Ten Tusscher, *Blind*, 367.

Nayaku laat naar zichzelf als Magiemeester verwijzen, om zichzelf op het niveau van de Goden te plaatsen. Hij beweert dat de Goden hem hebben opgedragen om Jakob te verslaan en dat hij de redder van de mensheid zal zijn. Nealyn praat meer over de oorsprong van de Magiemeesters en zegt:

Jakob zinspeelde erop dat de Magiemeesters een kracht voor me hadden. Die kracht is naar hem gegaan, doordat ik er niet op tijd was. De Magiemeesters waren zielen zoals Jakob. Ze hebben hem zelfs geholpen met de schepping.¹³⁸

Jakob en de Magiemeesters begonnen net als iedereen als zielen en hebben vervolgens de wereld geschapen. Hun aandeel in de schepping zou als een criterium voor goddelijkheid kunnen worden gezien. Omdat Nealyn met haar vermogens een bedreiging vormt voor Jakob, kan haar een zekere mate van goddelijkheid toebedeeld worden.

De nadruk op Kirils “klinkt” mag echter niet uit het oog worden verloren. Er is geen schaal waarop magie wordt gemeten om te zien of ze goddelijke proporties heeft bereikt. Naast Nealyns vermogens is het simpelweg zo dat haar geboorte in het hiernamaals en haar komst met het rode licht zich goed lenen voor een mythologische verklaring. Het is hoe dan ook zo dat mythologie Goden maakt en mensen creëren mythologie, ongeacht of die een essentiële werkelijkheid weerspiegelt.

Terugkomend op de vergelijking tussen het wereldbeeld – en godsbeeld – van de Inuuk en de Merzianen/Naftalianen, is het relevant om antropocentrisme te noemen. Hoewel beide groepen een antropocentrisch wereldbeeld hebben, zijn mensen in de ogen van Merzianen/Naftalianen extra uitzonderlijk door hun relatie met de Goden. Ze moeten de Goden dienen en de Goden bekommeren zich om hen. Nu wordt dit wereldbeeld door het verhaal in zekere zin bevestigd, aangezien Jakob inderdaad van plan is om de wereld opnieuw te maken met meer gehoorzame mensen, omdat ze niet allemaal in hem geloven. Wat de andere dieren doen, maakt verder niets uit; zij zijn simpelweg nevenschade. Mensen projecteren zichzelf op hun concept van Goden en schrijven die intelligentie, bewustzijn, moraliteit, en meer attributen die van hen een soort supermensen maken toe. In deze projectie blijft een stukje menselijkheid, die onder andere bij Jakob duidelijk zichtbaar is. Het is zijn trots en drang naar controle die hem ertoe drijven de wereld te overstromen.

Dit alles betekent dat Nealyn als Godin door mensen wordt beoordeeld op basis van het beeld dat zij reeds hebben van een God. Het antropocentrische deel hiervan is terug te zien in hun verwachting dat ze de mensheid komt redden (en dat het haar überhaupt iets interesseert wat er met de mensheid zal gebeuren). Ongeacht of Nealyn de rol van Godin wil spelen, wordt ze beoordeeld alsof ze dit doet. Elke manier waarop ze van het beeld afwijkt, kan bijgevolg worden geïnterpreteerd als een fout, een persoonlijk falen van haar

¹³⁸ Ten Tusscher, *Blind*, 524.

kant. Dit is het performatieve aspect van Nealyns positie als Godin. Hoewel ze niet vrijwillig die rol heeft gekozen, is dat de categorie waarin ze is geplaatst en die bepaalt hoe al haar handelingen worden gezien. Het bepaalt de manier waarop mensen met haar omgaan evenals hun bereidheid om haar te helpen.

Het inperken van haar handelingsvrijheid is niet hetzelfde als het inperken van haar identiteitsvorming. In hoeverre heeft dit beeld invloed op hoe ze haarzelf conceptualiseert? Nealyn verwijst nooit naar zichzelf als Godin en ze probeert niemand wijs te maken dat ze goddelijk is. Ze ziet eerder de makhma als iets goddelijks – of op zijn minst iets goeds – en ze verhoudt zichzelf tot de makhma als dier kind en wapen. De enige manier waarop ze goddelijkheid in haar eigen identiteit verweeft, is door zichzelf af en toe gelijk te stellen aan de makhma: “Ik ben de makhma en de makhma is mij.”¹³⁹ Als de makhma op een bepaalde manier goddelijk is, en Nealyn de makhma *is*, dan is zij zelf goddelijk. Dit is niet iets wat ze bewust denkt, dus de kans is klein dat het een merkbaar effect heeft op haar identiteitsvorming.

In hoofdstuk twee heb ik Butler geparafraseerd, die schreef over performativiteit en gender als een handeling in plaats van een rol. Hierop terugkomend kunnen we ons afvragen of hetzelfde geldt voor goddelijkheid. *Is* iemand een God of *doet* iemand dingen die als goddelijk worden geïnterpreteerd? Als Butlers bewering van psychologische interioriteit als sociale fictie klopt, dan bestaat er geen interioriteit buiten sociaal discours. Dit zou dan ook effect hebben op het idee van een essentiële identiteit. Ik heb in deze masterproef zo nu en dan het woord ‘zelfconcept’ als synoniem van identiteit gebruikt, maar is het wel een synoniem? Hoe men zichzelf conceptualiseert, hoeft niet overeen te komen met hoe anderen diegene conceptualiseren. Dat verschil kwam in hoofdstuk drie ook naar voren. Wie bepaalt dan de identiteit? Is de identiteit de combinatie van de twee of bestaat het alleen ‘buiten’ net als de interioriteit die Butler bespreekt? Als identiteit sociaal wordt geconstrueerd, dan is het direct afhankelijk van interacties met anderen. Het is compatibel met Braidotti’s idee van het relationele zelf en de meningen van Niul en Ohinde over het belang van relaties.

Vertellingen van de Ondergang ondersteunt Braidotti’s standpunt in zekere mate, maar zou wat vraagtekens bij Butler zetten. Ongeacht of – en in hoeverre – Butlers ideeën van toepassing zijn op onze werkelijkheid, in Eadunakh lijkt er wel degelijk sprake te zijn van psychologische interioriteit en zelfs een kern van identiteit – inclusief persoonlijkheid – die aan de ziel gebonden is. ‘Godin’ wordt niet als een essentieel kenmerk van Nealyn gezien, behalve door andere personages, en ik zou het nog altijd performatief noemen. Desalniettemin weerlegt het verhaal niet het idee van een essentialisme van identiteit dat Butler verwerpt.

Gebonden aan een woord

Het woord ‘Godin’ komt met associaties en verwachtingen en het beïnvloedt de manier waarop men naar degene kijkt die het woord aanduidt. Het woord ‘dochter’ heeft ook een sterke lading en impliceert een

¹³⁹ Ten Tusscher, *Blind*, 443.

familieband tussen degene die het aanduidt en degenen die als ouders worden gezien. Bij beide woorden kan sprake zijn van een verschil tussen het zelfbeeld en de perceptie van anderen: een dochter die haar ouders niet erkent of een Godin die zichzelf niet in die rol herkent. Als die woorden toch uit de mond van anderen blijven komen en hun perceptie op die manier inkaderen, kan een woord dan een soort gevangenis zijn?

Een aspect dat Nealyn van anderen onderscheidt en tot dusver onderbelicht is gebleven, is dat van taalkundige ontwikkeling, ofwel de manier waarop zij talen leert. In het eerste hoofdstuk van *Blind* komt zij op aarde terecht en vanaf de eerste zin heeft ze een sterk bewustzijn. Ze kan beredeneren wat er met haar gebeurd is – dat ze als baby door de poort is gegaan – en ze herkent de makhma als moedermagie en de moederbron. Het eerste woord dat ze leert, is haar naam – ‘*Nealyn*.’¹⁴⁰ Vervolgens krijgt ze het geheugen van de makhma:

De moedermagie deelde een storm aan herinneringen met Nealyn. Beelden van een wit wezen dat met krachtige vleugelslagen over de wereld vloog, wisselden af met gevoelens van ijzige kou en het besef van opsluiting. Nealyn voelde de wind en zag het water. Ze vormden een korst om de makhma, steeds strakker en dikker, tot ze opgesloten zat in het duister, terwijl ze ooit vrij en wild was geweest.¹⁴¹

Dit delen van herinneringen is een mogelijke verklaring voor Nealyns latere uitspraak dat zij de makhma is. Ze heeft die gevoelens – met name die van opsluiting – ervaren alsof ze haar eigen waren. Hiermee wordt haar geheugen uitgebreid.

Na aankomst op aarde komen woorden in haar op zodra ze de dingen of wezens ziet waar die woorden naar verwijzen of waar ze mee geassocieerd worden:

Een vierpotig beestje scharrelde om haar heen.

Muis.

Het woord was ineens in haar gedachten gesprongen. Nealyn herinnerde zich de taal die Lilith tegen haar had gesproken.¹⁴²

Schuin boven haar, aan de hemel, ontdekte Nealyn een gloeiende bol. Ze kneep haar ogen wat samen om beter te kunnen scherpstellen. ‘Maan.’

Ze had het woord uitgesproken voor ze er erg in had. De klank die over haar lippen kwam, was echter niet dezelfde als die van hoe het woord in haar gedachten klonk. Ze probeerde het nog een keer, nu langzaam. ‘Máán.’¹⁴³

¹⁴⁰ Ten Tusscher, *Blind*, 6.

¹⁴¹ Ten Tusscher, *Blind*, 7.

¹⁴² Ten Tusscher, *Blind*, 8.

¹⁴³ Ten Tusscher, *Blind*, 9.

Ze veegde haar haren uit haar gezicht. Haar handen waren zwart geworden van het spul dat de grond bedekte. Ze rook eraan. *As*. Het rook lekker, naar vuur. En vuur hoorde bij makhma. Nealyn likte aan haar wijsvinger. Het gevoel van de korreltjes in haar mond was niet fijn en de smaak was onplezierig. *Bitter*.¹⁴⁴

De drie bovenstaande passages laten elk een moment zien waarop Nealyn een dier of object ziet en direct de naam ervan weet. Ze kan zelfs een smaak herkennen en benoemen: bitter. Het uitspreken van woorden gaat minder vlot, omdat haar mond het niet gewend is om die klanken te produceren. In de eerste passage beweert ze zich de taal die Lilith in het hiernamaals tegen haar sprak, te “herinneren”. Dit suggereert dat ze die taal destijds bewust heeft meegekregen.

Niet alleen specifieke woorden maar ook een begrip van de wereld en de betekenis van concepten zoals de dood komen tot haar:

Juist op dat moment dook er een buizerd naar beneden. Hij stortte zich op het konijn. Dat gilde. De vogel plukte bosjes vacht uit de nek en scheurde toen een stuk huid los. Nealyn kneep haar ogen wat samen, zodat ze via haar makhma kon zien. Terwijl de vogel at, cirkelde de ziel van het konijn om hem heen. Heel even was Nealyn blij voor de viervoeter, omdat hij nu bevrijd was uit zijn lichaam. Toen loste de ziel op. Nealyn begreep dat het geen goed lot was wat hem had getroffen. Het konijn was... *dood?* (...) Via de kennis die de makhma continu met haar deelde, besepte ze dat de buizerd het konijn had opgegeten. Zonder zijn prooi kon het roofdier niet overleven.¹⁴⁵

In deze passage begrijpt ze dat het konijn door de buizerd is gedood, dat de dood niet goed is en dat de actie van de buizerd noodzakelijk was voor diens eigen overleving. In plaats van herinneringen vanuit het hiernamaals schrijft Nealyn deze overdracht van kennis toe aan de makhma. Sterker nog, er staat dat de makhma “continu” kennis deelt, waardoor we als lezer vraagtekens kunnen plaatsen bij het idee dat Nealyn zich Liliths taal herinnert. Hoewel ze zich nog kan herinneren wát Lilith haar heeft verteld, lijkt die herinnering niet de bron van haar huidige taalkennis te zijn, en het is onduidelijk of ze Liliths woorden destijds al begreep of achteraf gezien de betekenis kent. Het is aannemelijk dat de makhma een soort database voor Nealyn openstelt waaruit ze de nodige informatie – zoals een mentaal woordenboek – kan halen en dat ze de woorden *herkende* als de taal die Lilith in haar herinneringen sprak. Het is immers niet alleen Liliths taal die ze leert.

Wanneer ze de Inuuk ontmoet, komt ze met hun taal in aanraking:

¹⁴⁴ Ten Tusscher, *Blind*, 11.

¹⁴⁵ Ten Tusscher, *Blind*, 11-12.

‘Tsaak!’ riepen de mensen terwijl ze zich om haar heen verzamelden. ‘Tsaak-jaqaay kata’eehl!’

Het geroep zwol aan. In eerste instantie was het niet meer dan een brij onverstaanbare klanken, maar het duurde niet lang voor Nealyn de betekenis van de woorden begreep. Blijkbaar was deze taal ook opgeslagen in het geheugen van de aarde.

‘Adelaarvrouw is gekomen!’

‘De oermoeder stuurt een boodschapper in tijden van nood.’

De cirkel om Nealyn heen werd steeds kleiner. De woorden waarmee de Inuuk haar verwelkomden, klonken veelbelovend, maar ze zag behalve de boogschutters ook mensen met knuppels en dolken. Daarom hield ze toch wat makhma paraat. Een extra voordeel was dat ze via haar magie al het leven om haar heen kon voelen. Zo wist ze ook ongeveer wat er achter haar gebeurde. ‘Tijden van nood zijn het zeker.’ *Bah, die nieuwe taal is lastig uit te spreken.*¹⁴⁶

Ze kent de taal binnen enkele seconden goed genoeg om zelf een zin te formuleren en verwijst naar het “geheugen van de aarde” als opslagplaats van talen. Hier kom ik op terug.

Terugkerend naar Nealyns vermogen om woorden met hun betekenissen te leren, is het belangrijk om op te merken dat ze eveneens de functie van objecten begrijpt:

Ze vervolgde haar weg. Telkens kwamen er nieuwe woorden in haar op. *Bomen, ruïnes van gebouwen.* Nealyns begrip van de wereld groeide met iedere stap die ze zette.

Ze stopte bij een bouwwerk. *Huis.* Ze leunde met haar arm tegen de muur om uit te rusten. Hopelijk kreeg ze het lopen snel onder de knie, want het kostte haar veel energie.

Via het contact met het bouwwerk leerde ze dat zielen woningen bouwden om zichzelf te beschermen tegen de elementen, roofdieren en soms zelfs elkaar. En terwijl dat tot haar doordrong, beseftte ze ook dat de zielen die hier woonden zichzelf tegenwoordig mensen noemden. *Die zich soms noemden naar het land dat ze hadden opgeëist, of naar...* Nealyn keerde haar rug naar de muur, zodat ze meer steun had. Het duizelde haar. Sommige mensen hadden zoveel namen. *Draak, Jakobaan, Va’tes, profet, echtgenote, vijand.* ‘Lilith!’ Haar tong voelde dik in haar mond terwijl ze die naam uitsprak. Weer klonk het hardop anders dan ze in haar hoofd hoorde.

Nealyn keek om zich heen. Dit was de plek waar haar moeder had gewoond. *Nog zo’n naam: moeder.* De namen duiden geen onderscheid aan tussen wezens die ooit allemaal gelijk waren geweest, die ooit een groter geheel hadden gevormd. De namen brachten ieder een eigen stigma met zich mee. Sommige waren zelfs zo beladen dat erom gevochten werd.¹⁴⁷

In deze passage komen verschillende zaken naar voren. Allereerst is ze in staat om bij aanraking met het huis de functie ervan te begrijpen. Ze snapt waarom zoiets gebouwd wordt en haalt hieruit zelfs de informatie dat het bouwwerk door mensen is gemaakt. Verder krijgt ze informatie over mensen, zoals de vele namen die ze hebben, het feit dat die namen soms verwijzen “naar het land dat ze hadden opgeëist” – die gedachte

¹⁴⁶ Ten Tusscher, *Blind*, 219.

¹⁴⁷ Ten Tusscher, *Blind*, 12-13.

impliceert dat Nealyn nu het concept van ‘bezit’ begrijpt – en het feit dat namen een stigma dragen en sommige als een reden voor geweld worden gezien. Ten slotte beweert Nealyn dat “met iedere stap die ze zette” haar begrip van de wereld toeneemt.

Het idee dat talen in het “geheugen van de aarde” zijn opgeslagen en dat Nealyns begrip met haar woordenschat groeit, roept de vraag op hoe taal en de realiteit zich tot elkaar verhouden. Welke positie neemt Ten Tusschers verhaalwereld in binnen het debat over taal als representatie of presentatie van de werkelijkheid?

Michel Haar, zoals besproken door Butler in *Gender Trouble*, beweert dat het ‘zijn’ en ‘substantie’ illusies zijn die voortkomen uit het geloof dat de grammaticale formulering van het onderwerp en gezegde een al bestaande ontologische realiteit van substantie en eigenschap reflecteert.¹⁴⁸ Dergelijke constructies vormen kunstmatige filosofische middelen waarmee eenvoud, orde en identiteit worden ingesteld, hoewel die op geen enkele wijze een soort waarheid onthullen of representeren.¹⁴⁹ Butler citeert Haars kritiek op de metafysica van substantie – met impliciet kritiek op het concept van de psychologische persoon als een substantief iets – zeggende dat alle psychologische categorieën (ego, het individu, de persoon) te herleiden zijn naar de illusie van een wezenlijke identiteit en dat die illusie afkomstig is van het geloof in taal en in het waarheidsgehalte van grammaticale categorieën.¹⁵⁰ Volgens Haar berust Descartes’ “ik denk” eveneens op de grammaticale onderwerp-gezegde-structuur en zet het “ik” neer als het onderwerp van “denk”, hoewel het de gedachten zijn die naar “mij” toekomen.¹⁵¹ Het geloof in grammatica toont het verlangen om de oorzaak van de eigen gedachten te zijn.¹⁵² Haar ziet het subject, het zelf en het individu als valse concepten die fictieve eenheden, die slechts een taalkundige realiteit hebben, omzetten in substanties.¹⁵³

Butler betreft deze ideeën uiteraard op gender en de notie dat geslacht op een substantie lijkt door een performatieve draai die aan taal en/of discours wordt gegeven om het feit dat een geslacht ‘zijn’ onmogelijk is, te verhullen.¹⁵⁴ Nelson bespreekt dit ook in *The Argonauts*:

A friend says he thinks of gender as a color. Gender does share with color a certain ontological indeterminacy: it isn't quite right to say that an object is a color, nor that the object has a color. Context also changes it: all cats are gray, etc. Nor is color voluntary, precisely. But none of these formulations means that the object in question is colorless.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Butler, *Gender Trouble*, 27.

¹⁴⁹ Butler, *Gender Trouble*, 27-28.

¹⁵⁰ Butler, *Gender Trouble*, 28.

¹⁵¹ Butler, *Gender Trouble*, 28.

¹⁵² Butler, *Gender Trouble*, 28.

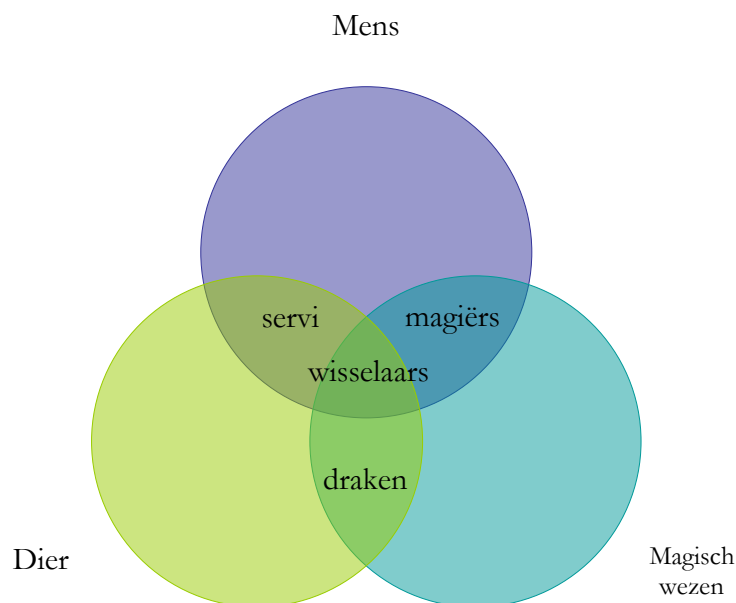
¹⁵³ Butler, *Gender Trouble*, 28.

¹⁵⁴ Butler, *Gender Trouble*, 25.

¹⁵⁵ Nelson, *The Argonauts*.

Kunnen we hetzelfde over soorten zeggen? Kunnen we zeggen dat het fundamenteel onmogelijk is om een mens te ‘zijn’ zonder de scheiding van soorten volledig uit het raam te gooien? De classificatie van soorten binnen biologie berust op de identificatie van verwante organismen die gedeelde karakteristieken hebben en met elkaar kunnen voortplanten.¹⁵⁶ Neanderthalers worden doorgaans ook een *soort* genoemd, hoewel er hedendaagse mensen mogelijk genen hebben afkomstig van die soort, wat suggereert dat *homo sapiens* zich met neanderthalers heeft kunnen voortplanten. Dit brengt ons terug bij de vraag: wat is een mens? Representeert het woord “mens” een afgebakende categorie uit de realiteit of wordt de categorie op de realiteit geprojecteerd? Deze vragen worden des te interessanter binnen het kader van een fictionele wereld. Wat is de verhouding tussen mensen en dieren in een wereld met wisselaars? Opmerkelijk genoeg wordt in de tekst wel degelijk een onderscheid tussen mens en dier gemaakt; de mens krijgt een uitzonderingspositie, zelfs in deze wereld. Dit is een voorbeeld van *minimal departure*, zoals besproken in hoofdstuk één. In de reële wereld heerst een antropocentrisch wereldbeeld evenals het idee dat iets ons van andere dieren onderscheidt – zoals bepaalde eigenschappen, een moraliteitsgevoel of zelfs onze relatie tot een godheid of meerdere godheden – en een fictionele wereld die dit als referentiepunt gebruikt, zal snel dezelfde antropocentrische invalshoek overnemen. Dit is niet inherent positief of negatief; het is simpelweg een onderdeel van de wereldbouw.

Waar kunnen we dan de grenzen van de mens als soort tekenen en hoe ziet de verhouding met dieren eruit? Om te beginnen denk ik dat er minder sprake is van een mens-dier oppositie en meer van een vennediagram dat magische wezens aan de verhouding toevoegt (vergelijkbaar met het mens-niet-mens continuüm van Braidotti besproken in hoofdstuk drie, waarbij magie als de bemiddelaar gezien kan worden):

¹⁵⁶ Britannica, “species taxon,” accessed on May 28, 2022, <https://www.britannica.com/science/species-taxon>.

In dit diagram heb ik servi tussen mens-dier, magiërs tussen mens-magisch wezen en draken tussen dier-magisch wezen gezet. Wisselaars staan op de overlapping van alledrie de categorieën. De reden dat ik het zo heb gedaan, is dat servi het vermogen om te transformeren zijn kwijtgeraakt. Het transformeren is de magische eigenschap van wisselaars, dus servi kunnen niet meer een magisch wezen worden genoemd. Magiërs zijn simpelweg mensen met magische vermogens en draken dieren met magische vermogens, dus die spreken voor zich.

Het verhaal benadrukt het belang van lichamelijkeheid als het gaat om de toepassing van het woord ‘mens’, zoals besproken in hoofdstuk drie. In de periode dat Nealyn in het mensenlichaam gecreëerd door Zunkan gevangenzit, noemt ze zichzelf een mens. De enige verandering die hier heeft plaatsgevonden, is lichamenlijk, dus dat staat meteen centraal als het criterium voor de categorie ‘mens’.

Mens versus God... Hoe hadden ze ooit kunnen denken dat ze een kans hadden om te winnen? Jakob greep Liliths bevroren lichaam en keerde zich om. Nealyn staaarde naar zijn enorme klauw met daarin het fragiele lichaam van haar moeder.¹⁵⁷

In deze passage zet ze zichzelf ook neer als mens tegenover Jakob als God. Ze trekt daarnaast een contrast tussen de “enorme klauw” van Jakob en het “fragiele lichaam” van Lilith om het lichamenlijke machtsverschil tussen de twee soorten wezens te onderstrepen.

‘Ik ben geen mens.’ Ze haalde uit en greep Jakob vast met haar magie. ‘Niet meer.’¹⁵⁸

Zodra Nealyn uit haar mensenlichaam bevrijd is door Jakobs aanval, neemt ze afscheid van haar korte bestaan als mens. Ze is weer niet-menselijk geworden door slechts een lichamenlijke verandering. Aan het begin, toen ze voor het eerst op aarde kwam, vond een soortgelijke verandering plaats:

Haar ziel duwde tegen de overblijfselen van haar te krappe babylichaampje, net zolang tot het uit elkaar spatte. Druppeltjes bloed droogden in en vergingen tot stof. Een opgewonden siddering trok door haar blootgelegde ziel nu die direct contact maakte met de magie die haar omringde. (...) Het kindje dat door de poort tussen de twee dimensies was gegaan, had ze nu helemaal van zich afgeschud. Ze was thuis.¹⁵⁹

Ook in deze passage heeft Nealyns ziel zichzelf uit haar mensenlichaam bevrijd en zo is ze getransformeerd. Deze overgang voelde voor haar als thuiskomen, bevestigend dat ze zich niet haar authentieke zelf voelt in haar oorspronkelijke lichaam.

¹⁵⁷ Ten Tusscher, *Blind*, 582.

¹⁵⁸ Ten Tusscher, *Blind*, 583.

¹⁵⁹ Ten Tusscher, *Blind*, 6.

Na de komst van Nealyn, wanneer de draken over de nieuwe entiteit hebben gesproken, praten Az-Zhara en de draak Hluth-Anner over haar als dochter:

[Az-Zhara:] *Als ze puur een kind was van Lilith en mij, dan had jij een nieuwe draak gevoeld.'*

[Hluth-Anner:] *Ik weet het niet. Misschien verklaart het juist waarom ik een verwantschap met onze soort voel.'*¹⁶⁰

Deze passage is fascinerend omdat Az-Zhara het over Nealyn heeft als draak, in plaats van een mens. Daarnaast betreft Hluth-Anner Az-Zhara bij de drakensoort door "onze soort" te zeggen, ook al is Az-Zhara een wisselaar en Hluth-Anner niet. Dit roept wederom vragen op over Lilith als mens of als Draak. In de passage over Nayaku op pagina 46 ontnemt Nayaku Lilith haar menselijkheid door haar te behandelen als een Draak. Hoe zou het voor wisselaars zijn geweest aan het begin van hun bestaan? Werden de eerste wisselaars als niet-mensen gezien? Zijn ze later een norm geworden die binnen de grenzen van menselijkheid en mogelijke identiteiten voor mensen geaccepteerd zijn, of waren ze dat vanaf het begin al? Op een zekere manier hebben wisselaars lidmaatschap tot allebei de soorten die ze lichamelijk zijn: Lilith is een mens én een Draak, Kiril is een mens én een Wolf, enzovoort. Hun lichamelijkheid zorgt ervoor dat ze tot beide groepen horen, terwijl Nealyns (gebrek aan) lichamelijkheid haar verwant maakt aan de groepen van haar ouders en lid van geen.

Het verhaal heeft het niet alleen over 'mens', maar ook over 'menselijk'. De grenzen van menselijkheid zijn wazig en het verhaal onderzoekt ze via Nealyn. Hoewel het er zeker van is dat Nealyn geen mens is, bevraagt het de mate waarin ze 'menselijk' genoemd kan worden:

Nealyn snoof. 'Ik ben geen mens, dus denk maar niet dat je weet hoe ik in elkaar steek.'

[Ohinde:] 'Of ben je menselijker dan je wilt toegeven?'¹⁶¹

In een gesprek dat Nealyn met Ohinde heeft over emoties komt een van de facetten van menselijkheid naar voren die Ohinde aan Nealyn toeschrijft:

[Ohinde:] 'In het begin dacht ik dat je starre houding hoorde bij wat je was en dat je geen echte emoties kende. Maar je kent die wel. Woede, opstandigheid, ik heb ze bij je gezien. En ik weet ook dat je onmogelijk de helft van je gevoelens kunt uitschakelen, dus je kent ook angst en verdriet, maar ook blijdschap.'

[Nealyn:] 'Emoties zijn voor mensen.'

'Ze maken je niet zwak, Nealyn. Ze maken iemand juist sterk.'

'Leugens! De woede en angst komen voort uit jullie gevangenschap. Natuurlijk voelen jullie die. En om het leed te verzachten, hebben jullie de rest erbij verzonnen. O, we doen zo vrolijk met zijn allen. Ha-ha-ha. Maar ondertussen.'

¹⁶⁰ Ten Tusscher, *Blind*, 70.

¹⁶¹ Ten Tusscher, *Blind*, 438.

‘Ja, daar heb je wel gelijk in. Sommige mensen lachen hun zorgen weg om sterker te lijken, maar andersom komt ook voor. Jouw moeder –’

‘Lilith.’

Ohinde zuchtte. ‘Lilith gebruikte haar woede juist als een masker van onoverwinnelijkheid, maar daarachter verstopte ze haar verwarring en haar eenzaamheid. Misschien lijk je meer op haar dan je beseft.’¹⁶²

Dit gesprek suggereert dat emotionaliteit iets is wat iemand menselijk maakt. Nealyn zegt zelfs letterlijk dat emoties voor mensen zijn. Die opmerking roept meteen de vraag op: hebben dieren dan geen emoties? Die hebben ze uiteraard wel, ook in deze verhaalwereld. Elke wisselaar ervaart emoties in diens dierenform, de draken ervaren emoties en ook de woestijnvos die de kroonprinses Nighram als huisdier heeft, uit emotie. Desondanks wordt emotionaliteit hier met menselijkheid geassocieerd, en Ohinde gebruikt het zelfs om Nealyn met haar menselijke oorsprong – Lilith – te verbinden door de gelijkenis te benadrukken.

Emotionaliteit is niet het enige dat met menselijkheid wordt verbonden. Wanneer Nealyn haar richting is kwijtgeraakt en radeloos met haar vader praat, reageert Az-Zhara met een oordeel over menselijkheid:

[Nealyn:] ‘Het is niet leuk om niets meer zeker te weten.’

[Az-Zhara:] ‘Dat hoort wel een beetje bij het mens-zijn.’¹⁶³

Onzekerheid hoort bij mens-zijn, beweert hij. In plaats van emotionaliteit stelt hij dat er een universele kern van de menselijke ervaring is waar onzekerheid een onderdeel van uitmaakt. Hij suggereert met zijn woorden dat Nealyn een mens is, wat het verhaal tegenspreekt, maar hij ziet haar ook duidelijk anders dan de rest. Laten we voor onze vraag over menselijkheid het “mens-zijn” interpreteren als menselijk zijn, ongeacht ze wel of geen lidmaatschap tot de soort heeft. In dat geval zegt Az-Zhara dat het menselijk is om niets zeker te weten. Het is menselijk om vragen te stellen over wat je zou moeten doen of welk pad het beste is, en daar geen antwoord op te krijgen. We kunnen emotionaliteit toevoegen als onderdeel van die universele ervaring. Nealyn heeft elke emotie die een mens ook kan voelen, ze heeft behoefte aan zekerheid en zingeving en uiteindelijk ontwikkelt ze zelfs in zekere mate het sociale aspect van de menselijke ervaring door banden met anderen op te bouwen, vertrouwen te geven en te krijgen, en haar ouders te erkennen.

Categorieën zoals ‘mens’ ontleen hun bestaansrecht aan het geloof dat alles binnen de categorie een essentiële ontologische overeenkomst heeft. Een stoel kan er op ontelbaar verschillende manieren uitzien en toch blijven we hem een stoel noemen zolang hij in onze ogen aan de criteria van een stoel voldoet. Bij elke

¹⁶² Ten Tusscher, *Blind*, 439.

¹⁶³ Ten Tusscher, *Blind*, 524.

categorie zijn marges waarbij we moeten onderhandelen in hoeverre iets nog erbij hoort of niet. Dit gebeurt onder andere bij Nealyn met de toepassing van de term ‘menselijk’.

Linguïstisch determinisme is het idee dat de taal waarmee we opgroeien – gesproken taal, grammaticale structuren, semantisch onderscheid en ingebouwde ontologieën – ons denken en/of wereldbeeld bepaalt en vormgeeft.¹⁶⁴ Als dit klopt, zou het een beperking leggen op de vrijheid van identiteitsvorming, omdat taal dan zou bepalen welke categorieën en beschrijvingen je op jezelf kunt toepassen. Een gematigde versie van dit idee draait om relativisme in plaats van determinisme en gaat uit van wederzijdse beïnvloeding en niet een eenzijdig causaal verband.

Kijkend naar de verhaalwereld van Ten Tusscher en de plek die taal daarin heeft, is er eigenlijk van beide vormen geen sprake. Sterker nog, taal is in Eadunakh meer dan een menselijke creatie; het is diep geworteld in de werkelijkheid. Deze stelling baseer ik op drie zaken: (1) de manier waarop Nealyn haar talen leert, (2) het bestaan van een “geheugen van de aarde” waar taal is opgeslagen, en (3) de relatie tussen schrift en magie.

Het eerste punt draait vooral om het feit dat Nealyn haar talen leert alsof ze een mentaal woordenboek in haar hoofd downloadt. In de reële wereld zijn talen levend, in de zin dat ze continu veranderen, en mensenkinderen leren een taal via veel blootstelling en een geleidelijk opbouwend begrip van betekenissen en correct woordgebruik (gebaseerd op hoe de woorden in de directe omgeving worden gebruikt). Nealyns taalontwikkeling suggereert dat dit in Eadunakh anders werkt. Talen zijn een vast systeem van woord en betekenis. Nealyn leert een woord met de betekenis en weet meteen hoe het woord gebruikt kan worden, zonder ooit met veranderende definities of meningsverschillen over betekenis geconfronteerd te zijn.

Taal geeft een getrouwe representatie van de werkelijkheid en dat maakt het tweede punt ook mogelijk: talen zijn opgeslagen in het “geheugen van de aarde”. De niet-menselijke makhma schenkt Nealyn de informatie die ze nodig heeft om met mensen te communiceren en het feit dat dit mogelijk is, impliceert dat talen meer dan een menselijke creatie zijn. Nealyn leert geen taal als onderdeel van haar socialisatie door mensen. Sterker nog, het leren van de talen gebeurt geheel onafhankelijk van socialisatie, en gebruiken en sociale signalen ontgaan haar in het begin volledig. Ze leert relatief snel om lichaamstaal en gezichtsuitdrukkingen te lezen, maar de makhma heeft haar geen sociale omgang geleerd. Taal wordt op deze manier apart gezet van andere zaken die normaliter via sociale interactie worden overgedragen, en het is zelfs zodanig apart dat een niet-menselijk collectief geheugen het als kennis kan opslaan.

Het derde punt belicht een interessant onderscheid tussen gesproken taal en schrift. Ondanks Nealyns moeiteloos verkregen woordenschat moet ze wel actief leren lezen – “Nealyn pakte het aan en sloeg het open. Het stond vol met vreemde tekens die geen betekenis hadden voor haar.”¹⁶⁵ Het schrift is dus niet in de

¹⁶⁴ Oxford Reference, “linguistic determinism,” accessed on May 29, 2022, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100107512>.

¹⁶⁵ Ten Tusscher, *Blind*, 240.

makhma's database te vinden. Op het eerste gezicht lijkt het alsof gesproken taal meer geworteld is in de werkelijkheid, waardoor het in het "geheugen van de aarde" zit, en alsof schrift puur een menselijk communicatiemiddel is. Dat is niet helemaal waar. Het schrift heeft namelijk een fascinerende relatie met magie.

Wanneer Nealyn met de magiër Zunkan werkt aan de bouw van een magische kooi om Jakob in gevangene te zetten, vraagt Zunkan Niul om advies over de gekozen tekens:

[Niul:] 'Ik zal er eens over nadenken. Er zijn wel woorden die scherper kunnen. Sommige kun je op meerdere manieren interpreteren, waardoor de spreuk misschien anders werkt dan gehoopt.'

'Dat komt ook doordat ik het in alfabet heb opgesteld, zodat Nealyn het kan lezen,' zei Zunkan. 'Het gaat te ver om haar alle duizenden magische schrifttekens te leren, het alfabet geeft soms nog uitdagingen.'

(...)

'Dat schrift heeft inderdaad een striktere betekenis. Wat had je hier in gedachten?' Niul wees de spreuk over de zon aan. 'Sjun, niet sàn.'

Niul knikte. 'Goede keuze. Voeg het teken van oneindigheid toe en de spreuk werkt tot de zon niet langer om de aarde draait.'

'Dat is een idee.' Zunkan pakte het papier en schreef er iets op.

'Wat gebeurt er als je de verkeerde schrifttekens gebruikt?' vroeg Ohinde.

'Als de spreuk op meerdere manieren uitgelegd kan worden, kan die een andere uitwerking hebben dan wij bedoelen,' zei Zunkan.

'In het voorbeeld van de zon kan de werking ook alleen bij daglicht gelden,' voegde Niul toe. 'In plaats van voor eeuwig.'¹⁶⁶

Wat de bovenstaande passage toont, is zowel het verschil in nauwkeurigheid van verschillende schriften als de noodzaak om voor magie betekenissen zo goed mogelijk te verduidelijken. Dit laatste punt is het belangrijkste, want het suggereert dat de magie of de werkelijkheid de tekst interpreteert. Met andere woorden, het schrift is niet alleen een communicatiemiddel voor mensen, maar ook een middel waarmee mensen de werkelijkheid op magische wijze manipuleren en dat daarvoor *actief* door die werkelijkheid geïnterpreteerd moet worden. Als het alleen voor mensen was, zou die extra verduidelijking niet nodig zijn, want Zunkan weet wat zijn bedoeling is. Hij gebruikt geen nauwkeurige tekens om zijn intenties voor zichzelf of andere mensen op te helderen. Hij moet de betekenis afbakenen, omdat de magie die hij toepast of de realiteit die hij tracht te beïnvloeden zijn bedoeling verkeerd kan begrijpen.

Het schrift en de gesproken taal geven dus beide een al bestaande ontologische realiteit weer. Toch schieten ze daarin tekort, ook in deze verhaalwereld. Na alle pogingen om Nealyn te duiden, is er immers

¹⁶⁶ Ten Tusscher, *Blind*, 316-317.

geen woord om haar te omschrijven. Ze is niet-menselijk, maar wat dan wel? Nealyn zou onnoembaar genoemd kunnen worden. Zoals Nelson schrijft:

Before we met, I had spent a lifetime devoted to Wittgenstein's idea that the inexpressible is contained—inexpressibly!—in the expressed (...) Before long I learned that you had spent a lifetime equally devoted to the conviction that words are not good enough. Not only not good enough, but corrosive to all that is good, all that is real, all that is flow (...) Once we name something, you said, we can never see it the same way again. All that is unnameable falls away, gets lost, is murdered (...) I looked anew at unnameable things, or at least things whose essence is flicker, flow (...) I stopped smugly repeating *Everything that can be thought at all can be thought clearly* and wondered anew, can everything be thought.¹⁶⁷

Woorden zijn niet goed genoeg; ze vreten aan dat wat echt is. Zodra iets een naam krijgt, kan er nooit meer op dezelfde manier naar gekeken worden, en dat wat onnoembaar is, valt weg. Er is wellicht geen sprake van linguïstisch determinisme in Ten Tusschers romans, maar de toepassing van categorieën op zich beïnvloedt wel op een bepaalde manier het denken. Godin, adelaarsvrouw, Liliths dochter, wapen, al deze woorden dragen een betekenis die zijn weerga heeft op het beeld dat van Nealyn ontstaat. 'Nealyn is (niet) een mens,' 'Nealyn is menselijk,' men probeert Nealyn te duiden en creëert in sociaal discours een identiteit voor haar, ook al wil ze zelf niet geduid worden. Ze komt op aarde met een missie en haar zelfconcept reikt niet verder dan dat doel. Sommige namen accepteert ze uiteindelijk – zoals Liliths dochter – maar de meeste neemt ze niet over. Ze is geboren als de dochter van Lilith en Az-Zhara en toen ze door de poort ging, werd ze onnoembaar. Zo was haar gedachtegang in het begin en daar heeft ze wellicht gelijk in gehad.

Het enige woord dat vanaf het begin naar haar verwijst, is 'Nealyn,' de naam die ze zelf heeft gekozen:

'Ik wilde dat ik je een naam kon geven,' fluisterde [Lilith]. 'Een naam zou je vertellen hoe belangrijk je voor me bent. Meisje of dochter is zo algemeen.'

Maar ze had met Az-Zhara afgesproken dat het kindje het eerste jaar geen naam zou dragen. Volgens de gebruiken van de Inuuk was een baby kwetsbaar als ze geroepen kon worden door kwade geesten. Ze was blij dat ze zich daaraan had gehouden. Het leek nu belangrijker dan ooit dat niemand aanspraak op haar dochter kon maken.

Toen ze haar ogen weer opende, keek het meisje haar recht aan. 'Nealyn.'

Lilith schrok. Had ze haar nu toch een naam gegeven? Maar toen drong tot haar door dat deze niet van haar kwam. Het meisje had hem zelf gekozen.

'Wat een schitterende naam.' Ze gaf haar een kus. 'Dag, lieve Nealyn. Ik ga je zo missen.'¹⁶⁸

¹⁶⁷ Nelson, *The Argonauts*.

¹⁶⁸ Ten Tusscher, *Vuur 2*, 287.

Het is niet duidelijk of Nealyn de naam zelf bewust heeft bedacht, of dat bijvoorbeeld de makhma het haar heeft ingefluisterd. Hoe dan ook, ze is niet Nealyn. De naam wordt gebruikt om haar te identificeren. Hij verwijst naar haar en draagt verder geen betekenis. Hij zegt niets over hoe zij is als persoon of wát zij is. Het is een leeg woord dat ruimte openlaat voor stroming en een essentie die veranderlijk is. Het biedt ruimte voor Nealyn om te zijn zonder íets te (hoeven) zijn.

Conclusie

Vertellingen van de Ondergang erkent de beperkingen die aan identiteitsvorming gebonden zijn, maar erkent eveneens een zekere mate van vrijheid op dit vlak. De romans doen hun best om te laten zien dat personages wel degelijk in staat zijn om invloed uit te oefenen, zelfs om de plannen van Goden onbewust te dwarsbomen. Uiteindelijk is vrije wil tegenover determinisme een vraag van controle. In hoeverre hebben de personages controle over de vorming van hun eigen identiteit?

Lilith kon er niet voor kiezen om een Drakenwisselaar te zijn, maar ze kan meestal kiezen wanneer ze wisselt. Ze kon er niet voor kiezen om genezende gaven te hebben, maar ze heeft er actief voor gekozen om die gaven te verbeteren en haar medische kennis met anderen te delen. Nealyn heeft geen controle op hoe anderen haar (willen) zien en hoe haar identiteit binnen sociaal discours wordt vormgegeven. Met haar positie tegenover de rest kan ze er echter voor kiezen om die gegeven identiteit van zich af te schudden. Het verandert niet de lens waardoor anderen haar zien, maar ze heeft het vermogen om zichzelf elke mogelijke vorm te geven en daarmee de optie om zich volledig aan de menselijke samenleving te onttrekken, mocht die te verstikkend worden. Na haar periode als mens had ze ervoor kunnen kiezen om zichzelf opnieuw te (laten) binden aan een vast lichaam. Ze zou zo Jakob niet kunnen verslaan, maar het had gekund als ze het had gewild. Ze voelt zich niet zichzelf als mens en is het meeste thuis in haar fluïde vorm. Men zou kunnen stellen dat dit door de geheugenoverdracht van de makhma komt, maar het is ook goed mogelijk dat dit vanuit Nealyn zelf komt. Ze vond het immers al fijn om uit haar lichaam te ontsnappen voordat de makhma haar eigen gevoel van opsluiting overbracht.

Alle eigenschappen van Lilith en Nealyn beperken bepaalde vrijheden en maken andere juist mogelijk. Deze masterproef heeft naar verschillende vormen van determinisme gekeken; van linguïstisch determinisme is geen sprake en voor intergenerationeel determinisme is onvoldoende bewijs. Voor biologisch en sociaal determinisme zijn meer aanwijzingen te vinden. Op basis van de besproken zaken zoals stabiliteit en fluïditeit van het lichaam, performativiteit, enzovoort, kunnen we wellicht het best stellen dat er een samenspel van biologische en sociale factoren is die invloed uitoefenen; biologische factoren bepalen de mogelijkheden en beperkingen van het lichaam en de sociale ruimte geeft daar een betekenis aan die de identiteitsvorming stuurt. De mate waarin dit deterministisch is, verschilt. Bij de servi lijkt bijvoorbeeld meer sprake te zijn van determinisme dan bij de gemiddelde wisselaar. Een reïncarnerende ziel zou verder een puur deterministisch bestaan genoemd kunnen worden. Deze verschillen maken het moeilijk om sluitend te stellen dat er sprake is

van biologisch en/of sociaal determinisme. De term wederkerig determinisme, die in hoofdstuk twee is aangehaald, is nog steeds het beste toepasbaar.

Binnen de kaders van genen, sociale context, geografische omgeving, taalkundige categorieën en magische vermogens hebben Lilith en Nealyn een zekere vrijheid om zichzelf te definiëren. De omgeving beperkt enerzijds de identiteit die Lilith of Nealyn kan aannemen en anderzijds beïnvloeden Lilith en Nealyn hun omgeving.

Hoewel iedereen een eigen beeld van hen heeft, zullen ze altijd een beetje meesterschap over hun identiteit kunnen opeisen, zoals duidelijk te zien is wanneer ze hun identiteitscrisis hebben en de onderhandeling beginnen. Als ze daaraan twijfelen, is Az-Zhara er om hen ervan te verzekeren dat ze zelf mogen bepalen wie ze zijn.

Met dit onderzoek hoop ik te hebben laten zien hoe we onze interpretatie van *fantasy*-verhalen kunnen verrijken door naar meerdere lagen te kijken. *Fantasy* heeft als genre veel potentie om filosofische vraagstukken te behandelen en te reflecteren op de mens als soort evenals op onze maatschappij. Zowel in de wereldbouw als in de verhaallijnen is commentaar op de reële wereld te vinden. In dit geval lag de focus op identiteit, maar er zijn veel meer onderwerpen die voor toekomstig onderzoek interessant zouden zijn om te verkennen. Bijvoorbeeld, men kan het performatieve aspect verder uitwerken en kijken naar de mogelijkheden en beperkingen van spel voor wisselaars of Nealyn als Godin. Een toekomstige analyse van Nealyn zou ook *Storm* 1 en 2 mee kunnen nemen om een vollediger beeld te scheppen. Verder kan het concept van *minimal departure* verder worden onderzocht in de wereldbouw of in specifieke plotpunten (zoals de vlucht van Nighram die geïnspireerd is door de vluchtelingencrisis).

Bibliografie

- APA Dictionary of Psychology. "identity." Accessed on June 3, 2022. <https://dictionary.apa.org/identity>.
- Barstad, Guri Ellen, Knutsen, Karen Patrick, and Vestli, Elin Nesje, ed. "Introduction." In *Exploring Identity in Literature and Life Stories: The Elusive Self*, 1-15. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2019.
- Beauvoir, Simone de. *The Second Sex*. Translated by Constance Borde & Sheila Malovany-Chevalier. New York: Vintage Books. 2011.
- Braidotti, Rosi. "Four Theses on Posthuman Feminism." In *Anthropocene Feminism*, edited by Richard Grusin, 21-48. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017.
- Britannica. "species taxon." Accessed on May 28, 2022. <https://www.britannica.com/science/species-taxon>.
- Brooklyn Museum. "Hatshepsut." Accessed on May 27, 2022. https://www.brooklynmuseum.org/eascfa/dinner_party/place_settings/hatshepsut.
- Butler, Judith. *Gender Trouble*. London: Routledge. 2007.
- Butler, Judith. "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory." In *Theatre Journal* 40, no. 4 (December, 1988), 519-531. <https://www.jstor.org/stable/3207893>.
- Nelson, Maggie. *The Argonauts*. Minneapolis: Graywolf Press. 2016.
- Oxford Reference. "linguistic determinism." Accessed on May 29, 2022. <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100107512>.
- Ryan, Marie-Laure. "From Possible Worlds to Storyworlds: On the Worldness of Narrative Representation." In *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology*, edited by Alice Bell and Marie-Laure Ryan, 62-87. Lincoln: University of Nebraska Press, 2019.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. "Personal identity." Accessed on June 2, 2022. <https://plato.stanford.edu/entries/identity-personal/>.
- Ten Tusscher, Kim. *Blind*. Zilverspoor. 2020.
- Ten Tusscher, Kim. *Bloed*. Zilverspoor. 2017.
- Ten Tusscher, Kim. *Macht*. Zilverspoor. 2018.
- Ten Tusscher, Kim. *Vuur 1, het voeden van het vuur*. Zilverspoor. 2019.
- Ten Tusscher, Kim. *Vuur 2, de poort naar het lot*. Zilverspoor. 2019.
- Zilverboekenclub. "WEEK 1: WIST JE DAT - BELANGRIJKE GEBEURTENISSEN." Facebook. 8 maart 2022. <https://www.facebook.com/groups/389613074724943/permalink/1633051327047772/>.